

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ANTİK KAYNAKLAR VE KALINTILAR IŞIĞINDA
COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMİNE DAYALI
SMYRNA KENTİ ARKEOLOJİK HARİTASININ
HAZIRLANMASI**

Sarp ALATEPELİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Akın ERSOY

2009

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Antik Kaynaklar ve Kalıntılar Işığında Coğrafi Bilgi Sistemine Dayalı Smyrna Kenti Arkeolojik Haritasının Hazırlanması* ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22/07/2009

Sarp ALATEPELİ

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Sarp Alatepeli
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Programı : Klasik Arkeoloji
Tez Konusu : Antik Kaynaklar ve Kalıntılar Işığında
Coğrafi Bilgi Sistemine Dayalı Smyrna Kenti
Arkeolojik Haritasının Hazırlanması
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Antik Kaynaklar ve Kalıntılar Işığında Coğrafi Bilgi Sistemine Dayalı

Smyrna Kenti Arkeolojik Haritasının Hazırlanması

Sarp Alatepeli

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Klasik Arkeoloji Programı

Hellenistik dönemde Pagos (Kadifekale) eteklerinde yeniden kurulan Smyrna, Roma döneminde Asya eyaletinin en parlak kentlerinden biri olmuştur. Kent Hellenistik dönemden itibaren konumu ve sahip olduğu liman sayesinde günümüze kadar kesintisiz olarak yerleşim görmüştür. Böylece, belirli bir dönemde terk edilen çağdaşlarından farklı olarak günün ihtiyaçları doğrultusunda gelişmiş ve değişim geçirmiştir. Zaman içinde antik Smyrna'nın yapıları işlevlerini yitirerek kent dokusu altında kalmıştır. Bunlardan bir kısmı tamamen yok olmuş günümüze ulaşabilen arkeolojik izler ise modern yerleşim içerisinde bütünlüğünü kaybetmiştir. Pek çok antik yazar ve 17–20. Yüzyıllar arasında kente gelen Avrupalı seyyah, misyoner, asker ve bürokratlar antik Smyrna ile ilgili önemli gözlemlerde bulunmuşlardır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra başlayan ve günümüze kadar devam eden Smyrna Agorası'ndaki kazılar ve modern kent içindeki müze sondajları da antik Smyrna ile ilgili bilgiler elde edilmesini sağlamıştır.

Bugün antik yapıların tespiti ve konumlandırılması güç bir çalışmayı gerektirmektedir. Antik dönemde Ephesos ve Pergamon gibi kentler ile yarışan Smyrna'dan günümüze ulaşan arkeolojik veriler, yukarıda bahsedilen kaynaklar ve Coğrafi Bilgi Sistemi yardımıyla kentin topografik özelliklerinin de izlenebildiği bir kent haritasına oturtulmaya çalışılmıştır. Günümüzde var

olmayan yapılar hakkında çeşitli kaynaklar taranarak, edinilen bilgiler doğrultusunda olası konumlarıyla ilgili öneriler yapılmıştır.

Bu şekilde kentin sınırları, unsurları ve sosyal hayatıyla ilgili olarak yapılacak çalışmalar için bir alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma antik kentin yapısal kimliğinin daha iyi algılanmasını bunun yanında modern kentin arkeolojik unsurlarla uyum içinde gelişmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Smyrna, harita, CBS, Hellenistik, Roma.

ABSTRACT
Master's Thesis

**Making The Archaeological Map Of Smyrna Using Geographic
Information System Based On Ancient Sources And Ruins**

Sarp Alatepeli

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Archaeology
Classical Archaeology Program**

Refounded on the slopes of Mt. Pagos in the Hellenistic period, Smyrna became one of the most brilliant cities of the Province of Asia in the Roman period. Thanks to its location and its port the city has been continuously occupied from the Hellenistic period until the present day. Unlike its contemporaries, which were eventually abandoned, the city has thus changed and developed according to the needs of the day. In the course of time the buildings of ancient Smyrna lost their functions and were covered by later structures. Some of them disappeared completely, while archaeological traces that have managed to survive until our own day have lost their completeness. Many ancient writers and, between the 17th and the 20th centuries, European travelers, missionaries and bureaucrats who came to the city made important observations concerning ancient Smyrna. Beginning after the founding of the Republic and continuing to the present day, the excavations in the Agora of Smyrna, as well as test digging carried out by the museum in the modern city, have added further information about ancient Smyrna.

Today, identifying and locating ancient buildings necessitates an arduous effort. With the help of the sources mentioned above and the Geographical Data System, an effort has been made to plot the surviving archaeological data on a map of the city that also makes it possible to follow the topographical

characteristics of Smyrna which rivaled cities such as Ephesos and Pergamon in ancient times. Concerning structures which no longer exist, various sources have been researched and, in accordance with the information thus obtained, suggestions have been made concerning their possible locations.

As such, an effort has been made to construct a foundation for future studies concerning the city's boundaries, its elements and its social life. The study, besides bringing about a better understanding of the structural identity of the ancient city, aims to contribute towards the development of the modern city in harmony with its archaeological elements.

Key Words: Smyrna, Map, GIS, Hellenistic, Roman.

**ANTİK KAYNAKLAR VE KALINTILAR IŞIĞINDA COĞRAFI
BİLGİ SİSTEMİNE DAYALI SMYRNA KENTİ ARKEOLOJİK
HARİTASININ HAZIRLANMASI**

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**ANTİK DÖNEMDE SMYRNA KENTİ TEMEL UNSURLARI VE
LOKALİZASYONLARI**

1.1. ANTİK DÖNEMDE SMYRNA KENTİ VE TEMEL UNSURLARI	6
1.1.1 Antik Kaynaklar	6
1.1.2 Modern Kaynaklar	10
1.1.3 Arkeolojik Araştırmalar ve Kazılar	13
1.2. KENTİN YERLEŞİM ALANI VE YAPILARIN LOKALİZASYONLARI	15
1.2.1 Halen Gözlemlenebilen Yapı ve Kalıntılar	15
1.2.1.1 Kadifekale (Akropolis)	15
1.2.1.2 Agora ve Çevresi	17
1.2.1.3 Tiyatro	19
1.2.1.4 Caddeler ve Sokaklar	27
1.2.1.5 Su ile İlişkili Yapılar	33
1.2.1.6 Surlar	38
1.2.2 Bugün Gözlemlenemeyen Yapılar	43
1.2.2.1 Stadion	43

1.2.2.2	Kutsal Alanlar	46
1.2.2.3	Nekropol Alanları	60
1.2.2.4	Liman	61

İKİNCİ BÖLÜM
COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMİ (CBS) VE ARKEOLOJİK ALANLARA
UYGULANMASI

2.1	COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMİ NEDİR?	63
2.2	COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMİNİN ARKEOLOJİK ALANLARA UYGULANMASI	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SMYRNA KENTİ ARKEOLOJİK HARİTASININ COĞRAFİ BİLGİ
SİSTEMİ İLE OLUŞTURULMASI

SONUÇ	68
KAYNAKLAR	70
ŞEKİLLER	74

KISALTMALAR

İ.Ö.	İsa'dan önce
İ.S.	İsa'dan sonra
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
s.	sayfa

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1** Smyrna Antik Kenti Planı
- Şekil 2** Pagos (Kadifekale) Modelleme
- Şekil 3** Kadifekale Burçları
- Şekil 4** Kadifekale’de (Pagos) Bulunan Sarnıç
- Şekil 5** Agora Genel Görünüm
- Şekil 6** Agora/Batı Stoa Modelleme
- Şekil 7** Agora/Batı Stoa Coğrafi Bilgi Sistemi Modelleme
- Şekil 8** Agora - Hellenistik Duvar Modelleme
- Şekil 9** Agora - Faustina Kapısı Modelleme
- Şekil 10** Tiyatro Coğrafi Bilgi Sistemi Modelleme
- Şekil 11** Tiyatro – 95 numaralı ev, sütun profili ve girişe ait olan parça
- Şekil 12** Tiyatro – Girişin üstünden geçen taş sırası
- Şekil 13** Tiyatro - 87 numaralı evin avlusunda tespit edilen kapı
- Şekil 14** Tiyatro - 73 ve 67 numaralı evlerde görülen benzer karakterli duvarlar
- Şekil 15** Tiyatro – Doğu kanat için kapı önerisi
- Şekil 16** Tiyatro – 67 ve 69 parsellerden geçen doğu cephe
- Şekil 17** Tiyatro – Paraskeniumdan diozamaya uzanan koridor
- Şekil 18** Tiyatro – George Bean kemer çizimi
- Şekil 19** Tiyatro – Tonozlu geçidin günümüzdeki durumu
- Şekil 20** Tiyatro – Sahne cephesi birinci kat
- Şekil 21** Tiyatro – Sahne Binası ana girişi
- Şekil 22** Tiyatro – Ana girişten caveaya bakış
- Şekil 23** Tiyatro – Sahne cephesi birinci kat genel görünümü
- Şekil 24** Tiyatro – Birinci kat sahne cephesi
- Şekil 25** Tiyatro – Merkez kapı ile batıda yer alan ikinci giriş
- Şekil 26** Tiyatro – Sahne Binası merkez kapının her iki yanında yer alan daha küçük boyutlu kapılar
- Şekil 27** Tiyatro - Walter ve Berg’e ait arazi genel planı

- Şekil 28** Tiyatro – Tiyatro genel plan
- Şekil 29** Tiyatro - Rekonstrüksiyon önerisi
- Şekil 30** Tiyatro – Coğrafi Bilgi Sistemi görünümü
- Şekil 31** Tiyatro – Caveadan şehrin bugünkü görünümü
- Şekil 32** Ephesos Kapısı ve Zeus Akraios Coğrafi Bilgi Sistemi görünümü
- Şekil 33** Magnesia ve Ephesos Kapıları Coğrafi Bilgi Sistemi görünümü
- Şekil 34** A. Fontrier yol önerisi
- Şekil 35** Şifa Hastanesi Roma dönemi yolu
- Şekil 36** Altınpark Roma dönemi cadde
- Şekil 37** Kızılçullu Su Kemerli Coğrafi Bilgi Sistemi görünümü
- Şekil 38** Kızılçullu su kemerli Modelleme
- Şekil 39** A. Fontrier harita
- Şekil 40** Aliğa Camii avlusunda kemerli koridor
- Şekil 41** Şifa Hastanesi altında bulunan tonoz
- Şekil 42** 1030 sokak çıkmazında yer alan duvarlar
- Şekil 43** 1033 sokakta yer alan kuzey – güney doğrultulu duvarlar
- Şekil 44** 1030 ve 1033 sokaklarda yer alan sur duvarlarının kent paftası üzerindeki görünümü
- Şekil 45** Stadion'un bulunduğu alan
- Şekil 46** Copeland ve Graves'in "Smyrna Körfezindeki Limanlar Haritası"
- Şekil 47** Graves'in Smyrna şehri haritası
- Şekil 48** Altınyol genel görünüm
- Şekil 49** Antik liman çizgisinin kent paftası üzerinde görünümü
- Şekil 50** Coğrafi Bilgi Sistemine dayalı Smyrna Kenti genel görünümü

GİRİŞ

Antik dönemde Anadolu'nun önemli kentlerinden olan Smyrna'nın Bayraklı'da kurulduğu ilk yerden İ.Ö. 4. yüzyılın sonunda bugünkü İzmir kent merkezinin bulunduğu Kadifekale ile deniz arasındaki düzlüğe taşındığı bilinmektedir. Antik dönemde pek çok kentte olduğu gibi yeni Smyrna'nın da kuruluşu bir efsaneye dayandırılmaktadır. Büyük İskender'in Asya seferi sırasında Smyrna'ya uğrayıp uğramadığı herhangi bir kaynakta net bir şekilde belirtilmese de Pausanias İ.S. 2. yüzyılda yeni kentin Büyük İskender'in isteği ile kurulduğunu¹, Strabon ise halkın yeni kente önce Antigonos daha sonra da Lysimakhos tarafından yerleştirildiğini anlatmaktadır.²

Yeni kurulan kentin Hellenistik dönemde kurulan pek çok kent gibi ızgara planlı olduğu bilinmektedir.³ Geçmişten günümüze Smyrna'nın en stratejik yeri olan Kadifekale'de kentin akropolü yükselmektedir. Şehrin surları ile ilgili yorumlara ise hem antik hem de modern kaynaklarda rastlamaktayız. Bu kaynaklardan ve 1930'lu yıllarda henüz modern şehrin altında kalmamış kalıntılardan hareketle Alman mimar Rudolf Nauman'ın oluşturduğu plan, o dönemde Smyrna kent surları ve genel planı ile ilgili yapılmış en detaylı çalışmadır. Nauman'ın kent planı bugün Smyrna Antik Kenti Kazı Başkanı Yrd. Doç. Akın Ersoy tarafından şehrin modern unsurlarıyla kesiştirilmek suretiyle yeniden oluşturulmuştur. Buna göre surlar akropolisin (Kadifekale) güneyinden ve kuzeyinden batıya, bugün izlenemeyen kıyı şeridine uzanmaktadır. Güneydeki surlar günümüz Hava Şehitliğini ve antik dönem Stadion yapısının inşa edildiği tepeyi kat etmekte, bugünkü İnönü caddesi üzerinden Değirmen Tepe olarak anılan, Zeus Akraios Tapınağı'nın bulunduğu tepenin güneyinden kuzeybatıya yönelerek Karataş semtinde denizle buluşmaktaydı. Kuzeyde ise surlar Kadifekale'nin kuzeybatı ucundan aşağıya doğru iniyor, Merkez Şeyh Camisinin doğusundan Akıncılar mahallesine yönelerek buradan Basmane

¹ Pausanias, **Description Of Greece**, VII 5, (Vol II), çev. Arthur Richard Shilleto, George Bell and Sons, George Bell and Sons, London, 1886, s. 12

² Strabon, **Geographika**, **Antik Anadolu Coğrafyası**, XIV 37, çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.165.

³ Strabon, XIV 37, s.165.

Garı'na oradan da Dokuz Eylül Meydanı'na uzanıyor ve batıya yönelerek kıyı şeridinde son buluyordu.⁴

Kentin Hellenistik dönem yapılaşmasına ait kalıntılar günümüzde oldukça az görülebilmektedir. Bunun temel sebepleri arasında Roma döneminde yapılan kapsamlı tadilatlar ve yeniden işlevsellik kazandırmak adına yapılan köklü inşaat faaliyetleri vardır. Bu durum yapıların tarihlendirilmesini ve evrelerin tespitini güçleştirmektedir.

Roma'da Augustus ile birlikte açılan yeni dönemin beraberinde getirdiği Pax Romana barışı Anadolu'nun pek çok kenti gibi Smyrna kentini de olumlu anlamda etkiledi.⁵ Kent bu refah ortamından payını alarak şehircilik yönünden gelişmiş, dönemin coğrafyacısı Strabon tarafından bütün kentlerin en güzeli olarak tanımlanmıştır.⁶

Birinci bölümde ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere, Smyrna ile ilgili yazılan antik ve modern kaynaklarda kentte Homeros onuruna inşa edilen bir Homerion, Zeus Akraios'a adanan bir tapınak, Dionysos, Asklepios, Nemesisler ve Aphrodite Stratonikeia kutsal alanları, Metroon olarak adlandırılan bir ana tanrıça tapınağı ve İmparator kültüne adanmış Neokor tapınakları olduğu belirtilmektedir. Bu kutsal yapı ve alanların yanı sıra antik kentlerin olmazsa olmazı hamam-gymnasion kompleksleri, tiyatro ve stadion gibi kamusal yapılar da Smyrna şehir planı içerisinde yerini almıştır.

Smyrna'nın tarih boyunca depremlerle mücadele ettiği bilinmektedir. Bu depremler antik yazarlarca kayıt altına alınmıştır. Smyrna'nın yaşadığı ve antik kaynaklardan öğrenebildiğimiz ilk büyük deprem İ.S. 17 yılında gerçekleşmiştir. Bu depremi ayrıntılı olarak anlatan Tacitus'un zarar gören kentler arasında Smyrna'yı saymaması ilginçtir. Bunun yanında Sardeis ve Sipylos Magnesia'sı gibi hemen yakınındaki kentlerin yerle bir olduğu bir depremden Smyrna da etkilenmiş olmalıdır.⁷ Bunun yanında kentin en çok zarar gördüğü depremin İ.S. 178 yılında gerçekleştiği ve hatip Aelius Aristides'in dönemin İmparatoru Marcus Aurelius'a

⁴ Bkz. Şekil 1. Antik Smyrna'nın Planı

⁵ Ersin Doğer, **İzmir'in Smyrna'sı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 111.

⁶ Strabon, **XIV 37**, s.165.

⁷ Doğer, s.112

yazdığı mektuplar sonucunda İmparator'un kente pek çok yardımlarda bulunduğu bilinmektedir.⁸

Kent bu sarsıntılarla zarara uğramış ve bir takım sembol yapıları yeniden imar edilmiştir. Ancak ne depremler ne de Pax Romana'nın rehavetine kapılıp surlarını görmezden gelen Asia Eyaleti kentlerini vuran Gotlar⁹ antik Smyrna'ya modernleşen toplumun ihtiyaç döngüsü içinde başlayan imar faaliyetleri kadar zarar verebilmiştir. Kent tarımı, limanları ve limanlarına taşınan malları eyaletin içlerine kadar yayan yollarıyla tarih boyunca insanları kendisine çekmiş, genişlemeye ve gelişmeye uygun olan coğrafyası sayesinde her geçen gün büyümüştür. 17. yüzyıldan itibaren şehri ziyaret eden seyyahlar, misyonerler, bürokratlar ile çeşitli ülkelerinin ordularına mensup askerler bünyesinde pek çok ulustan insanı barındıran bu kente hayranlıklarını gizleyememiştir. Ancak Pausanias'ı, Strabon'u, Aelius Aristides'i okuyan ve İmparatorların tapınaklarına ev sahipliği yapmış olduğu bilinen kentle ilgili hayaller kuran gezginler antik Smyrna'ya dair aradıklarını bulamamışlardır. Bu dönemde bile gelişen şehrin yukarı kesiminde hemen hemen tüm binaların duvarları antik Smyrna'nın kalıntılarıyla şekillenmiş, sütunlar, büstler, kornişler ve saçaklar rastgele bir şekilde bölgenin volkanik taşlarıyla karışmış halde kullanılmışlardır.¹⁰

Örneğin tiyatro, 1702 yılında, tamamen kesme taştan kemerle yapılmış dört yüz adım boyunda bir bedesten ya da han inşası için yıkılmıştır.¹¹ Sir Charles Wilson 19.yüzyıl'da Stadion yapısının evlere yer açmak için yıkıldığını aktarır.¹² Üç yüz yıldan fazla bir süre boyunca antik döneme ait yapılar sökülerek yeni yapıların inşasında kullanılmıştır. Bunun bir devamı olarak bugün antik kentin üzerinde yükselen modern şehir Smyrna'yı, Ephesos ve Pergamon gibi diğer önemli kentlerden ayırarak karşımıza takibi ve kestirilmesi güç bir bulmaca bırakmıştır. Söz gelimi bugün kent dokusunda önemli yeri olan camiler, hanlar ve evlerin bir kısmı antik mimariye ait unsurların modern öğelerle harmanının yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Modern toplumun ihtiyaçları her geçen gün artmakta ve

⁸ P. Aelius Aristides, "Orations XVIII", **The Complete Works**, Volume 2, çev: A. Charles Behr, E.J.Brill, Leiden, 1981 (Orations), s. 7-9; Doğer, s. 121.

⁹ Doğer, s.122.

¹⁰ Charles Fellows, **A journal written during an excursion in Asia Minor**, John Murray, London, 1838, s.10.

¹¹ Charles Texier, **Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, Çev: Ali Suat, 2. Cilt Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002, s. 145.

¹² Sir Charles Wilson, **Handbook For Travellers In Asia Minor, Transcaucasia, Persia, Etc**, 1.Bölüm, John Murray, London, 1895, s. 73.

çeşitlilik kazanmaktadır. Bu nedenle şehirde halen hummalı bir imar faaliyeti sürmektedir. Neyse ki günümüz insanı geçmişin öğelerine ve o öğelerin beraberinde getirdikleri mimari ve sanatsal üslubun topluma kattıklarına eskisine nazaran daha çok sahip çıkmaktadır. Bu toplumsal farkındalık Smyrna'nın toprak altında yatan unsurlarının açığa çıkartılması, araştırılması ve bugün aynı şehri geçmişle paylaşan halka özümsetilmesi için büyük bir olanak sağlamaktadır.

Günümüzde kentsel dönüşüm projelerini hayata geçirirken, yeni planlamalar tarihsel öğelerin etrafında şekillenmektedir. Modern İzmir, kent merkezinde yer alan antik Agora alanı ile bu konuda en güzel örneklerden biridir. Ancak kent içerisinde uzun süredir yapılan kazılar ve sondajlar kısıtlı alanlarda gerçekleştirilmiş ve sonuçlar şimdiye kadar tek bir tabanda değerlendirilme şansı bulamamıştır. Yrd. Doç. Akın Ersoy başkanlığında devam eden çalışmalar Smyrna kazılarının devamlılığını sağlarken bugüne kadar elde edilen verileri değerlendirerek bir bütün kılmayı ve kent tarihinin daha net bir şekilde irdelenmesini amaçlamıştır. Bu çalışma antik kent ile ilgili olarak gerçekleştirilecek bu büyük hedefin bir ayağıdır. Antik dönemin nispeten güvenilir kaynaklarından başlayarak 17. yüzyıldan itibaren kent ile ilgili veriler edindiğimiz pek çok seyyah, misyoner, mimar, devlet erkanında görevli memur, diplomat ve askerlerin gözlem ve görüşleri taranmış, tüm bu incelemelerden elde edilen sonuçlar 20. Yüzyılın başında yeni filizlenen Türk arkeolojisi ve müzeciliğinin tespitleriyle birleştirerek ortak bir veri tabanı oluşturulmuştur. Bu bağlamda ilk bölümde öncelikle, bahsettiğimiz bu kaynaklar ışığında kentin genel özellikleri ile devamında kentte görülen veya bugün artık mevcut olmayan yapılar ve lokalizasyonları ile ilgili gözlemler ve verilerin mümkün kıldığı yerlerde öneriler yapılmıştır.

Devam etmekte olan kazı çalışmaları ve bu çalışmalardan elde edilen yeni verilerle kesiştirilen geçmiş bilgiler artık gözlemlenemeyen Smyrna kent planının anlaşılması için Coğrafi Bilgi Sistemine dayalı bir veri tabanına aktarılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise arkeolojik alanlarda gün geçtikçe daha fazla kullanılmaya başlanan bu sistem hakkında bilgi verilmiş, arkeolojik alanlarda özellikle de bu çalışma kapsamında Smyrna kentinde uygulanması açıklanmıştır. Böylece yüzyıllardır farklı kişilerce gözlemlenen pek çoğu yok olmuş yapıları ve bunlara ait unsurları tek bir plan üstünde görme olanağı yaratılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma kent ile ilgili yapılacak pek çok başka araştırmaya temel oluşturacaktır. Bunun yanında gelecek yıllarda kazılar ile elde edilecek sonuçlar da bu veri tabanına dahil edilerek modern kentin altında kaybolan Smyrna'nın antik dönemdeki zenginliğinin anlatılması amaçlanmaktadır.

1. ANTİK DÖNEMDE SMYRNA KENTİ TEMEL UNSURLARI VE LOKALİZASYONLARI

1.1. Antik Dönemde Smyrna Kenti Ve Temel Unsurları

Bu bölümde kentin genel özellikleri, kent planı ve antik dönemdeki görünümü antik ve modern yazarlar ile günümüze kadar sürdürülen arkeolojik araştırmalar ışığında incelenecektir. Bu bağlamda kronolojik bir sıralama ile kent ile ilgili bilgi veren kaynaklar taranmış bunun yanında arkeolojik veriler de incelenerek genel bir tablo çıkarılmaya çalışılmıştır.

1.1.1 Antik Kaynaklar

Antik dönemde Batı Anadolu'nun en önemli kentlerinden olan Smyrna ile ilgili antik kaynaklar diğer kentler ile karşılaştırıldığında oldukça sınırlıdır. Bu da Smyrna adının geçtiği metinleri ve onların yazarlarını değerli kılmıştır. Antik yazarlar arasında Hellenistik ve Roma dönemlerinde var olan Smyrna ile ilgili en eski kaynak Smyrna kentini ilk kez genel hatlarıyla betimleyen Strabon'dur. Strabon, Pagos eteklerine kurulan Hellenistik kenti anlatmaya başlamadan önce Bayraklı'da yer alan ilk kentten söz eder ve Lydia'lılar tarafından yerle bir edildikten sonra, halkının dört yüz yıl kadar köylerde yaşadığını aktarır. Kentin Bayraklı'dan günümüzde bilinen yerine taşınmasını Antigonos ve Lysimakhos'a bağlayan Strabon, şehri kendi döneminin örnekleri içinde en güzel olanı şeklinde betimler. Yazar kenti tanımlarken belirgin bir portre çizmiştir. Buna göre kentin bir parçası tepededir ve surla çevrilidir, fakat büyük kısmı ovada limanın, Metroon'un ve Gymnasion'un yakınındadır. Strabon kentin ızgara planlı olduğunu belirtmek için caddelerin birbirlerini dikine doğrular şeklinde kestiğini aktarır. Kentin refah ve şehircilik konusundaki gelişmişliğini yazarın, sokakların taş döşeli olmasına ve çok katlı geniş portiklerin var olduğuna yaptığı vurgularda görmek mümkündür. Ancak bütün bu betimlemeler içerisinde yapıların detayları ile ilgili bilgilere rastlamak mümkün değildir. Smyrna ile ilgili metin okunduğunda Strabon yalnızca Homeros adına inşa edildiği bilinen Homereion konusunda detaya girmiştir. Ancak burada verdiği bilgi

de yapının dörtkenarlı bir portik olarak tasarlandığı ve içerisinde Homeros'un ksoanon'u olduğu yönündedir. Ayrıca ihtiyaç durumunda kapatılabildiğini belirttiği bir limanın varlığına da işaret etmiştir.¹³

Bugün yeri tartışmalı olan ve üzerinde farklı görüşlerin olduğu Meles nehri Strabon tarafından surların yakınında akar şekilde tasvir edilmiştir. Kent ile ilgili tek olumsuz görüşü ise yollar planlanırken altlarından geçmesi gereken kanalizasyon sisteminin yapılmaması sonucunda özellikle yağmur sırasında yüzeye yayılan atıkların, caddeler ve kent üstünde kötü intiba yaratmasıdır.¹⁴

İ.S. 2. yüzyılda yaşayan Pausanias ise Smyrna'nın kuruluşunu Büyük İskender'e dayandırmaktadır. Pausanias'a göre Büyük İskender Pagos (Kadifekale) eteklerinde çıktığı bir av dönüşünde Nemesisler Tapınağı'nın yanında bulunan bir pınarın yakınında ve bu pınarın suyu ile büyüyen bir çınar ağacının altında uyuyakalmıştır. Rüyasında Nemesisler kendisine görünerek burada bir kent kurmasını ve Smyrna halkını buraya getirmesini söylerler. Smyrnalılar Klaros'a elçiler göndererek tanrının (Apollon) bu durum hakkında fikrini sorarlar. Tanrı ise olanlara Kutsal Meles'in ötesinde oturacak olanların eskisine göre üç – dört kat mutlu olacaklarını söyler.¹⁵

Bu efsane olasılıkla Pausanias'ın zamanında kentin kuruluşunu veya yer değiştirmesini açıklamak amacıyla ortaya çıkmıştır çünkü Büyük İskender'in Sardeis ile Ephesos arasındaki yolu geçerken Smyrna'ya uğradığına ilkin arkeolojik ve epigrafik bir kanıt yoktur. Bunun yanında kralın hayranı olduğu şair Homeros'un vatanını görmeye gelmiş olabileceği de unutulmamalıdır.¹⁶ Pausanias Smyrna ile ilgili olarak ayrıca kentin insanların Homeros'un şiirlerini yazdığı bir mağaranın bulunduğu en güzel nehir olan Meles'e sahip olduklarını da söyler.¹⁷

Smyrna kenti ile ilgili bilgi edindiğimiz antik yazarlar arasında hiç şüphesiz en dikkat çekici olanı İ.S. 2. yüzyılda yaşamış hatip Aelius Aristides'tir. Belki Smyrna'lı değildir ancak doğduğu Mysia bölgesinden kente gelmiş ve uzun bir süre burada yaşamıştır. Aristides iyi bir hatip ve Asklepios'un sadık bir takipçisidir. Sağlık konusundaki merakı Aristides'i seyahatlere sürüklemiş, bu yolculukları

¹³ Strabon, **XIV I 37**, s. 165 – 166.

¹⁴ Strabon, **XIV I 37**, s. 166.

¹⁵ Pausanias, **VII 5**, s.10.

¹⁶ Doğer, s.90 – 91.

¹⁷ Pausanias, **VII, 5**, s. 12

sırasında başından geçenleri ve rüyalarını kaleme almıştır. Smyrna ile ilgili pek çok lirik anlatımı vardır. Ancak dikkatle okunduğunda antik dönem kenti ve planı hakkında fikirler edinmek mümkündür. Aristides, çok sevdiği Smyrna için, kentin denizin üstünde genişlediğini, her yerde azamet ve uyuma sahip büyüklüğünün güzelliğine güzellik kattığını söylemektedir. Kentin sanki yavaş yavaş inşa edilmiş gibi değil de birden var olmuş gibi bütün bölümleriyle uyum içindeki bir insan vücudu gibi olduğunu söylemektedir.¹⁸ Hatip yalnızca şehrin konumsal güzelliği ile ilgili bilgiler vermemiş aynı zamanda onu var eden unsurlar ve bütünlükleri hakkında da görüşlerini paylaşmıştır:

“Bunun ötesini düzgün olarak anmak uzun deneyime sahip bir erkek için bile zor bir görevdir. Deniz kıyısına kadar göz kamaştırıcı gymnasiumlar, pazar yerleri, tiyatrolar, tapınak alanları, limanlar, doğal ve insan yapımı güzellikler birbirleriyle yarışıyor. Nerede yıkanacağınızı bilemeyeceğiniz kadar çok hamam ve bazıları şehrin derinliklerinde bir kısmı ise şehrin sınırlarında, her biri diğerini en iyi olmaktan alıkoyan, her tipten pek çok sokak, evler ve onların kaynak ve çeşmeleri, bu evlerden daha fazla ve pazar alanlarını andıran caddeler güneşi daha fazla almak için birbirleriyle dört kez kesişirler ve sınırları içinde her biri şehrin bütününe bir benzeri kentler yaratırlar.”¹⁹

Bu paragraf hiç şüphesiz antik dünyada kent olabilmenin olmazsa olmaz unsurları olan yapıları çeşitlilikleri ve yapımlarındaki detaylar yönünden övmüştür. Yapılar detay ve işçilikleri yönünden övülürken belki bilerek beklide bilinmeyerek antik Smyrna'nın plan özelliğine de değinilmiştir. Burada birbirleriyle kesişen geniş yollar gün ışığından daha fazla faydalanmayı hedefleyen her biri şehrin bütününe bir parçası olan kendi içinde pek çok birimi barındıran yapı adaları oluşturmuşlardır. Bir başka bölümde Aristides kentten şu şekilde bahsetmiştir:

“Meles mağaralardan, evlerden, ağaçlardan ve aynı zamanda yatağının orta yerinden doğarak denize akar. Meles'i aştığımızda Teselya'ya olan benzerlikleri ve farklılıklarıyla tanrı Poseidon'un şehre vermiş olduğu bir

¹⁸ Aristides, Orations, XVII - 9, s.2.

¹⁹ Aristides, Orations, XVII- 11, s.3.

armağan sizi karşılar. Orada tanrı Poseidon dağları denizlerle kuşatmıştır ve Peneus nehrini aktığı yataktan serbest bırakarak Teselya'yı var etmiştir. Fakat burada denizi dağlardan geri çekmiştir ve ona karanın güzelliğini denize benzeterek şehirle uyumlu kılmıştır."²⁰

Burada Aristides çok açık bir şekilde Teselya coğrafyasıyla Smyrna coğrafyasını karşılaştırmıştır. Teselya genel Yunan coğrafi karakterine büyük ölçüde uymaktadır. Dağlar tarafından kuşatılmış topraklar şehir inşa etmek ve onları besleyecek tarım alanlarını oluşturmak için fazlasıyla dardır. Oysa Aristides'e göre Poseidon Smyrna şehrine bu konuda oldukça cömert davranmıştır. Hatip yine başka bir kısımda Smyrna'dan şöyle bahseder:

*"Liman şehrin merkezindedir ve deniz uzaktakilere en az yanında yaşayanlar kadar görünür olan gözleridir, Akropolis bütün şehir üstünde yukarı doğru yükselir ve deniz bir taban gibi yanında yayılır, doğuya doğru Meles'in ötesine genişler."*²¹

Bu kısımda hatip, şehrin coğrafi unsurlarını şiirsel bir dille tanımlamıştır. Buna şehrin merkezine yerleştiği liman bugün modern kentin ticari merkezlerinden Kemeraltı/Anafartalar Caddesi yakınında kalmaktadır. Pagos ise Aristides'in de belirttiği gibi şehrin üstünde yükselmekte ve şehir Tepecik mevkiine doğru genişlemektedir.

İ.S. 178 yılında Aristides Laneion'daki evine gittiği sıralarda Smyrna depreminin haberini alır. Smyrna'nın 178 depremine farklı bir saptama ise C.A.Behr'den gelmektedir. Ona göre deprem ocak ayından hemen sonra İ.S.177'de gerçekleşmiştir.²² Aristides'ten öğrendiğimiz kadarıyla kendisi tanrı Asklepios tarafından depremden önce şehri terk etmesi konusunda uyarılmıştır. Aristides, depremin verdiği zararın büyüklüğü konusundaki söylentilerden etkilenerek olanları dile getiren bir yazı yazmıştır. Smyrna'yı vuran depremin yapılar üzerindeki etkilerini şu şekilde dile getirir:

²⁰ Aristides, Orations, XVII- 16, s.4 .

²¹ Aristides, Orations, XVII- 19, s. 5.

²² Aristides, Orations, Notes to XVIII, s. 358.

*“Kaynaklar, tiyatrolar, caddeler ve sokaklar hepsi kapalı ve gökyüzüne açık! Güzel ve görkemli pazar alanları, yollar ve her meydanda kutsal törenler. Limanlar sevgili şehirlerine kavuşmak için hasret içinde. Gymnasionların tarif edilemez güzelliği! Tapınakların ve sahip oldukları alanların zarafeti! Yeryüzünde nereye gömüldünüz. Deniz kıyısının anıtları! Bütün o rüyalar.”*²³

İlk cümlede vurgulanmak istenen halka hizmet eden ve şehrin alt yapısını oluşturan unsurların ya hizmet veremediği ya da yıkılarak işlevselliğini tamamen kaybettiğidir. Şehrin merkezindeki liman depremden doğrudan etkilenmiş ve çalışmalarındaki düzen şehrin içinde bulunduğu durum yüzünden aksamış olmalıdır. Söylevin ilerleyen mısralarında ise kentteki ana yapıların depremle yerle bir olduğu vurgulanmaya çalışmıştır:

*“Gördüğünüz liman, gözlerini kapadı, pazar alanı güzelliğini yitirdi, sokakların ihtişamı kayboldu, gymnasionlar onları kullanan erkek çocukları ve adamlarla birlikte yok oldu, bazı tapınaklar yıkıldı ve bazıları yerin altına gömüldü.”*²⁴

Aristides’e ait olan söylevler, satır aralarında günümüz kentinde artık takibi mümkün olmayan yapılara ait ipuçlarını barındırırlar. Ancak bugün modern yapılaşmanın altında kalmış olan antik mimarinin konumlandırılması için kendisinin aktardığı bilgilerden çıkarımlarda bulunmak ve tespitleri mevcut verilerle kesiştirmek gerekmektedir.

1.1.2. Modern Kaynaklar

Smyrna kenti antik yazarlar kadar modern dönemin gezginlerinin, coğrafyacılarının, tarih ve arkeoloji uzmanlarının da ilgi odağı olmuştur. Bu durumun yadsınamaz sebebinin kentin tarih boyunca sürdürdüğü gelişimi olduğu görülmektedir. Kent birçok kez depremlerle sarsılıp yok olmanın eşiğine gelse de her

²³ Aristides, Orations, XVIII- 6, s. 8.

²⁴ Aristides, Orations, XIX- 3, s. 10.

seferinde yeniden imar edilerek eski görkemine kavuşmuştur. Bu noktada Smyrna'nın çevresiyle olan ilişkileri ve bulunduğu konumu nasıl değerlendirdiği dikkate alınmalı ve kent ilk olarak bu çerçevede değerlendirilmelidir.

19. yüzyılda eserini kaleme alan William Mitchell Ramsay Smyrna üzerine değerlendirmelerde bulunurken kentin İ.S. 6. Yüzyıldan itibaren Küçük Asya'nın batı kıyısında ülke içi kervan ticaretinde tek önemli liman olduğunu ve onun gittikçe artan öneminin ister istemez kıyının diğer kentleriyle mukayese edildiğini belirtmiştir. İlerleyen dönemlerde Smyrna'nın doğu akınlarından en son etkilenen şehir olduğundan söz etmiş bu görüşünü kentin genel olarak bütün batı güçlerinin ve Roma'nın müttefiki olmasına dayandırmıştır. Ticaret için kullanılan bir denizin olması ve verimli toprakları, kente karşılaştığı güçlülere karşı dayanma gücü vermiştir.²⁵

Hellenistik Smyrna Bayraklı'daki eski İon kentinden daha farklı bir konumdaydı. Ramsay'e göre eski kent ani saldırılara karşı güvenliği hedefliyordu ancak bunun yanında asla çok iyi bir liman olamamıştı.²⁶ Yeni kent ise bir deniz ticareti merkezi, iyi bir liman ve doğuya giden yol için kullanışlı bir başlangıç noktası olarak tasarlanmıştı. Sikkeler üzerinde tasvir edilen ticaret gemileri ise kentin denizci karakterinin ispatı olarak görülmektedir.²⁷

19. yüzyılda kenti gezen seyyahlardan Chandler Hellenistik dönemde Smyrnalılar için seçilen alanın, antik dönem kent tasarımcılarının yaygın olarak tercih ettikleri özelliklere sahip olduğunu söylemektedir. Chandler bu şehirlerin genelde burada yapıldığı gibi bir tepe ya da dağ üzerine oturduğunu, mermerle takviye edildiğini ve donanımlı olduğu kadar savunma için ferah tutulduğunu belirtir.²⁸

20. yüzyılda Smyrna ile ilgili pek çok gözlem yapan ve yaptığı araştırmalara halen sıklıkla başvuru yapılan Cadoux ise kentin kurulduğu yerin gerek askeri güvenlik açısından gerekse ticarete uygunluk açısından yararlarının dikkat çekici olduğunu, kara yolundan iç bölgelere, keza kıyı kentlerine geçmenin kolay olduğunu, çevredeki

²⁵ William Mitchell Ramsay, **The Letters to the Seven Churches of Asia: And Their Place in the Plan of the Apocalypse**, Hodder & Stoughton, London, 1904, s. 265

²⁶ Ramsay, s. 252

²⁷ Ramsay, s. 253

²⁸ Richard Chandler, **Travels in Asia Minor and Greece**, Oxford, Clarendon Press, Oxford, 1825, s.

tepelerin, kente yaklaşan olup olmadığını gözetlemek için her yöne doğru çok büyük olanaklar sağladığını ifade eder.²⁹

Smyrna'nın konumu dışında bazı yazarlar kentin genel özellikleri ve görünümü ile ilgili yorumlar da yapmıştır. Chandler Pausanias'ın anlattığı efsaneye gönderme yaparak Smyrna'nın Apollon'un öngördüğü gibi geliştiğini ve Roma yönetimi altında İonia şehirlerinin en saygını konumuna geldiğini söyler. Bu yazara göre sur; limanla düzlüğün büyük kısmı, Metroon tapınağı ve Gymnasion ile Pagos dağının bir kısmını kapsayacak şekilde gelişmiştir.³⁰ Chandler'ın bu yorumunda Strabon'un çizdiği genel hatları kullandığı açıkça görülmektedir.

Yine 19. yüzyılda kenti tasvir eden bir başka yazar olan Calder şehrin kapladığı alanın doğal özelliklerinin belirgin olduğuna ve erken dönemlerden itibaren değişmediğine vurgu yapar. Calder'e göre şehir, daha sonra batıda ve güneyde iki tepenin etrafını örtmüş ve bunların arasında kalan yamaç ile deniz kıyısına yerleşmiştir. Yazar 19. yüzyılın Romantizm akımından etkilenerek sözlerine şu şekilde devam eder: "Daha sonra ise kent bir ayağı kıyıda dinlenen, güzel ve uyumlu ilahi bir figür izlenimini verir, vücudu ilahi bir şekilde Pagos'u taçlandıran duvarda son bulana kadar yükselmektedir."³¹

Smyrna kenti pek çok badire atlattığından antik yapılara ait kalıntılardan pek az iz kalmıştır. Wilson buna karşın merak uyandıran şeylerin ve eski Yunan şehrinin izlenebildiğini belirtmektedir.³² Bu anlatımdan 19.yüzyılın başında dahi antik kentin unsurlarını görmenin zor olduğu anlaşılmaktadır. Şehri vuran depremler ve 17. Yüzyılda şehri yeniden şekillendirmek adına yapılan inşa girişimlerinde antik yapılara ait malzemelerin sökülerek yeniden değerlendirilmesi modern gezgin ve araştırmacıları antik mimarinin takibinde zorlamıştır. Öyle ki görüşlerini aktaran Richard Chandler: "Okuyucular antik kente dair birkaç kalıntı gördüklerinde şaşırılmamalıdır" diyerek hem antik yapıların azda olsa var olduklarına değinmiş

²⁹ Cecil John Cadoux, **İlk Çağda İzmir**, çev. Bilge Umar, İstanbul, 2003, s. 142.

³⁰ Chandler, s. 73.

³¹ W.M. Calder, "Smyrna As Described By The Orator Aelius Aristides", **Studies In The History And Art Of The Eastern Provinces Of The Roman Empire**, Aberdeen University Press, Scotland, 1906, s. 96.

³² Wilson, s. 73.

hem de büyük bir kentin bütününü oluşturan parçaların yok edilmesine üstü kapalı olarak sitem etmiştir.³³

Şehir 20.yüzyılın başında Pagos'a bitişik olarak önce Kervan Köprüsüne daha sonra onu geçerek Diana Hamamlarına kadar olan ovanın arasında yayılmıştır. Calder, antik yapıların sayısız kalıntısının, Tepecik'in etrafı ile Kervan Köprüsü nehri ve Diana Hamamlarını denizle buluşturan kanalın arasında kalan alanda kaldığını belirtmiştir.³⁴

1.1.3. Arkeolojik Araştırmalar ve Kazılar

Smyrna Türkiye'nin ilk sistemli kazılarının başladığı kentlerden biridir. 1930'lu yılların başında İzmir Müzesi'nin ilk müdürü Selahattin Kantar ve Alman mimar Rudolf Naumann kentin Agorası olarak tanımlanan alanında ilk arkeolojik kazıları gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmaların sonuçları ilk kez 1934'te Kantar ve Miltner tarafından "İzmir'de Roma Devrine Ait Forumda Yapılan Hafriyat Hakkında İhzarı Rapor"³⁵ ismi ile daha sonra bu ilk yayını takiben 1943'te "İzmir'de Roma Devrine Ait İyon Agorasında Yapılan Hafriyat Hakkında İkinci İhzarı Rapor"³⁶ adı altında Türkçe ve 1950 yılında ise "Die Agora von Smyrna"³⁷ adlı makalede Almanca yayınlanmıştır. Bu çalışmalar ile birlikte Naumann'ın kent planı üzerine çalışmalar yaptığı bilinmektedir.

Bu çalışmalar dışında İzmir'in arkeolojik haritasının oluşturulmasının gerekliliği 1934 yılında Maarif Vekaleti Müzeler Dairesi tarafından görülmüştür. Şehrin hemen hemen her yerindeki antik döneme ilişkin eserlerin mevcudiyeti göz önünde bulundurularak, Belediye tarafından yaptırılan planlardan bir örneğin İzmir Müzesine verilmesi suretiyle, tespiti gerçekleştirilen kalıntıların kayıt altına alınması

³³ Chandler, s. 76.

³⁴ Calder, s. 103

³⁵ F.Miltner, S.Kantar, "İzmir'de Roma Devrine Ait Forumda Yapılan Hafriyat Hakkında İhzarı Rapor", **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, Sayı: 12, 1934, ss.219 – 242.

³⁶ Rudolf Naumann, Selahattin Kantar, "İzmir'de Roma Devrine Ait İyon Agorasında Yapılan Hafriyat Hakkında İkinci İhzarı Rapor", **Belleten**, Cilt VII, Sayı: 26, 1943, ss.213 – 225. (Rapor)

³⁷ Rudolf Naumann, Selahattin Kantar: "Die Agora von Smyrna. Bericht über die in den Jahren 1932-1941 auf dem Friedhof Namazgah zu Izmir von der Museumsleitung in Verbindung mit der türkischen Geschichts-kommission durchgeführten Ausgrabungen" **Istanbul Forschungen** 17, Berlin 1950, ss. 69 -114. (Die Agora von Smyrna)

kararlaştırılmıştır. Bugün dijital ortamda hazırlamaya çalıştığımız ve şehir içinde kalmış pek çok antik yerleşim için uygulanmaya çalışılan detaylı arkeolojik harita, yetmiş üç yıl önce dönemin şartları ve imkanları dahilinde oluşturulmaya çalışılmıştır. 14/1/1934 tarih ve 470 numaralı yazıyla Müze Müdürlüğü'nün ve İzmir Asar-ı Atika Komisyonunun raporları doğrultusunda alınan kararla, kent içinde tespit edilen kalıntıların detaylı ve ölçekli planı çıkartılacak ve mevcut veriler yukarıda sözünü ettiğimiz ana paftaya işaretlenecektir. Alınan bu ileri görüşlü karar ilerleyen yıllarda uygulanmaya çalışılmıştır. İzmir Müzesi'ne ait geçmişe dönük araştırma ve kazı raporları incelendiğinde antik şehrin surları arasında kalan kırktan fazla antik yapı kalıntısı tespit edildiği görülmüştür. Ancak çalışma kapsamında var olan detaylı, yazılı döküm ve planlara ulaşmak mümkün olamamıştır. Bugün ulaşılabilen parçalar birbirlerinden kopuk ve anlam ifade etmesi güç yapılara ait kalıntılar olarak görülmektedirler. Ayrıca çoğunluğunu su ve kanalizasyon kanallarının oluşturduğu anlaşılan kalıntıların krokileri ve işlendikleri ana paftanın da takibi yapılamamıştır. Söz konusu kanallarla ilgili plan ve çizimlere ulaşılması durumunda olasılıkla üzerlerinden geçen yolların doğrultuları konusunda fikir sahibi olunması da mümkün olacaktır. Bunun yanında İzmir kentinin 70 yıl önceki sokak, cadde isim ve numaralarının modern isimlendirme ve numaralandırma sistemiyle uyum göstermediği durumlarda belirtilen yapıların konumlandırılmasını imkansız hale getirmiştir. İzmir Belediyesi'nin 1936 yılında sokak isimlerinden nümerik sisteme geçerken eski sokak isimlerinin kaybolmaması adına bir kitapçık çıkardığı bilinmektedir. Ancak bu kitaba ulaşmak mümkün olmamıştır. Bunun sonucu olarak geçmiş dönemlerde yapılan ve bugün artık tespiti mümkün olmayan yapılarla ilgili değerli görüş ve çalışmalardan gerektiğince faydalanılamamaktadır. Bugün geçmiş kaynaklar ışığında yapılan değerlendirmelerde, tasvir edilen yapıların konumlandırılması, yapılara ilişkin nirengi noktalarının yorumlanması esasına dayanmaktadır. Bu durum yüzey araştırması ve sondajları inceleyen kişileri, çalışmayı yapan araştırmacının tasvirlerindeki ayrıntılara bağlı kılmaktadır.

Bu çalışmalar sonunda elde edilen ve bugün ulaşabildiğimiz tüm veriler İzmir kenti kadastral planına ve Coğrafi Bilgi Sistemine dayalı topografik haritaya aktarılmıştır. Böylece kalıntılar tıpkı geçmiş dönemde yapılması arzu edildiği gibi tek bir pafta üstünde değerlendirilme imkanı bulmuştur. Aşağıda açıklayacağımız

yapılar içerisinde kayda geçen kalıntılar arasından boyutları ve korunmuşluklarıyla ileride gerçekleşmesi mümkün sondaj ve kazılarda yeniden açığa çıkartılabilecek olanlar üstünde özellikle durulmuştur.

1.2. Kentin Yerleşim Alanı ve Yapıların Lokalizasyonları

Bu başlık altında bugün kent içerisinde görülebilen yapılar incelenecek bunun yanında modern yerleşim dokusu arasında kalarak bugün tamamen yok olmuş yapılar için antik ve modern kaynaklardan edinilen veriler doğrultusunda olası lokalizasyonlar belirlenecektir. Bu çerçevede yapıların mimari özellikleri ile ilgili veriler mevcut ise kısaca değinilecektir. Böylece belli başlı unsurlar ele alınarak antik dönemde kentin kimliği ve bütünlüğünün izlenmesi amaçlanmaktadır.

1.2.1. Halen Gözlemlenebilen Yapı ve Kalıntılar

Bugün kent içerisinde bazı antik yapıların izlerine rastlanmaktadır. Bunlardan en iyi durumda olanı Agora'dır. Hellenistik ve Roma dönemlerinde Agora işlevi gören alanın Bizans ve Osmanlı dönemlerinde mezarlık olarak kullanılmış olması kuşkusuz bugüne değin korunabilmesindeki en önemli etkidir. Bunun yanında stratejik konumu ile sadece antik dönemde değil günümüze kadar her zaman önemini koruyan Kadifekale de antik kentin bugün görülebilen önemli unsurlarından biridir. Kadifekale'nin eteklerinde bulunan antik tiyatro ise Kadifekale ve Agora kadar şanslı olmasa da kent dokusu içinde az da olsa izlenebilmektedir. Bunun yanında kentte gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve sondajlarda ortaya çıkan yollar, küçük değişiklikler ile kullanılmaya devam eden bu nedenle de günümüze kadar ayakta kalabilmeyi başarmış su yapıları ve çok küçük alanlarda yalnızca cılız kalıntıları mevcut surlar da bu bölümde incelenmiştir.

1.2.1.1 Kadifekale (Akropolis)

Smyrna'nın bugünkü yerinde kurulmasının en önemli etkenlerinden biri kuşkusuz Kadifekale'dir. (Şekil 2) Stratejik olarak hem körfeze hem de iç

bölgelerden gelen yollara hakim olan bu tepenin 1930'lu yıllarda Hellenistik döneme tarihlenen unsurları halen görülebilmekteydi.³⁸ Ancak bugün kalenin duvarlarında erken döneme tarihlenen kısımlar çok küçük alanlarda izlenebilmekte olup kalenin genelinde mevcut duvarlar ortaçağ mimari özellikleri taşımaktadır. (Şekil 3)

Kentin diğer unsurları gibi Kadifekale de antik ve modern yazarlar tarafından gözlemlenmiştir. Akropolis'ten ilk bahseden kişi kent ile ilgili pek çok bilgiye de değinen Strabon'dur.³⁹ Yazar akropolisten "kentnin bir kısmı tepede sur ile çevrilidir" şeklinde bahsetmekte ancak akropolisin mimari özelliklerinden ya da içinde bulunan yapılardan söz etmemektedir.

Kent hakkında bize bilgi veren seyyahlardan biri olan Ramsay ise Tyanalı Apollonius'un kent ile ilgili söylediklerini bize aktarmaktadır:

*"Kentliler aynı zamanda edebiyatın her dalındaki şöhretleriyle de övünmekteydiler; Tyanalı Apollonius bu konuda onları yüreklendirmiştir ve onlara gururlarını şehirlerinin güzelliğine değil kendi karakterlerine dayandırmaları nasihatını etmiştir. Apollonius'un söylediği gibi "her ne kadar güneş altında bütün şehirlerin en güzeli ve Zephyrus'un pınarlarına sahip olsa da bir erkeğin tacını giymek, insan standartlarının ötesinde portikolar, resimler ve altın tacından daha cezbedicidir. Binalar yalnızca kendi buldukları yerde görülür, fakat erkekler her yerde görülebilir, her yer hakkında konuşabilir ve şehirlerini ziyaret ettikleri kentlere kadar genişletebilirler" Smyrna tacı deyimi şüpheye yer bırakmayacak şekilde etrafını çevreleyen görkemli binalarla ve yamaçlardan aşağıya yayılan şehirle Pagos tepesinin çehresinden türemiştir.."*⁴⁰

Kente 19. yüzyılda gelen Wilson ise akropolise yalnızca bir cümle ile kısaca değinmiştir: "Lysimakhos'un akropolü Pagos dağının batısında durmakta, duvarın aşağı kısımlarında bazı Yunan duvar işçiliği halen görülebilmektedir."⁴¹ Burada

³⁸ Cadoux, s.142.

³⁹ Strabon, XIV 37, s.165.

⁴⁰ Ramsay, s. 256.

⁴¹ Wilson, s. 73.

Wilson, Cadoux'nun da bahsettiği Hellenistik duvar kalıntılarında bahsediyor olmalıdır.

Yine 19. yüzyılda kente gelen Chandler ise yalnızca Kadifekale'den değil içindeki yapılardan da kısaca bahsetmiştir:

“Şehirden giriş yapılan batı girişinin yanında şimdilerde kurumuş bir pınar ile Apollon yada Smyrna adının türetildiği Amazon olduğu sanılan, yüzü hasarlı bir kolosal mermer baş bulunmaktadır. İç kısımda ıssız bir cami, bina molozları ve büyük bir su sarnıcı vardır; çatı kemerlidir ve payandalarla desteklenmektedir.”⁴²

Bugün bu baş mevcut değildir ancak yazarın cami olarak bahsettiği yapının ve sarnıcın kalıntıları halen görülebilmektedir. (Şekil 4)

Bu alanda daha önce sistemli bir arkeolojik kazı yapılmamıştır. Yapılacak kazı çalışmaları hem var olan yapıların tanımlanmasını sağlayacak hem de kentin akropolü olarak adlandırılan bu alanın kent İ.Ö. 4. yüzyılda buraya taşınmadan önce bir öncülünün var olup olmadığının anlaşılmasını sağlayacaktır.

1.2.1.2 Agora ve Çevresi

Daha önce de belirtildiği gibi kentin günümüze değin en iyi şekilde ulaşan unsuru Agora'dır. (Şekil 5) Bugün açığa çıkarıldığı kadarıyla dörtgen planlı olduğu görülen Agora'nın kuzey kanadında bir Bazilika bulunmaktadır. Batı kısmında ise bir portiko yapısının büyük kısmı açığa çıkarılmıştır. (Şekil 6, 7) Doğuda, batıdaki portikonun simetriği olan Doğu Portiko'nun ise küçük bir kısmı bugün görülebilmektedir. Agoraların genel yapısı göz önüne alındığında yapının güneyden de bir portiko ile çevrili olması muhtemeldir.

Agora'nın kentin ilk planlandığı evrede inşa edilmiş olduğuna dair kalıntılar bugün Bazilika'nın batı ucunda izlenebilmektedir. Burada bulunan Hellenistik taş işçiliğini yansıtan duvar kalıntıları bu durumu kanıtlar niteliktedir.⁴³ (Şekil 8) Bunun yanında Agora'nın Avlu alanında yapılan sondajlarda kentin İskender döneminde

⁴² Chandler, s. 76.

⁴³ Akın Ersoy, “2007 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı”, **KST 30/2**, Ankara, 2008, s.37.

kurulmuş olduğunu kanıtlar nitelikte İ.Ö. 4. yüzyılın sonlarına tarihlenen seramik parçaları bulunmuştur.⁴⁴

Bugün kalıntıları görülen Agora'da bir Bazilika yapısının bulunması buranın daha çok bir Devlet Agorası olarak kullanıldığını göstermektedir. Agora'nın Avlu alanında çeşitli sunak ve yapıların olması beklenebilir. Bu konuda Aristides, Kutsal Söylevler isimli yapıtında Agora'da bir Zeus'un Sunağı bulunduğuna değinir.⁴⁵ Bunun yanında kentin en önemli unsurlarından olan Agora'nın Pausanias'ın anlattığı efsanede bahsedilen Nemesisler Tapınağı'nın yakınlarına konumlandırılmış olması dolayısıyla bu tapınağın Agora'nın yakınlarında belki de güney kanadına bitişik olduğu düşünülmektedir.⁴⁶

Antik kentlerde kentin merkezi konumundaki Agora'nın etrafında genellikle kamusal yapılar yer alır. Pek çok idari işlevi bünyesinde toplayan Bazilika yapısının dışında Batı Portiko'nun batısında Naumann ve Kantar tarafından tespit edilen mozaikli alan kentin birtakım unsurlarının bu yönde uzandığını göstermektedir.⁴⁷ Bu alanda İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin yaptığı kamulaştırmalar ile oldukça büyük bir alan kazı çalışmalarına hazır hale getirilmiştir. Bu alanda bugün daha önceki yıllarda izleri ortaya çıkarılan Bouleuterion yapısının kazısı devam etmektedir.⁴⁸

Kentin İ.S. 178 yılında geçirdiği deprem kentin her yerinde olduğu gibi Agora'yı da yıkmış olmalıdır. Bu tarihten sonra tüm kent gibi Agora da hızlı bir restorasyon sürecine girmiştir. Bugün görülen kalıntılar bu restorasyon sürecinde inşa edilmiş olmalıdır.⁴⁹ Bunun yanında geçmiş kazı sezonlarında ayağa kaldırılan kemerli kapının üzerine yerleştirilen Marcus Aurelius'un karısı genç Faustina'nın portresi kent halkı tarafından imparatora bir minnet ifadesi olarak yapılmış olmalıydı. (Şekil 9)

⁴⁴ Ersoy, s. 36.

⁴⁵ P.Aelius Aristides, **The Sacred Tales, III 39**, çev: Charles A. Behr, Adolf M. Hakkert, Amsterdam, 1968, s. 249. (Tales)

⁴⁶ Doğer, s. 91 – 92.

⁴⁷ Naumann – Kantar, Rapor, s.221.

⁴⁸ Ersoy, s. 40.

⁴⁹ Cadoux, s. 364.

1.2.1.3. Tiyatro

Smyrna tiyatrosuna dair bilgiler yapının modern kent dokusu altında kalması sebebiyle sınırlıdır. Yapı kompleksi üzerinde kazı çalışmalarının yapılamamış olması ve mevcut yayınların kapsamının darlığı Smyrna tiyatrosunun yapısal planı hakkındaki verilerin de kapsamını daraltmaktadır. Tiyatro ile ilgili bilgilerimiz antik dönem yazarlarına, kenti ziyaret etmiş olan araştırmacılara ve 1900'lü yılların başında İzmir ve Efes Müzeleri bünyesinde çalışmalarını sürdüren arkeologların raporlarına dayanmaktadır. (Şekil 10)

Bugün modern İzmir kentinin binaları altında kalmış olan tiyatronun günümüzde gözlemlenememesinin ve şu an içinde bulunduğu koşulların oluşum süreci geniş bir zaman dilimine yayılmıştır. Smyrna tiyatrosuyla ilgili geçmişe dönük bir değerlendirme yapılacak olduğunda başvurulması gereken ilk kaynak Aristides'tir. Hatip kentin genel unsur ve topografyasını gayet detaylı anlatmasına karşın tiyatroyla ilgili detaya inmemiştir. Aristides Smyrna tiyatrosuna, kentin güzel bulunduğu yanlarını muhatabı kişilere aktardığı sırada yer verir; "Deniz kıyısına kadar göz kamaştırıcı gymnasiumlar, pazar yerleri, tiyatrolar, tapınak alanları, limanlar, doğal ve insan yapımı güzellikler birbirleriyle yarışıyor".⁵⁰ Aristides kentin içinde birden çok tiyatro olduğunu dile getirmiştir ancak şu anki bilgilerimiz kentte sadece bir tiyatro olduğuna işaret etmektedir.

17. yüzyıldan itibaren Smyrna kentini ziyaret ettiklerini tespit ettiğimiz araştırmacı gezginler, şehirde buldukları dönemle ilgili görüş ve düşüncelerini aktarmışlardır. Yapılan tespitler dönemleri itibariyle farklılık gösterdiklerinden Smyrna arkeolojisi için son derece önemlidirler. Bugünkü bilgilere dayanarak tiyatro kompleksi ile ilgili en erken görüşlerden birinin Jean Baptiste Tavernier'e ait olduğu görülmektedir. Tavernier'e göre Smyrna'da bulunan anfiteatro biçim olarak, düzgün ve tam yuvarlak olan diğer anfiteatrolara benzemiyordu, yarım daire biçiminde yapılmış ve deniz tarafı açık bırakılmıştı.⁵¹

Smyrna Tiyatrosu ile ilgili olarak en detaylı gözlem ve yayın 1912 – 1913 yılları arasında tiyatrodaki çalışma imkanı bulmuş arkeologlardan Otto Berg ve Otto

⁵⁰ Aristides, *Orations*, XVII – 11, s. 3.

⁵¹ İlhan Pınar, **Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler Ve İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001, s: 5.

Walter tarafından hazırlanan ve 1932’de Asariatika Muhripleri Cemiyeti tarafından Türkçeye çevrilerek “İzmir’de Roma Tiyatrosu” adıyla yayınlanan rapordur. Bu raporda araştırmacılar kendilerinden önce kente gelerek gözlemlerde bulunan Monconys’nin ve Karl Baedeker’in konu ile ilgili saptamalarını değerlendirme imkanı bulmuşlardır.⁵²

Yukarıda adı geçen yayın bugüne kadar tiyatro üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri olarak görülmektedir. 1917 ve 1918 yıllarında tiyatro alanını işgal eden evlerde yapılan incelemelerle bir araya getirilen arkeolojik veriler, bugün artık tespiti mümkün olmayan plan özellikleri ve mimari unsurlar hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamıştır.

Bu çalışmadan hareketle gezgin ve araştırmacıların gözlemleri ve topografik unsurlar birleştirilerek antik Smyrna tiyatrosunun genel planı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu noktada tiyatronun mimari özellikleri ile ilgili değerlendirmeye en eski görüşten başlamak gerekmektedir. Moncony yolculuğu sırasında Smyrna ile ilgili görüşleri aktarma fırsatı bulmuştur. Eserinin tiyatro ile ilgili bölümü “İzmir’de Roma Tiyatrosu” makalesinde yer almıştır. Moncony’e göre 1695’te Pagos’un aşağısında yer alan tiyatro 314 adımlık bir yarım daire şeklindeydi ve yirmi dört sıra basamağa sahipti. Bunlardan yukarıda bulunun on iki basamak, bir ayak ve dört pus yükseklik ve iki ayak üç pus genişlik yahut derinlik ile aşağıdaki on iki basamaktan ayrılmıştır.⁵³ Burada kullanılan pus sözcüğü denizcilikte kullanılan bir ölçü birimidir ve 2,54 cm.’e denk gelmektedir. Buna göre Moncony’nin üst bölümde yer alan basamaklar için görüşü yükseklik yönünden 42,30 cm ve genişlik yönünden 61,74 cm.’dir. Kanatlarda basamakları desteklemek için iki büyük ve uzun kemer inşa edilmiştir. Diğer iki kemer yukarıda bulunan on iki kademeyi ve tiyatronun sonunda bulunan iki kemer de son on iki kademeyi desteklemektedir. Moncony görüşünü tiyatronun Roma yapılarındaki ihtişam ve boyutlara sahip olmadığına dair gözlemiyle sonlandırmıştır.⁵⁴

⁵² Otto Walter ve Otto Berg, “İzmir’de Roma Tiyatrosu” çev. Süleyman Namık, **İzmir Hakkında Tetkikat**, Asariatika Muhipleri Cemiyeti Neşriyatı, İzmir, 1932, s. 2 - 34

⁵³ Walter ve Berg s.6.

⁵⁴ Walter ve Berg s.6.

Tiyatro yapısı Moncony kadar detaylı olmasa da başka yazar ve gezginlerce de değerlendirilme imkanı bulmuştur. 1815'te Smyrna'ya gelen Otto Friedrichs von Richter tiyatro üzerine yaptığı kısa yorumda; bir kemerin ve yüksek bir duvarın varlığını kaydetmiştir.⁵⁵ 1817'in ekim ayında Smyrna'yı gözlemleme şansı bulan Kont Louis Auguste Forbin ise tiyatrodan söz ederken Proscenium'un hala görülebildiğini belirtmiştir.⁵⁶

Batı Anadolu tarihi ve coğrafyası üzerine değerlendirmelerde bulunan Charles Texier'e zamanında merdivenleri ve salonları tutan iki kısım, 1836 yılında yapıdan geriye kalan unsurlardı. Yapının basamakları 17. yüzyıl ortalarında tahrip edilmişti; fakat eserin genel çizgileri çok güzel görüldüğü gibi, meydanı işgal etmiş olan evlerde, bazı mimari süsleme parçalarının keşfi de olasıydı.⁵⁷

Sir Charles Wilson'a göre 19. yüzyılın ikinci yarısında tiyatro, anahtar taşlarında özgün bir düzenleme görülen kemerli bir geçitten ibarettir, proskeneium ve orkestra üzerinde inşaat yapılmış ve cavaedan geriye doğal bir oyuktan başka bir şey kalmamıştır.⁵⁸

Modern İzmir kentinde 20.yüzyılın başında tiyatro dışarıdan bakıldığında, batı kısımdaki analemmanın istinat duvarları, sahne cephesini oluşturan birkaç blok ve kemerli bir dehlizin girişinden ibarettir. 1917 ve 1918 yıllarında bölgeye yerleşen evlerden alınan izinlerle kapsamlı bir araştırma yapılmış, avlu ve bahçelerde duvar izleri takip edilmiş ve birçok küçük mimari parça diğerleri ile yaklaştırılıp birleştirilerek yapının geneli hakkında fikir sahibi olunmuştur.⁵⁹

Sahne binasının Roma tiyatrolarında görülen bir biçimde, sahneyi kuşatan kanatları kapsayan bir orta bölümden oluştuğu tespit edilmiştir. Mevcut durumu ve boyutları göz önünde bulundurulduğunda yapının bu bölümü Ephesos örneğine benzetilmiştir. Yapının bu kısmının oturduğu yerde dört metre genişliğinde bir yolun varlığından söz edilir. Hükümdarlara özgü girişin karşı tarafında bulunan yerde Ephesos'da olduğu gibi geniş bir merdiven bulunduğu üstünde durulmuş, duvarların muhtelif yerlerindeki oyuklar bunun ispatı olarak görülmüştür. Yolun iki

⁵⁵ Otto Friedrichs von Richter, **Wallfahrten im Morganlande, aus seinen Tagebüchern und Briefen dargestellt**, Berlin, 1822, s. 500.

⁵⁶ Pınar, s. 118.

⁵⁷ Texier, s: 141.

⁵⁸ Wilson, s: 73.

⁵⁹ Walter ve Berg s:4.

uzun duvarında çıkıntılar tespit edilerek bunların Ephesos örneğinde olduğu gibi istinat duvarı olarak inşa edildikleri düşünülmüştür.⁶⁰

Duvar taş işçiliği yönünden irdelendiğinde yapıda kullanılan taşların Pagos'tan çıkarılan kireç taşı olduğu, duvarların kemerli ve iyi işçiliğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmadan anlaşıldığı kadarıyla duvarların bir kısmı kaba işlenmiş büyük bosarjlı taşlarla yapılmış ve bu taşların dış çerçeveleri basit bir şekilde belirginleştirilmiştir.

Bu dönemde yapılan çalışmalarda sahne binası duvarının üst aksamıyla ilgi yeterli bilgiye çevredeki evler sebebiyle ulaşılamadığı belirtilmiştir. Ancak dönemin mevcut planı dikkate alınacak olursa sahne binasının batısında, planda 95 numarayla gösterilmiş olan arazide tiyatronun dış cephesinin çehresine ilişkin önemli bir bulgu tespit edildiği görülür. Araştırmayı yapan ekip 95 numaralı evin bodrumunda saçak taşlarının 3,30 m. altında dört köşe bir sütun profili ile bir girişin sol üst (doğu) köşesini bulmuştur. (Şekil 11)

Bu girişin dikey çıkıntının ortasında olduğu kabul edilmiş ve ortalama 2.80 m. uzunluğunda olduğu görüşü savunulmuştur. Bu sav bir girişin sol üst köşesi olduğuna inanılan parçanın üzerinde yer alan taş sırasının tespit edilen uzunluğa uymasıyla desteklenmeye çalışılmıştır.⁶¹ (Şekil 12) Doğal olarak bu girişin bir diğerinin yapının doğu ucunda olabileceği düşünülmüştür. Bununla birlikte planda 87 numarayla gösterilen alanda binaya girişi sağlayan bir üçüncü girişin olası yeri tespit edilmiştir. (Şekil 13) Kapı yükseklikleri için elde edilen veriler o gün gözlemlenmiş olan cephe duvarı taşlarının en üst kotundan zemine kadar olan yüksekliktir ki bu kuzeyden görünüşte yedi metre olarak belirtilmiştir.

73 numaralı evin bahçesinde ise in situ oldukları belirtilen ve birbirlerine bağlanmaları için üzerlerinde kenet delikleri bulunduğu söylenen güney yönlü bir duvar bulunmuştur. Duvarın ucunda bulunan çıkıntıdan hareketle duvarın doğu yönünde de bir karşılığı olabileceği belirtilmiş ve 67 numaralı evin altında da az önce belirtilen taşların şekil ve yükseklik yönünden benzerleri bulunmuştur. (Şekil 14) Şu durumda tabloda oluşan alana giriş ve çıkışı sağlamak için bir ya da yan yana iki küçük kapının var olduğu düşünülmektedir.⁶²(Şekil 15)

⁶⁰ Walter ve Berg s:9.

⁶¹ Walter ve Berg s:11

⁶² Walter ve Berg, s.12.

Batı kanattaki araştırmalar 91 ve 161 numaralı evlerin arasında çapraz bir Şekilde uzanan sokakta yoęunlaŐmıŐ burada orijinal yerlerinde olduğu dıŐunılen taş sıraları tespit edilmiştir. Duvarın 161 numaralı evin avlusunu aşarak batıya doğru uzandığı gıruŐu modern yapıların duvarları arasında gıruelen sıtunların varlığıyla desteklenmeye çalışılmıştır. Bu durumda 75 numaralı evin avlusunda olduğu dıŐunılen kapının burada da bulunabileceği dıŐunılebilir.⁶³

Anlaşıldığı kadarıyla o dıŐnemde sahne binasının doğu cephesi tanımlanabilir durumdaydı. Oyle ki 67 ve 69 numaralı evlerde kuzey - gıney doğrultulu duvarın, gıneyde seyirci basamaklarına ait istinat duvarına paralel bir biçimde batıya doğru dirsek yaptığı gızlemlenerek plana geçirilmiŐtir.⁶⁴ (Şekil 16)

Smyrna tiyatrosunun planı hakkında elde edilen somut bilgiler arasında batı istinat duvarına ait olduğu dıŐunılen, yerinde olduğu tespit edilmiş dırt kıŐeli bir duvarın varlığından sız edilmektedir. 171 numaralı evin içinde tespit edilen bu duvarın ızerindeki izlerden kuzey yınuene uzanan bir kemerin varlığı açığa çıkartılmıştır.⁶⁵ Bu kemer tiyatro planına paraskeniumdan diazoma'ya uzanan ıstı kapalı bir koridor olarak yansımıŐtır. (Şekil 17) Bu kemerin varlığı başka araŐtırmacılarca da keşfedilmiştir. Orneğin eski ağda Ege bılgesi için araştırmalar yapan George E. Bean de kitabında bu kemere yer verilmiştir. (Şekil 18) Kendi aktarımına gıre 985 numaralı sokakta tiyatroya ait parçalar gızlemlenebilmektedir. Tıpkı Walter ve Berg'in dile getirdiği gibi kendisi de batıda cavea'nın destek duvarından bir bılumın varlığını tespit etmiş, buranın iç kısmında cavea'ya giden tonozlu bir geçidin parçası olduğuna işaret etmiştir. Belirtildiğine gıre bu geçit ya da antik Roma uygulaması olan vomitorium 11 no.lu evin bahçesinde yer almaktadır. Kemerle ilgili belirgin bir tasvire de yer veren Bean bu mimari oğenin kaymaya karşı direnci arttıran ve gelecekte yinelenebilecek olan depremlere karşı ınlem olarak geçmeli kemer sistemiyle yapıldığını savunmuştur.⁶⁶ (Şekil 19)

Otto Berg ve Otto Walter'ın tespit ettikleri en dikkat çekici unsur sahne binasının cephesi olmalıdır. Plan ızerinde mevcut verileri iŐlemekle kalmamışlar tespitleri doğrultusunda bir sahne cephesi illıstrasyonu da hazırlamıŐlardır. (Şekil

⁶³ Walter ve Berg, s.13.

⁶⁴ Walter ve Berg, s.14.

⁶⁵ Walter ve Berg, s.16.

⁶⁶ George E. Bean, **Eski ağda Ege Bılgesi**, ev. İnci Delemen, Arion Yayınevi, İstanbul, 2001,s: 30

20) Bu plan ve çizimden hareketle görülmektedir ki sahne yapısının ana girişi olarak görülen merkez kapı yaklaşık 4,20 m. genişliğe sahiptir. (Şekil 21,22)Bu girişin iki yanında da simetrik olarak yerleştirilmiş silindirik sütunlar ile bu sütunların oturtulduğu dikdörtgen biçimli, yüksek payeler yer almaktadır. Bu sütunların arasında ise yarım daire şeklinde nişler yer almakta, olasılıkla içlerinde duvar cephesindeki boşlukları doldurmak ve cephe mimarisini hareketlendirmek adına yapılmış heykelleri barındırmaktaydılar.⁶⁷ (Şekil 23, 24)

Cephede yükselen sütunların düz mü yoksa yivli mi oldukları kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmalar tiyatronun üstüne inşa edilmiş modern yapıların arasında, 69 numaralı evde yivli bir sütun parçasını açığa çıkartmıştır. Araştırmacılar tarafından yapının yarısından fazlasında bu tip sütunların kullanılmış olabileceği geri kalan kısmında ise düz sütunların kullanıldığı görüşü ortaya konmuştur.⁶⁸ Bu görüşün ortaya atılmasındaki temel sebep 109 numaralı başka bir evin bahçesinde aynı çap ve işleme özelliği gösteren pek çok parçanın bulunmuş olmasıdır.⁶⁹ Ancak ne ilginçtir ki ne elimizdeki çeviri metinde ne de Athenische Mitteilungen'in 1922 yılı XXXXVII sayısının ulaşılabilen levhalarında bu sütunların çizimlerine rastlamamaktayız.

Mevcut olan plana göre ön cephede birden fazla giriş bulunmaktaydı. Bunlardan batı tarafında yer alan kapı için ana kapıya olan mesafe 11,20 m. olarak belirlenmiş ve kapı genişliğinin 2,55 m. olduğu belirtilmiştir. (Şekil 25) Doğu bölümde ise yine aynı plan özelliklerini gösteren bir diğer kapıya rastlanmaktadır. O dönem işlenmiş krokilerden hareketle yeniden yapılandırmaya gittiğimiz sahne binası ön cephesinde yukarıda sözünü ettiğimiz merkez kapıya 11,20 m. mesafeli kapıların yanında boyut olarak daha küçük iki kapı daha görüyoruz. Bu kapılar doğuda ve batıda yer alan kapılara 10,90 m. mesafededirler ve genişlikleri 1.70 m. civarındadır. (Şekil 26)

Yapının kat sayısı hakkında bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Yapının krokisi bu konuda kesinlik temin etmemektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında benzer örneklerin karşılaştırılması esasına dayanan bir yol

⁶⁷ Walter ve Berg, s:17.

⁶⁸ Walter ve Berg, s:18.

⁶⁹ Walter ve Berg, s:22.

izlenmiştir. Örneğin yapılan çalışmalar sahne binasının muhtemelen mermer kaplı ön cephesi hakkında yeterli sonuçları verememiş, Walter ve Berg muntazam devamlılığı olmayan kaplamaları takip edemediğinden sahenin kesin yüksekliği hakkında net bir sonuca ulaşamamıştır. Mevcut plan üzerinden hareketle elde edilen illüstrasyonda Smyrna tiyatrosunun sahne cephesinin yaklaşık 31 m. yüksekliğinde olduğu görülmektedir. Araştırmalar sonunda elde edilen sonuç ise yüksekliğin yaklaşık 28 metre olması gerektiği yönündedir.

Berg ve Walter'ın araştırması yalnızca yapının temel duvarlarının takibini değil aynı zamanda mimari unsurların mevcudiyetini de kapsamıştır. Bu amaçla bulunan mimari elemanlar plan üstüne ayrıntılı olarak yerleştirilmemişse de buldukları ev ve arazisi numaralandırılmıştır. Bulunan parçalar arasında işleniş özellikleri göz önüne alındığında farklılık gösteren İon sütun başlıkları 97 ve 103 numaralı evlerde duvarda 101 ve 109 numaralı evlerde ise bahçe içinde bulunmuşlardır. Bunun dışında 97 numaralı evin duvarında, 109 numaralı ve 111 numaralı evin bahçesinde Korinth başlıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte 109 numaralı evde korniş parçaları ve bir erkek heykel başın ait ufak bir parça ile çevrede dağılmış halde konsol parçaları bulunmaktadır.⁷⁰ (Şekil 27)

Walter ve Berg çalışmaları esnasında tiyatro basamaklarına ait parçaları inceleme fırsatı bulmuşlar ve kireçtaşından imal edildikleri görüşünü dile getirmişlerdir. 0,43 m. yüksekliğinde ve 0,45 m. genişliğinde oldukları görülen oturma sıralarının Moncony'nin tespitleriyle örtüştüğü ifade edilmiştir.⁷¹ Uygunluğu saptanmış bir diğer özellik ise cavea'nın genişliğidir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi Moncony tiyatroyu 314 adımlık bir yarım daire olarak tanımlamıştır bu da yaklaşık olarak 252,66 m. tekabül etmektedir. Walter ve Berg de bu görüşe katılmaktadırlar.⁷² Ancak çapı 240 m. olarak belirledikleri halde yarıçapı 76 m. olarak belirtmişlerdir. Burada metnin orijinaline ulaşamadığından çeviride mi bir yanlışlık olduğu yoksa verilmek istenen ölçüde mi bir farklılık olduğu anlaşılammıştır. Çünkü verilen metnin genelinde ölçülere sadık olarak yeniden yapılandırılan tiyatronun cavea çapı 152 m. olarak gözükmektedir. (Şekil 28)

⁷⁰ Walter ve Berg, s:22.

⁷¹ Walter ve Berg, s:25.

⁷² Walter ve Berg, s:25

Orkestranın ön görülen zemininden yukarı güneyde ana duvara kadar olan yükseklik yaklaşık 30 m. olarak saptanmıştır.⁷³ Bu yükseklik oluşturulan modelde doğruluğunu ispatlamaktadır. Genel itibariyle Smyrna tiyatrosunun Vitruvius'un tiyatro için öngördüğü temel kaidelere uyduğu gözlemlenmiştir. Oluşturulmaya çalışılan bilgisayar modeliyle tiyatronun seyirci kapasitesi yaklaşık on beş bin olarak hesaplanmıştır. (Şekil 29) Bulunduğu konum itibariyle görsel açıdan mükemmel bir açı yakalamış olan tiyatro güneyde yamaca oturmuş, doğudan batıya uzanan caveasıyla seyircilere geniş bir panoromik manzara sunmaktadır. (Şekil 30, 31)

Tiyatronun tarihlendirilmesinde antik kaynaklar gözetilerek yapılan ilk yorumlardan biri Strabon'un Smyrna tasvirinde tiyatrodan söz etmemesi üzerinedir. Bu konu hakkında fikir beyan eden yazarlar Strabon'un yukarıda sözünü ettiğimiz ve boyutlarıyla göz ardı edilemeyecek tiyatroyu atlamasının imkansız olacağını, buradan hareketle de tiyatronun en erken İ.S. 18'de yapılmış olduğunu savunulmaktadır. Bu şekilde yorum yapan yazarların başında Tournefort gelmektedir. Tournefort, Augustus döneminde Smyrna'da, tiyatro ya da stadion inşa edilmiş olsaydı Strabon'un bunları unutmayacağına dile getirmiş ve Spon'un tiyatroda bulunduğu bir kaidenin üstünde adı geçen Claudius adını temel alarak yapının inşasını Cladius dönemine (İ.Ö.27 - İ.S.69) vermiştir.⁷⁴

Tournefort'un dayanak olarak aldığı J. Spon tiyatro ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken yukarıda sözünü ettiğimiz, Yunun harfleriyle Cladius kelimesinin görülebildiği kötü şekillendirilmiş bir heykel kaidesi bulunduğunu dile getirmiştir. Bunun imparatorla aynı dönemden olabileceği üzerinde durarak tiyatronun onun döneminde inşa edildiğini ya da en azından yenilediği fikrini savunmuştur.

İ.Ö.90 - İ.Ö.20 arasında yaşadığı düşünülen Vitruvius sahne binasının arkasındaki Kolonad ve geçitlerden söz ettiği V. Kitap IX bölüm 1'de Smyrna'da tiyatronun arkasında bir "Stratonike Stoasından" söz etmektedir⁷⁵. Bu durumda İ.Ö. 1. yüzyılda Smyrna'da bir tiyatronun varlığın söz konusu olmaktadır.

⁷³ Walter ve Berg, s:26.

⁷⁴ M. Tournefort, **A Voyage Into The Levant**, D. Midwinter, London, 1741, s:344.

⁷⁵ Marcus Vitruvius Pollio, **Vitruvius On Architecture**, Çev: Frank Granger, Harvard University Press, London, 1931, s. 295.

Yapılan en kapsamlı çalışmanın Walter ve Berg'e ait olduğu kabul edilirse bu çalışmanın sonuçları ışığında Smyrna tiyatrosunun İ.S.178'de yıkıldığı ve yeniden oluşturulan yapının en erken İ.S. 2. Yüzyıla tarihlenebileceği görülmektedir.

Smyrna tiyatrosu ile ilgili araştırma, çizim ve belgeler ışığında bir tiyatro modeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Yukarıda sıklıkla sözü edilen evlerin günümüz kenti içerisindeki konumu tespit edilmeye çalışılmış ve Smyrna tiyatrosunun mimari unsurlarını barındıran bu evler mevcut kent planlarıyla karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Oluşturulan model arazi ölçümleri ve günümüz kent planlarını dikkate alarak hazırlanan Coğrafi Bilgi Sistemine aktarılmıştır.

1.2.1.4. Caddeler ve Sokaklar

Batı Anadolu'nun en büyük ve en güzel kentlerinden biri olan Smyrna'nın ızgara planlı olarak tasarlandığından yukarıda söz etmiştik. Bu konuda modern kaynaklar da antik dönem yazarlarının görüşleri etrafında birleşmektedirler. Örneğin şehir ve savunması üzerine çalışmalar yapmış Akarca Smyrna'nın yerine göre araziye uyan, düzenli ve ızgara planlı bir şehir olabileceği yönünde görüş bildirmiştir.⁷⁶ Gerçekten de kent Pagos'un eteklerine yeniden kurulurken, konutların paralel iki sıra halinde düzenlendiği her bir mülke sokaktan doğrudan giriş sağlayan dikdörtgen biçimli konut adaları tercih edilmiş olmalıdır.⁷⁷ Yukarıda da bahsedildiği gibi hem Strabon hem de Aristides bu konuya değinmektedir.

Yolların ulaşım arterleri olarak önemine karşın pek çok kentte birçok yolun yüzeyinin sıkıştırılmış toprak ya da deniz kabuklarıyla kaplı olduğunu bilmekteyiz.⁷⁸ Oysa Smyrna'nın yolları İ.Ö. 6. yüzyılda eski kentin bulunduğu Bayraklı höyüğünde bile taşlarla kaplıydı. İlerleyen çağlarda yolların kent planlamasında ve kentsel altyapıda önemli bir yeri vardı. Bunun bir sonucu olarak taş döşeli sokaklar kentsel tasarımın yaygın bir özelliği haline geldi. Roma döneminde yolların tümüyle anıtsallaştırılması gerçekleşti. Bulduğu konum itibarıyla Smyrna bu etkilerden doğrudan etkilenmiştir. Geniş yollar Roma dönemi şehrinin farklı alanlarındaki kamu

⁷⁶ Aşkıldil Akarca, **Şehir ve Savunması**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1987, s. 77.

⁷⁷ E.J. Owens, **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, çev. Cana Bilsel, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 158.

⁷⁸ Owens, s. 158.

yapılarını birbirine bağlamış özellikle doğuda görülen gösterişli kolonadlar, yolların prestijini arttırmak için eklenmiş olmalıdır. Roma dönemi kent planlamasında genel hatlarıyla bu şekilde değerlendirilen yollar ve caddeler kolonadlarıyla birer kamu anıtı ve kentin önemli bir statü simgesiydi.⁷⁹ Bu özellikler aklımıza 1931 yılında ortaya çıkartılan ve bugün Altınyol olarak bilinen caddeyi getirmektedir. Burada iki gün gibi çok kısa süre sondaj yapılmış ve Roma dönemine ait olduğu düşünülen kolonad temellerine rastlanmıştır. Aşağıda Asklepios Tapınağı için yaptığımız değerlendirmede yer bulan bu sondaj ve yapısal unsurlar göze alındığında Owens'ın Roma dönemi kentlerindeki caddeler ile ilgili yaptığı yorumla Altınyol için düşünülen işlevin tutarlı olduğu görülür.

Roma kentlerinde kuzey-güney doğrultulu ve merkez aksta doğu-batı uzantılı Decumanus ile dik kesişen caddeye Cardo denilmektedir.⁸⁰ Bugün Eşrefpaşa Caddesine paralel uzan ve Altın Yol olarak adlandırılan caddenin doğrultusu kuzeydoğu güneybatıdır. Ancak antik dönemlerde pek çok kamusal yapıyı birbirine bağladığını düşündüğümüz bu caddenin mevcut doğrultusuyla bir Cardo'yu teşkil edip etmediği görecelidir. Bununla birlikte Cardo olsun ya da olmasın Altın Yol Smyrna'nın en önemli caddesi ve prestij kaynaklarından biriydi. Bu durum Aelius Aristides tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Aristides söylevlerinden birinde şehrin kutsal birimlerine, bunların kent içindeki lokalizasyonuna ve bu birimleri birbirine bağlayan yola değinmiştir:

*“Batıdan doğuya, tapıntan tapınağa ve tepeden tepeye devam eden adından daha güzel tek bir yol. Akropol üstünde durduğunuzda akmakta olan deniz ve çevresi demir üstünde yatmaktaydı. Akropolden inerek şehrin doğusuna ve adını tapınaklarından alan yola ve yine bir tapınağa, tanrıçaların en güzeline ait olana gelirsiniz”.*⁸¹

Aristides'in şehrin önemli unsurlarını birbirine bağlayan tek bir yol olarak söz ettiği pek çok kişinin de üzerinde uzlaştığı “Altın Yol” olmalıdır. Devam eden cümlede Aristides daha önce antik yazarlar tarafından değinilmemiş bir sözcük olan

⁷⁹ Owens, s. 159.

⁸⁰ Secda Saltuk, Arkeoloji Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, s.47.

⁸¹ Aristides, XVII – 10, s. 3.

“Akropol”ü kullanmıştır.⁸² Pagos üzerinden antik Smyrna şehrini yorumlamış ve bu konu ile ilgili olarak demir üstünde yatmak terimini kullanmıştır. Bu terim antik dönem denizciliğinden günümüze ulaşan bir terimdir ve bugün modern denizcilikte halen kullanılmaktadır. Anlamı ise bir geminin uzun süre limanda beklediği ya da bir yerde demirli kaldığıdır. Pagos’un doğusu için kullandığı sözler ise şehrin doğusuyla ilgili iki unsuru ön plana çıkartır. Bunlardan biri Smyrna’da en çok değer verilen tanrıçalardan biri olduğu anlaşılan Metroon/Demeter’e ait olan tapınak diğeri ise Aristides’in de açıklık getirdiği gibi adını etrafındaki kutsal alanlardan alan bir yoldur. Söz edilen doğu alan 18. yüzyılın başından itibaren kenti ziyaret eden birçok araştırmacı tarafından da Metroon’un bulunduğu alan olarak tanımlanmıştır.⁸³

Aristides’in bu sözleri pek çok araştırmacı ve seyyahı kent üzerinde değerlendirme yapmaya itmiştir. Kimi Smyrna’ya yaptığı ziyaretlerde mevcut anlatımı yerinde görmeye çalışmış kimileri ise şehrin plan ve topografyasını aktarımlarla kesiştirme yoluna gitmiştir. Herkesin ortak amacı ise tasvir edilen yolun ne kadar bir alanı kat ettiğinin ve bu esnada hangi yapıları birbirine bağlamış olabileceğinin açıklığa kavuşmasıdır.

Sir Charles Wilson değerlendirmelerinde kentin varlığı bilinen iki kapısına vurgu yapar. Bunlardan birinin Ephesos kapısı olduğunu dile getirir ve Türk mahallesinin güney batısında olduğunu düşündüğü kapının antik yol döşemesinin bir bölümünün korunduğunu aktarır. (Şekil 32) Bu alan bugün bildiğimiz Altınyol’un mevcut bir parçası mıydı yoksa Wilson güneybatıya yani Değirmentepeye uzanan yolun bir başka kısmını mı görmüştü burası çok açık değildir. Diğer kapının yerini tarif ederken daha açık bir tanımlama yapar ve Basmane istasyonunun biraz üst kısmını, Türkler tarafından Kara Kapı olarak adlandırılan alanı işaret eder ve iki kapının birbirine Altınyol ile bağlandığı savını ileri sürer.⁸⁴ (Şekil 33) Önerdiği alanlar bugün Smyrna Antik Kenti Kazı Başkanı Yrd. Doç. Dr. Akın Ersoy’un tasarladığı harita ile uyumluluk göstermekte ise de yolun bu kapılara bağlandığıyla ilgili kesin bir kanıt bulunmamaktadır.

Smyrna ile ilgili kapsamlı bir çalışmanın sahibi olan Aristote Fontrier’in haritası da antik olduğuna inanılan bir yola işaret eder. (Şekil 34) Fontrier’in bir ucu

⁸² Aristides, Notes to XVII, s. 357.

⁸³ Calder, s. 104.

⁸⁴ Wilson, s: 73.

Ephesos kapısına diğer ucu ise stadyuma doğru giden Roma yolu olarak aktardığı antik yol kalıntısı bugün İnönü Caddesinin kuzeyinde kalan Fatih Mahallesi sınırları içerisindeki Akarcalı Caminin kuzeyindeki bir alana denk gelmektedir ve yönelimi kuzeybatı güney doğu eksenlidir.⁸⁵ Ancak günümüzde bu yolu gözlemlemek mümkün değildir.

Charles A. Behr de Aristides'in sözlerinden yola çıkarak bir takım çıkarımlarda bulunmuş ve bunları modern kent dokusu içinde değerlendirmiştir. Aristides'in "Batıdan doğuya, tapınaktan tapınağa ve tepeden tepeye devam eden adından daha güzel tek bir yol" cümlesinden hareketle konuya şu şekilde açıklık getirmeye çalışmıştır:

*"χρυσή ὁδός" tan (Altın Yol) sadece Aristides söz etmiştir. Coğrafya net değildir ancak inanıyorum ki Aristides, Pausanias tarafından χρυσή olarak adlandırılan (VII, 5, 9), denizin yanında uzanan, Zeus Akraios'un bir tapınağının bulunduğu ve doğuda "Altın Yol"a bağlanan Değirmentepe'ye atıfta bulunmuştur."*⁸⁶

Altın yoldan sonra Smyrna'nın bir diğer önemli yolu olabileceğini düşündüren yoldan yine Aristides bahseder: "akropolden inerek şehrin doğusuna ve adını tapınaklarından alan yola ve yine bir tapınağa, tanrıçaların en güzeline ait olana gelirsiniz" diyerek şehrin bir başka ana arterine değinmiş olmalıdır. Charles Behr de bunun üzerinde durmuş ve XVIII- 6 da geçen ἱερά ὁδός (kutsal yol)'un Tepecik'teki Metroon tapınağından doğu kapısına, doğu-batı doğrultulu bir aks üzerinde uzanan büyük bir yol olduğu görüşünü dile getirmiştir. Diğer büyük iki ana arterin bu yollara bağlandığını ve bu haliyle dört kesişimli bir form verdiğini de eklemiştir.⁸⁷ Behr'in kutsal yol olarak gördüğü cadde ile ilgili varsayımı Aristides'in söyledikleri göz önüne alındığında mantıklı gözükmektedir. Ancak sözünü ettiği diğer ana arterlerin hangileri olduğunu belirtmemiştir.

⁸⁵ Aristote Fontrier, "Antiquites D'Ionie, Topographie De Smyrne, La Fontaine Kaleon , Le Meles", **Revue Des Etudes Anciennes**, Amsterdam, 1907, s. 115.

⁸⁶ Aristides, XVII- LIII, s. 357.

⁸⁷ Aristides, XVII- 10, s. 357.

Bununla birlikte C.J. Cadoux Altın Yol'un Metroon ile Pagos'u birbirine bağladığını ve Tepecik'ten bir kavis alarak Doğu Kapısına, buradan Güneybatıya dönüp şehrin içinden geçerek Efes Kapısına ulaştığını düşünmektedir.⁸⁸

Charles Behr, Aristides'in Metroon ve Pagos'la ilgili söylevlerine karşın yukarıda C.J. Cadoux'ya ait tespitten şüphelidir. Behr, Cadoux'un Kutsal Yolu tanımlayıp konumlandırma yoluna gitmediğini savunmaktadır. Ayrıca Aristides'in Metroon'un, Pagos'un doğusunda olduğunu söylediğinden de şüphelidir.⁸⁹

Tüm bu gözlem ve düşünceler incelendiğinde Altın Yol ile ilgili düşüncelerin varsayımlara dayandığı görülmektedir. Bu yolla ilgili en mantıklı açıklama Zeus Akraios Tapınağı'ndan Strabon'da Metroon olarak geçen Ana Tanrıça tapınağına uzandığıdır.

Bütün bu verilere ek olarak son yıllarda modern kentin çeşitli noktalarında gerçekleştirilen sistemli kazılarda Smyrna kentine ait yol güzergahları ile ilgili ilginç sonuçlara da ulaşılmıştır. Şifa Hastanesinin güneyinde yer alan arazide gerçekleştirilen çalışmalarda yeni bir caddenin varlığı ortaya çıkartılmıştır. (Şekil 35) Caddenin kesin genişliği bilinmemekte olup altında yer alan kanalizasyonla birlikte yöneliminin kuzeybatı-güneydoğu olduğu görülmüştür. Caddenin tabanından gelen malzemenin Roma dönemi ağırlıklı olması sebebiyle tarihlenmesi de bu doğrultuda yapılmıştır. Caddenin konumu gereği işlek bir yapıya sahip olduğunu düşünmek hatalı olmayacaktır. Yolun yönelimine bakıldığında aşağıda müze sondajlarında değinme imkanı bulacağımız Akıncılar Semtine doğru uzandığı gözlemlenmektedir. Burası Hamam- Gymnasion kompleksinin bir parçası olarak görülen alandır. Bu veriler ışığında yolun Hamam- Gymnasion kompleksine hizmet etmiş olabileceği fikri ağırlık kazanmaktadır.

Basmane semtinde yürütülen kazı çalışmalarında elde edilen bir diğer değerli sonuç Altınpark Kazısından gelmiştir. Burası eskilerin Kara Kapı olarak tabir ettikleri alandır. Bu alan bugün Anafartalar Caddesi ile 967 sokağın kesişiminde kalmakta ve şehrin Magnesia Kapısı'nın bulunduğu düşünülen yerin hemen batısında yer almaktadır. Roma döneminde surların dışına taşan yerleşim kendine Kervan Köprüsü ile Magnesia kapısı arasında uygun bir alan yaratmış olmalıdır. Bu yerleşim

⁸⁸ Cadoux, s. 145.

⁸⁹ Aristides, XVII- 10, s. 357.

alanının tam ortasından ise yine Roma Dönemine tarihlenen ve kazılarla ortaya çıkartılan şu anki uzunluğunun 11,50, genişliğinin ise 4,50'den fazla olduğu anlaşılan bir cadde bulunmuştur. (Şekil 36) Bu yol Şifa örneğinden çok daha heyecan vericidir. Çünkü doğu –batı doğrultulu olduğu görülen bu yol şehrin iki ana girişinden birine hizmet ediyor olmalıydı. Yönelimi dikkate alındığında ise basit bir yol olmaktan öte batıda 1930'lardaki müze sondajlarıyla Anafartalar Caddesi üstünde, eski Asri Sineması altında belirlenen yol aksına, doğuda Kervan Köprüsü olarak adlandırılan Roma dönemi köprüsüne uzanabilecek bir cadde olduğu görülmektedir. Bu noktada yolun hizmet ettiği Kervan Köprüsünü tarihsel ve plan özelliği bakımından açmak gereklidir. Köprü Smyrna limanına gelen malların Asia Eyaleti içerisine dağılmasında kilit bir noktaydı. Bu önemini Cumhuriyet dönemine kadar korumuş ve kenti ziyaret edenlerin bulunduğu bir cazibe merkezi olmuştur. Modern çağın seyyah ve araştırmacılarına göre burası limana gelen ve limandan çıkış yapan malların denetlendiği ikincil bir gümrük merkeziydi. Ayrıca bugün gözlemlenmesi mümkün olmayan büyük ağaçları ve kahveleri ile turistik bir mekan olarak kullanılmaktaydı.⁹⁰ Eski fotoğraflarda da net bir şekilde görüleceği üzere yapı Roma dönemi mimari özellikleri taşımaktadır. Ancak fotoğraflardan izlenen bu köprü 2006 yılında Yrd. Doç. Akın Ersoy tarafından üzerine inşa edilen modern yolun altında yeniden keşfedilerek birebir tanımlanma imkanı bulmuştur. Kervan Köprüsü üzerine kurulduğu Yeşildere çayını tek kemerle geçmektedir. Smyrna kazılarında bir ekibin ölçümlerde bulunduğu köprünün açıklığı yaklaşık 11.84 m., genişliği ise 5.35 m. dir. Yapının inşası için kesme taş blokların kullanıldığı gözlenmektedir. Taş işçiliği göz önüne alındığında yapının Roma dönemine tarihlenmesi olasıdır.

Eski Asri Sineması ve çevresi bugün belediyeye ait çok katlı otopark alanına dönüştürülmüştür. Asri Sinema'nın altında kalan alan, müzenin Smyrna kenti için hazırladığı yapısal kalıntı dökümünde zemin altı yol olarak kaydedilmiştir. Yrd. Doç. Akın Ersoy'un hazırladığı kent planında bu alanın hemen önünden antik kentin doğu batı doğrultulu ana caddelerinden birinin geçtiği görülmektedir. Bu alanda devam ettirilen müze araştırmaları bu yolun Asri Sinema'nın bitişiğinde yer alan yapılarda

⁹⁰ Fellows, s.15.

da devamlılığını sürdürdüğünü göstermiştir. Sinemanın hemen arkasında ise çeşitli yönlere giden yolların varlığı aktarılmıştır.

Müze sondajlarında İkiçeşmelik Kalafat mahallesinde sağa ve sola giden yolların varlığının görüldüğü rapor edilmiştir. Belki bugün Kalafat Mahallesi adı kullanılmamaktadır ancak burada yer alan Kalafat camii, alanın tespiti için gerekli olan nirengi noktasını sağlamaktadır.

1.2.1.5. Su ile İlişkili Yapılar

Smyrna kentinin su ile ilişkisi her dönemde sorunlu olmuştur. Kimi zaman su kaynakları kent için yeterli olmadığından civarda bulunan kaynaklardan kente su taşınmış kimi zaman ise Smyrna sokaklarını su basmıştır. Bu durumun antik dönemden itibaren değişmediğini Strabon'un kentin kanalizasyon sisteminin yetersizliği ile ilgili olarak yaptığı yorumdan anlamaktayız.⁹¹

Smyrna kentine su taşıyan kemerler ve su kaynakları ile ilgili görüş belirten en erken kaynaklardan biri Richard Pococke'dır. Pococke kalenin bulunduğu Pagos'un doğusundaki tepelerden söz ederek, bunlardan yaklaşık 1 Fransız mili (1600 m.) uzaklıkta, şehre su getiren dar vadiden bahsetmektedir. Burası bugün Yeşildere yolunun geçtiği vadidir. Pococke su kanallarının ilk izine vadinin doğu tarafında rastladığını belirtmekte ve kalenin doğu tarafında topografyaya göre alçalıp yükselerek dağa tırmanan bir duvarın varlığından söz etmektedir. Bu sözü edilen duvar o gün için Kadifekale'nin doğusunda yükselse de bugün modern şehrin alıntında kalmış gözükmemektedir. Ayrıca su kanalının, tepenin olduğu tarafa doğru devam ederek, oldukça yüksek bir kemerle vadiyi aştığı ve kalenin eteklerine geldiği de belirtilmektedir. Pococke kemerlerin gözlemlerde bulunduğu tarihte yıkık olduğunun da altını çizmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla bugün net bir şekilde gözlemlenemeyen Pagos'un doğu bölümüne ait surlarla ilgili olarak Pococke duvarların pek kıvrımlı olmadığını yalnızca bir kez güney yönüne kıvrıldığını belirterek; duvarın tamda bu noktada su kanalıyla bağlantısını tespit ettiğini dile getirmiştir. Bunun yanında yazar, bu kanalın güneyinde, kalenin hemen altında bir başka su kemerinin varlığından da söz eder. Daha yeni olduğunu gözlemediği bu su

⁹¹ Strabon, XIV 37, s.165.

kemerinin tek sıradan oluştuğunu, kemerlerin alt kısmında şehir surlarında kullanılan taşların benzerlerine rastlanmasından ötürü burada bir başka kemerin varlığının aranabileceğini de sözlerine eklemektedir. Güneye doğru bir mil mesafede ise vadiyi geçen iki su kemerinden ve bunlara çok yakın olan bir üçüncüsünün varlığından söz eder.⁹² Her üçünün de üst üste üç sıradan oluştuğunu belirtmekte olup anlatımından Kızılcıullu Su Kemerleri olduğu sonucuna varılan iki kemerin oldukça yüksek miktarda suyu yalnızca şehre değil aynı zamanda başka yönlere dağıttığını da aktarmaktadır. (Şekil 37, 38) Bu iki kemere çok yakın olduğunu iddia ettiği üçüncü kemer ise yazarın aktarımı ve mevcut bilgiler ışığında Değirmen-tepe yakınlarında aranmalıdır. Çünkü Pococke üçüncü su kemerinin Pagos'tan bir mil uzakta Efes'e giden ve iri taşlarla döşenmiş askeri yola çok yakın bir yerde olduğunu belirtmiş ve yol üzerinde bir kapı ve duvar yıkıntılarının varlığına işaret etmiştir. Askeri yol olarak tanımladığı bu yerin Altın yol olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü sözünü ettiği Ephesos kapısı da antik yolun hemen güneyinde bulunmaktadır. Duvar yıkıntılarının karşı tepeye kadar uzandığını belirterek kentin korunmaya çalışılması için bir sur duvarının varlığını betimlemiştir. Sözünü ettiği bu duvar yıkıntıları stadyumu yamacında barındıran tepeye uzanan ve Yrd. Doç. Dr. Akın Ersoy'un antik dönem kent planında öngördüğü sur duvarı uzantısı olmalıdır.⁹³

Değirmen Tepe yakınlarında yer alan bu su kemerinden Cadoux da söz etmektedir. Titus'un egemenliğinin ilk yılında (İ.S. 79/80), Proconsul M. Ulpius Traianus, bir su kemerinin yapımını tamamlamıştır. Cadoux'a göre bu kemer Değirmen Tepe üzerindeki Zeus Akraios Tapınağı'nın duvarla çevrili avlusuna su getiriyordu. Kervan köprüsü altından geçen çayın (Yeşildere) kaynakları ötesinde, bir miktar mesafedeki Ak Pınar'dan başlayıp Gaziemir yakınında vadiyi bir yanından ötekine aşan ve kentin batı yanındaki tepe yamaçlarını geçen bu su kemerinin bahsedilen kemer düşünülmektedir.⁹⁴

Fontrier planında 2 numarayla işaretlediği tepede Zeus Akraios tapınağının olabileceğini önerir. (Şekil 39) Zeus Akraios'un bulunduğu alanın genel olarak Değirmen-tepe olduğu düşünüldüğünde önerisinin kesinlik arz etmediği görülmektedir. Ancak belirlediği alan bugün hava şehitleri mezarlığının oturduğu

⁹² Pınar, s: 68.

⁹³ Bkz. Şekil 1. Antik Smyrna'nın Planı

⁹⁴ Cadoux, s. 322.

yükseltiye denk gelmektedir. Fontrier burada büyük bloklardan oluşan su kanallarının varlığına da işaret etmektedir.⁹⁵

Şehirdeki su faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgilere gezginlerin gözlemlerinden ulaşmak çok kolay değildir. Ancak 1940 yılında İzmir Müzesinin Bakanlığa hazırladığı kent içi buluntu dökümü bize bugün artık şehirde gözlemlenemeyen alt yapıyla ilgili önemli bilgiler sağlamaktadır. Ancak daha önce de dile getirdiğimiz gibi dökümde yer alan yapı ve kaynakların konumlanması, raporda mevkiden başka herhangi bir ayrıntıya değinilmediğinden çeşitli zorluklar yaratmaktadır.

Şehir içinde yapılan araştırmalar sonucu tespit edilen ilk örneklerden biri Memduhiye Mahallesi'nin, Hacı Bey Camii arkasında bulunan 100 metre uzunluğundaki yer altı yoldur. Rapora “yer altı yolu” olarak yansıyan yapının, şehrin atık ve yahut temiz su taşıyan sisteminin ana arterlerinden birinin parçası olduğu düşünülmektedir. Memduhiye mahallesi bugün Altay Mahallesi olarak anılmaktadır. Hacı Bey Camii ise bugün yine Altay mahallesindeki Topaltı Baladur Camii olmalıdır. Anlatım çok açık olmamakla birlikte caminin “arkasında yer alıyordu” sözünü dikkate alarak alt yapı düzeneğinin kuzey-güney doğrultulu olabileceğinin üstünde durulmalıdır.

İzmir ve Efes Müzelerinin bir diğer tespiti ise bugün Batı Portiko'da halen akmakta olan ve bulunduğu 1932 senesinde de Agora'da aktığı görülen suyun kaynaklarından biri olarak değerlendirilen, Agora'nın yaklaşık yedi yüz metre güneyine, Pagos'un eteklerine tekamül eden bir kaynak ve hemen yakınında yer alan kubbeli üç odadır. Nirengi noktası ve buna mukabil ölçü net bir şekilde belirtilmese de yapının olası konumu belirlenebilmektedir. Buna göre kaynak ve bu kaynağa hizmet ettiği düşünülen yapı, eğer biçilen yedi yüz metrelik değer doğruysa bugün Konak, Aziziye Mahallesi civarına denk gelmektedir. Bu noktada ölçü için Agora'nın bugünkü girişinin mi yoksa en dikkat çekici özelliği olarak görülmüş ve suyun akmakta olduğu çapraz kemerin çevresinin mi seçildiği belirgin değildir. Çapraz kemerden alınan ölçü, kaynağı ve beraberindeki yapıları İnkılap İlköğretim Okulu'nun önünden geçen Rakım Erkutlu Caddesine taşıyacaktır. Bugün ören yerinin girişinden ölçü alınacak olursa ölçü kaynağı okulun hemen arkasına taşır ki

⁹⁵ Fontrier, s. 114.

bu durum Stadion yapısı için öngörülen alanı kapsar. Tespit edilen kaynak gerçektende Agora'ya ve çevresine su sağlayan kaynaklardan biri olabilir. Bunu destekleyen unsur ise az önce yukarıda dile getirilen Topaltı Baladur Camii'nin arkasından geçtiği tespit edilmiş yer altı kanalıdır. Aziziye mahallesinde yer alan kaynak düşünüldüğünde yukarıda bahsettiğimiz kanalın kuzey-güney doğrultulu olabileceği yönündeki önerimizin doğru olabileceği görülmektedir. Kaynak Baladur Camii arkasındaki kanalın temiz su için kullanılabilmesi ihtimalini de kuvvetlendirmektedir. Su kaynağının yüz metre güneyinde ise bugün Belediyenin beş yüz metre karelik su deposu bulunmaktadır. Bu kanalın aksında kırılma olmaması da antik dönemde üstünde bulunması muhtemel yolu ızgara planının bir parçası kılabilir.

Öte yandan 1932 yılında Hacı Ali Efendi caddesinde tespit edilen bir diğer kanalın varlığı da Baladur Camii ile Aziziye merkezli su kaynağının doğrudan bağlantılı olabileceği yönündeki görüşleri pekiştirmiştir.

Bir diğer müze tespiti öncekiler kadar açık değildir. Aktarıldığına göre bugün ismi değişmemiş olan Konak, Mirali mahallesinde Tulumba sokağı olarak anılan yerdeki on yedi numaralı evin altında kemerli bir mağara tespit edilmiştir. Burası hakkında da belirgin bir açıklama ya da yönelimi hakkında fikir sahibi olunmasını sağlayacak plan ya da fotoğraf bulunmamaktadır. Bu yapı da büyük bir olasılıkla kentin alt yapısına hizmet etmekteydi.

Aliağa Camii'nin avlusunda yer alan kemerli koridor ise bugün hala gözlemlenebilmektedir. (Şekil 40) Bu yapının da kente su taşıyan arterlerden biri olduğu düşünülmektedir. Hemen yukarısında yer alan ve Asklepios Tapınağı için inşa edildiği düşünülen terasın altından akan suların yamaçtan aşağıya doğru bir yönelim izleyerek Müze raporunda yüz yirmi metre olarak kaydedilmiş bir yer altı koridoruyla buraya ulaşması kuvvetle muhtemeldir. Bugün cami avlusunda yer alan çeşmede halen akmakta olan suyun kaynağı muhtemelen Pagos eteklerinden ve bugün yüzeyden çekilmiş olan Malderesi'nden gelen sulardır.

Müze raporlarında Eşrefpaşa Caddesi'nde yer alan Kılıcı Mescit içinde bugün gözlemlenemeyen bir değerlendirmede bulunulmuştur. Buna göre mescidin altından yüz yirmi metre uzunluğunda bir koridor geçmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmemekle birlikte bu koridorun ek bölümlerle birlikte bin metreyi bulduğu

aktarılmaktadır ki bu Smyrna için muazzam bir alt yapıyı teşkil eder. Koridorun hangi yönde uzandığıyla ilgili hiçbir ayrıntı yoktur.

Bugün Kadifekale’de yer alan Hava Şehitleri Mezarlığı deniz seviyesinden 154 m. yukarıda yer almaktadır. Burada 1933 yılında bulunduğu düşünülen kemerli bir mağara girişinin şehitliğin güney bölümüne tekabül ettiği aktarılmıştır. Tek başına genel bir anlam vermeyen bu kemerli giriş, bulunduğu konum göz önünde bulundurulduğunda güneydoğu- kuzeybatı doğrultulu Roma dönemi su kemeriyle doğrudan bağlantılı gözükmemektedir. Bu alan yukarıda Aristote Fontrier tarafından sözü edilen su kanalının bulunduğu yer olmalıdır. Şehitler mezarlığının bulunduğu yükseltiye ulaştığı düşünülen bu su kemerinin taşıdığı yüksek orandaki suyu aktarmak için bu kemerli mağarayı kullanması kuvvetli bir olasılıktır. Buradan aktarılan su yukarıda değinme şansı bulduğumuz Aziziye Mahallesi civarındaki kaynağa oradan da Topaltı Baladur Camisini kat eden su kanalıyla Agora ve çevresine intikal ediyor olabilir. Aziziye mahallesindeki kaynağın ise bu büyük su mühendisliğinin aksı üzerinde yer alan kontrol kuyularından biri olması da göz önünde bulundurulmalıdır.

Yapıcıoğlu Camii’nin arkasında ise yine bir su yolunun varlığı tespit edilmiştir. Fakat işlevi ya da boyutlarıyla ilgili herhangi bir bilgi verilememiştir.

Bugün Akıncı Mahallesi olarak bilinen ama 1933 yılı sondaj raporlarına o günkü ismi olan Fettah Mahallesi olarak giren alanda, çapları bir metreyi bulan künklerden inşa edilmiş, on beş metre derinliğinde bir kuyunun tespit edildiği aktarılmıştır. Yine aynı alanda altı metre uzunluğunda, üç buçuk metre genişliğinde ve üç buçuk metre yüksekliğinde kemerli bir odanın varlığı keşfedilmiştir. Bu yapıların konumları ve hemen kuzeyde yer alan Şifa Hastanesi’nde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkartılan su ile ilişkili kompleksin varlığı gözetilerek, buldukları alanda mevcut olan hamamlara hizmet ettikleri ya da hamam yapısının bir uzantısını oluşturdukları düşünülebilir. Belki de sözünü ettiğimiz alan bugün Şifa Hastanesinin altında bulunan ve kafeterya olarak kullanılan alandır. Ancak bu durumda müze yapının bulunduğu alanı tanımlarken Fevzi Paşa Bulvarı gibi iyi bir referans noktasını atlamış olacaktır ki bu pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca kafeterya olarak kullanılan kısımda yapılan restorasyon çalışmalarındaki teferruat müzenin

çıkardığı ölçülerin yapıyla uyumluluğu açısından sağlıklı bir şekilde gözden geçirilmesini engellemektedir. (Şekil 41)

Fevzipaşa Bulvarının hemen karşısında 1368 sokak içerisinde Zeybek Otel'e ait büyük bir bina bulunmaktadır. İzmir ve Efes Müzelerinin 15/5/1940 tarihli ve 175 sayılı yazısında Zeybek Apartmanının yanında yer alan arsada antik dönem yapı kalıntılarının bulunduğu rapor edilmiştir. Kalıntıların yerinin anlaşılması adına "Eski İzmir Jimnazının" yüz eli metre güneyinde kaldığı not edilmiştir. Bugün bu yapının Fuarın Dokuz Eylül Kapısı yakınında yer alan Celal Atik Spor salonu olarak kullanıldığı düşünülürse mimari kalıntıların bulunduğu yer ile ilgili belirtilmiş olan mesafe ile günümüzde Zeybek Otel olarak hizmet veren bina üzerine yapılan çıkarım doğru gözükmemektedir. Rapora göre bu alanda antik döneme ait oldukları düşünülen kesme taştan yapılmış duvarlar ile bloklu kubbeler bulunmuştur. Şifa Hastanesinin hemen kuzeyinde bulunan bu yapıların Şifa Kazılarında tespit edilen alanın yakınlarında olması beklenen Gymnasium-Hamam kompleksinin bir uzantısı olabileceğini düşündürmektedir.

Herhangi bir isim değişikliğine uğramayan Dolaplıkuyu mahallesinde tespit edilerek kayıt altına alınan kalıntılar ise şu ana kadar sözü geçen kanallardan farklı olarak çeşitli renklerde mozaikler ve muhtelif yerlerde geniş galerileri barındırmaktadır. Bununla birlikte yine suyolu olduğuna inanılan bir kalıntının varlığına da değinilmiştir.

1.2.1.6 Surlar

Smyrna kentinin günümüze ulaşan sur duvarları modern kentin yapıları arasında kalmıştır. Bugün tespit edilmeleri bir hayli güç olan bu duvarlara Smyrna kazıları, Müze araştırmaları ve mevzuat gereği kurulun yerinde tespitini gerektiren durumlarla ulaşılmakta, sur izleri antik ve modern kaynaklardaki yer tasvir ve betimlemeleriyle karşılaştırılarak tanımlanmaya çalışılmaktadır.

Kentin surları kimi yazarlarca kayda geçmeye değer bulunmuştur. Geriye dönük bir araştırma yapılacak olduğunda ulaşılabilen en eski görüşlerden birinin pek çok yapı ile ilgili veriler elde ettiğimiz Richard Pococke'a ait olduğunu görürüz. Pococke'a göre şehir surları, onun ziyaret ettiği dönem olan 1739 tarihinde

Değirmentepe olarak adlandırılan tepeye kadar çıkıyordu. Bu tepenin zirvesinde bir kalenin temel taşları bulunduğunu söyleyen yazar şehir surunun, bu tepeden 1 stadia (161 metre) kadar kuzeye uzanıp buradan doğuya yönelerek stadionun güneyinde yer alan yükseltiye doğru devam ettiğini dile getirmiş, buradan da doğuya doğru biraz ilerleyerek Kadifekale'nin güney batı ucuyla birleştiğini tespit etmiştir. Poccoke Smyrna'nın kuzeyinde kalan surların ise kalenin kuzeybatı ucundan başlayarak güneybatı yönünde aşağıya doğru indiğini gözlemlemiştir. Bundan sonra ise surların Ermeni mahallesinin bulunduğu yönde denize doğru devam ettiği öngörüsünde bulunmuş, bu düşüncesini bu yönde oldukça iri taşların varlığını tespit etmesiyle ispatlamaya çalışmıştır.⁹⁶ Bir diğer dikkat çekici husus ise bu taşların üzerinde yer alan “V” harfi şekilleridir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi bu konu her dönem araştırmacıların dikkatini çekmiş ve konu ile ilgili çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Ancak bu şekiller pek çok kişinin öngördüğü gibi isim beyan etmekten ya da duvar örgüsünde yönlendirici nitelik taşımaktan çok inşa tekniğinin bir unsuru olarak gözükmektedirler.

Richard Chandler'ın gözlemleri ise diğer örneklerden surlarla verdiği ayrıntı bakımından ayrılmaktadır. Birbirleriyle kesişen gözlemlerde bulunan araştırmacılar surların doğrultuları ve onların içerisinde kalan kentin yayılım alanlarıyla ilgilenmişlerdir. Oysa Chandler sura ait olduğunu düşündüğü bir duvar için tespitlerde bulunmuştur. Buna göre sura ait sert çimento molozundan ufak bir kalıntı stadium üzerindeki tepededir; fakat daha iyi materyallerle kaplanmıştır. Gördüğü bu duvarın pseudo - isodom olarak inşa edildiğini söylemektedir. Tamamen eğimli taş ya da mermer parçalarla dışarıdan isodomum'la aynı özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak sözünü ettiği çimento molozu kafa karıştırıcıdır çünkü bilindiği kadarıyla isodom örgü bir Helenistik uygulamadır ve bu uygulamada çimentoya yer yoktur. Bu durumda çimento olarak nitelendirdiği molozun Lysimakhos döneminde inşa edilen sur duvarlarının tadilatında kullanılmış olabileceği akla gelmektedir. Chandler bu cephenin, içinde bulunduğu mezarlık alanının geniş bir kısmını kapsadığını aktarmaktadır.⁹⁷

19.yüzyılda kenti ziyaret eden Sir. Charles Wilson Lisymakos'un akropolü olarak tanımladığı Pagos'un batısında durulduğunda, duvarın aşağı kısımlarında bazı

⁹⁶ Pınar, s: 66.

⁹⁷ Chandler, s: 78.

Yunan duvar işçiliği halen görülebilmekte olduğunu aktarmıştır. Bu noktadan bakıldığında şehrin duvarlarının kuzeye ve batıya genişlediğini görmüştür. Gördükleri diğer seyyahlarla kesişmektedir; Wilson'a göre surlar ilk etapta stadium üzerinden tepeyi tırmanarak Türk Mezarlığını kuşatır ve eski Yahudi mezarlığı üzerinden Karataş yanından denize ulaşır. Seyyah, birkaç yıl öncesine kadar net bir şekilde izlenebildiklerini aktarırken görülebilir kalıntıların kalınlığının altı metre civarında olduğunu da dile getirmiştir. Diğer yönde ise surların akropol'ün kuzeybatı köşesinden başlayarak düz bir hatla Basmane Garı'na indiğini, orada köşeli bir dik açıyla Ermeni kilisesini kuşattığını ve Saint Peter kalesinde son bulunduğunu söyler. Duvara ait kalıntıların tiyatronun ve istasyonun yakınlarında ve Ermeni mahallesindeki bir evin avlusunda gözlenebildiğini de kayda geçmiştir.⁹⁸

Antik döneme ait sur duvarları bugün modern kentin yapıları arasında kalmış ve ya tamamen yok olmuştur. Bir şekilde korunagelmiş olan surlar şehirde yapılan imar faaliyetleri ve araştırmalar sırasında ortaya çıkartılarak koruma altına alınmıştır. Gerek İzmir müzesi gerekse Koruma Bölge Kurulların çalışmaları sırasında ortaya çıkartılan bu yapılar harita üzerine işlenerek değerlendirilmeye ve konumlandırılmaya çalışılmıştır. Bunlar içerisinde en dikkat çekici alan Hacı Ali Efendi caddesinin alt kotunda kalan ve antik tiyatronu yapısının biraz ilerisindeki 1030 ve 1033 numaralı sokaklarda yer alan duvarlarıdır. Bunlardan 1030 sokağın çıkmazı içinde yer alan duvar doğu-batı doğrultuludur. Güzel bir taş işçiliği vardır bugün bir evin avlusu içinde kalmaktadır. (Şekil 42) Üzeri boyanmış olmasına karşın isodom taş işçiliği halen seçilebilmektedir. Bu haliyle Richard Chandler'ın tasvir ettiği duvar olabileceğini akla getirmektedir. Ancak bilindiği kadarıyla bu alan hiç mezarlık olarak değerlendirilmemiştir. Sokağın sonunda başındakinden çok daha farklı bir duvar örgüsü takip edilir. Buradaki alanla o kadar çok oynanmıştır ki çıkmazın sonunda yer alan kemerin ardındaki duvar tarihi niteliğini yitirmiş bir görüntü içindedir. 1033 sokağa uzanan duvar kuzey-güney doğrultuludur ve duvar örgüsüyle ilk örnekten ayrılmaktadır. Burada duvar örgüsü içinde devşirme malzemelerin kullanıldığı gözlemlenmektedir. (Şekil 43, 44)

Bir diğer ilgi çekici tespit ise 967 sokak boyunca kuzeybatıya doğru uzanan duvar kalıntılarıdır. Bu duvarların yüzeyde olan çok az bir kısmı görülebildiğinden in

⁹⁸ Wilson, s. 74.

situ olup olmadıklarının tespit edilemediği aktarılmıştır. 954 sokak ile 1282 sokakların kesişiminde yer alan Karakapı semtindeki duvarlar dış sur olarak nitelendirilmişlerdir.

Genel itibariyle Lysimakhos'a atfedilen sur duvarları Değirmentepe, Pagos ve deniz arasında uzanan şehri kuşatmıştır. Yönelimleri izlendiğinde surun Pagos'un doğusunda alçaldığı ve daha sonra Smyrna-Philedelphia (Alaşehir) demiryolunun yanından kuzeye doğru devam ettiği gözlemlenmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz veriler ışığında sur duvarlarının yayılımı konusunda genel bir fikir birliğine varmak mümkündür. Ancak şehri çevreleyen surlarla ilgili farklı yorumlara ulaşmak da olasıdır. Bunlardan en dikkat çekici olanı W.M. Calder'e aittir. Calder'e göre Smyrna zaman içinde pek çok değişiklik geçirmiştir. Şehir onu çevreleyen duvarlarca sınırlanmıştır bununla birlikte Calder'e göre Strabon zamanında Lysimakhos'un şekillendirdiği alan Smyrna'nın yalnızca küçük bir bölümüdür. Eskiden inşa edilen antik sur daima orijinal konumunda sabit kalmamıştır. Ephesos ve başka yerlerde olduğu gibi şehir duvarının değişen şartlara uyması adına yapılan tadilat ve ekler olmalıdır. Roma İmparatorluk rejiminin barış içindeki ortamında bir şehirle yan yana bulunan geniş ve değerli banliyönün duvarla çevrildiğine dair kesin bir genelleme yapmak mümkün değildir. Keza Smyrna'nın doğusunda bulunan banliyöyü çevreleyen bir duvara ait herhangi bir iz şu ana kadar bulunmamıştır. Ancak Calder Aristides'in anlatımlarına dayanarak, onun zamanında öncelikle Lysimakhos duvarlarının, ikincil olarak da kent duvarlarının şehirden taşan Kervan Köprüsü nehrinin doğusuna uzandığına emindir.⁹⁹ Calder'in hipotezinin dayanağı olarak Aristides bir söylevini gösterir. Bu söylev araştırıldığında kaleme alınmasının sebebinin Smyrna'yı vuran depremden sonra kentin yeniden imarı için Roma'nın dikkatini buraya çekmek olduğu görülür. Aristides kentin yalnızca güzelliği için değil aynı zamanda Roma'yı Suriye kralı III.Antiokos ve Bergama tahtında hak iddia eden Aristonikos'a karşı desteklemiş olmalarından dolayı kurtarılmayı hak ettiğini söylemiştir. Smyrna yakınlarda ölen bir generale ve onun "mevcut kapılardaki" cenaze törenine değinmiştir.¹⁰⁰ Bu olay Lysimakos ile Strabon arasında kalan bir tarihte, Lysimakos duvarlarının hala Smyrna'nın yegane savunması olduğu Mithridates Savaşları sırasında meydana gelmiştir. Roma generali antik geleneğe

⁹⁹ Calder, s. 105.

¹⁰⁰ Aristides, XIX- 11, s. 12

uygun olarak şehrin duvarları dışında, muhtemelen etrafında pek çok mezar bulunan ve Tepecik'e giden uzun yolun kenarına gömülmüştür. Fakat Aristides'in söylediğine göre onun mezarı "mevcut/şimdiki kapılardaydı". Calder'e göre tek muhtemel sonuç duvarın Roma generalinin gömülmesi ile Aristides'in mektubu arasında belki de Strabon'un Smyrna'yı ziyaret ettiği tarihte genişlemiş olmasıdır. Şehir duvarlarının mezarı kapsamak için genişlemesi konusu, Aristides'e mezar için şehri övme olanağı tanımış, gerçekte generale yapılandan daha büyük bir onur fırsatı vermiştir. Calder; εἶσω τῶν νῦν πλῶν cümlesindeki νῦν (şimdi) kelimesinin öneminin mektubun okuyucuları tarafından atlanmış olabileceğini ancak modern zamanlarda Smyrna'nın topografyası üzerine yazanlar tarafından da atlanmış gibi gözükmekte olduğunu vurgulamıştır. Onun bu hipotezi bir hayli ilginçtir ancak bugüne kadar bu öneriyi destekler nitelikte bir bulguya rastlanamamıştır.

Bununla birlikte Calder yine Aristides'e dayanan surların kervan köprüsünün doğusuna uzandığı savını destekleyen bir başka metne gönderme yapmaktadır. Calder'in sözünü ettiği pasajda Aristides, Smyrna'da biri kent içinden diğeri kentin önünden akan iki nehirde söz etmektedir.

“Aşağıdaki gibi yapmam gerekir: İlk olarak binek arabasının üstüne çıkmak ve şehrin içinden akan nehre gitmek ve şehrin dışından akan nehre gelindiğimde çukur adağı yapmalıyım. (...) Ve aynı zamanda o benim şehrin önünden akan nehrin aşağısına gitmemi ve yıkanmamı emretti... Şiddetli kuzey rüzgarı ve ayazla kışın ortasıydı ve yağmur o ısıda olması gerektiği gibi soğuktu (...) ve ben yüzme havuzu gibi uysal ve ılık bir suda yıkandım.”¹⁰¹

Calder şehir kelimesinden anlaşılması gerekenin bir kısım alanın duvarlarla çevrilmesi ise şehrin içinden nehir geçmediğini vurgular. Ve Kervan Köprüsü Nehri haritalarda görüldüğü üzere genişleyen şehirden akan tek akıntıdır. Buradan hareketle Calder şehrin surlarını Kervan Köprüsünün ötesine doğruya doğru taşımıştır. Aristides'in yıkandığı ve sunu yaptığı alan için Kervan Köprüsü nehrinin şehre girdiği noktanın hemen güneyi ya da denize ulaşmadan önce şehir duvarından

¹⁰¹ Calder, s. 106.

bir kez daha geçerek dışarı çıktığı yerin hemen kuzeyinde bir noktayı önermektedir.¹⁰²

1.2.2 Bugün Gözlemlenemeyen Yapılar

Bu başlık altında açıklanacak olan yapıların yukarıda bahsedilenlerin aksine hiçbir kalıntısı mevcut olmayıp varlıkları yalnızca antik kaynaklardan ve kente 17. yüzyıldan itibaren çeşitli nedenler ile gelen kişilerin not ettiklerinden bilinmektedir.

1.2.2.1 Stadion

Smyrna şehrinin bir stadiona sahip olduğu kesin olarak bilinmektedir. Bu hem antik yazarlarca hem de modern dönemin araştırmacıları tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Ancak bu yapı çeşitli dönemlerde farklı kişilerce gözlemlenme şansı bulduysa da hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır.

Ulaşabildiğimiz en eski gözlem Fransız doğa bilimci Joseph Pitton de Tournefort'a aittir. Tournefort akropolden stadiuma olan yolu şu şekilde tanımlar: “Kaleden dışarı çıkıp, sol tarafta kalan Stadium’un kalıntılarını görmeye gittik. Buraya ulaşmadan önce Smyrna’nın ilk piskoposu Aziz Polykarp’ın yarı harap durumdaki bir şapelinden geçtik”. Anlaşıldığı üzere Tournefort Kadifekale’den dışarıya çıkıp batıya bugün ki Hava Şehitliğine doğru yönelmiş olmalıdır. Stadiumla ilgili ilk görüşü çok zarar görmüş olduğu yönündedir. Tournefort yalnızca şekil yönünden tasvir edilebilecek bir yapıyla karşılaştığını belirterek Stadionu 455 feet uzunluğunda (138 metre) ve 120 feet genişliğinde (36 metre); tepesinin yarısı yok olmuş bir şekilde tanımlamıştır. Buradaki bütün mermerlerin başka yerlere taşındığından söz eden Tournefort pistin antik dönem şeklini korunduğunu belirtmektedir. Fakat verdiği ölçülerden tam olarak emin olamadığını düşündürecek biçimde stadionun ya da sirkus’un gerçek büyüklüğünün verdiği ölçülerle yargılanmaması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰³

¹⁰² Calder, s. 107.

¹⁰³ Joseph Pitton de Tournefort, *A Voyage Into The Levant*, D. Midwinter, London, 1741, s: 343.

Sir. Richard Chandler ise Akropol'ün Batı kapısından aşağıya denize doğru belli bir mesafe gittiğinde, stadionun mermer süsleme ve oturma yerleri sökülmiş zemin arazisini gördüğünü dile getirmiştir. Stadion kalıntılarının bir tarafının dağın yamacına yaslandığını; diğer tarafın ya da başka bir deyişle şehrin yanındaki bölümün ise tonozlu bir temel üstünde yükseldiğini anlatmıştır. Stadiondan arta kalanları üst kısmı yarım daire uzun bir vadi olarak tanımlar.¹⁰⁴ Burada ilginç olan husus 18.yüzyılın ilk yarısında görüşlerini yayımlamış olan Tournefort'un dile getirmediği kuzey kısım tonozlarından söz ediyor oluşudur. Chandler ya bu yapıları gerçekten gözlemlemiştir ya da strüktürel ögenin olması gerektiği yeri dile getirmeye çalışmıştır.

Charles Texier'e göre ise stadion, Pagos'un biraz üst tarafında, doğudan batıya doğru uzanır. Texier, yapının merdivenlerinin mermerden olduğunu ancak bunların daha sonra anlaşıldığı kadarıyla modern dönemlerde yerlerinden sökülerek başka yapılarda kullanıldığını belirtir. Texier stadionun mimari özelliklerini şu şekilde açıklar: "bütün sol tarafı, şu anda var olan mesnet duvarları üzerine istinat eder; yarım daire şeklinde girintiler ve ufak taşlarla herhalde Romalı binası olan duvar oyukları vardır".¹⁰⁵ Texier'in yapı üzerindeki yorumu Chandler'ın yukarıda sözünü ettiği tonoz görüşünü destekler niteliktedir.

Sir Charles Wilson'un Küçük Asya kitabı stadion ile ilgili kapsamlı bilgiler sunmasa da değindiği konu yukarıda sözünü ettiğimiz yazarların verdikleri bilgilerle birleştirildiğinde önemli bir milat noktasına işaret eder. Wilson kitabında birkaç yıl öncesine kadar belirgin olan stadium alt yapısının bir eve yer açılması adına tahrip edildiğini ve şimdi yalnızca genel planı hakkında fikir yürütülebileceğini yazmıştır.¹⁰⁶ Kitabın yayım tarihinin 1895 olduğunu göz önünde bulundurursak stadion yapı kompleksinin bu zaman diliminden sonra tahrip edilerek, yıkıldıktan sonra geriye kalan strüktürel detayların incelenmesini zorlaştırdığı sonucuna ulaşmaktayız.

Düşüncelerini *Revue Des Etudes Anciennes*'teki makalesinde değerlendiren Aristote Fonrier stadionun dayanak duvarlarını tamamen kaybetmiş, güneyinde

¹⁰⁴ Chandler, s. 77.

¹⁰⁵ Texier, s: 141.

¹⁰⁶ Wilson, s. 73.

temeline kadar sklm, eski sur duvarlarının yerinde yalnızca çukurlukların bulunduğu Şeklinde tanımlamıştır.¹⁰⁷ (Şekil 45)

Modern kaynaklar arasında ulaabildiğimiz en detaylı inceleme ise Cecil John Cadoux'ya aittir. Ona göre stadion kentin güney suru yakınında ve Pagos Tepesi ile deniz arasındaki yükseltinin kuzey yamacında bulunmaktadır. Yapının uzunlama eksenini tam doğu yönüne göre güneye ve diğer ucunda tam batıya göre kuzeye 13° lik bir sapma göstermektedir. Doğu ucunun yuvarlatılmış iken batı ucunun yarım daire Şeklinde olması gerektiğini ve içinde yarı yapılan alanın kuzey, doğu ve güney yönlerden izleyici sıralarıyla çevrelenmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Toplam uzunluğu 200 yard (182 metre), toplam genişliği ise 40 yard (36) olarak aktarmıştır. Stadion'un doğu ucunda onur koltuklarının yer alması gerektiğini belirtmiştir. Ve tıpkı diğer yazarlar gibi yapının tahrip edildiğinin altını çizerek ağlar boyuncuya yapıya ait taların başka inşaatlarda değerlendirilmek üzere alınıp götürüldüğünü ve o gün itibariyle yalnızca Őeklen izlenebildiğini de sözlerine eklemektedir.¹⁰⁸ Ancak Cadoux'un yukarıda 1895'te büyük bir tahribata uğradığı sonucunu çıkarttığımız stadion yapısı ile ilgili kapsamlı görüşleri muhtemelen Georgios Lampakes'e dayanmaktadır. Stadion ile ilgili ayrıntıları kaleme alırken kendisinin de dipnotlarında belirttiği gibi yapıyla ilgili en detaylı çalışma fotoğraf, planlar ve gezginlerin anlatımıyla Lampakes'e ait olarak gözükmektedir.

Bununla birlikte Cadoux Aristides'in XV 376'da; *“her çeşit yarı yerleri, kimi kentin içinde kimi yakınlarında, vardır ve bunlardan her biri, diğerinin, en güzel benim demesini engeller”* yorumunu dikkate alarak kentin bir ikinci stadionu olup olmadığı konusunu sorgular.¹⁰⁹ Ancak bilgilerimiz Şu an için Smyrna'da tek bir stadion yapısının var olduğu yönündedir.

Bugünkü bilgilerimizin temelini oluşturan bu çalışmalar sonucunda, Yrd. Doç Akın Ersoy'un ve Nauman'ın kent planını da göz önüne alarak Stadion yapısının Rakım Erkutlu Caddesi yayı ile Kadifekale Zübeyde Hanım İlköğretim Okulu'nun üstünde bulunduğu tepe arasında kalan Aziziye Mahallesi civarında olduğunu düşünmekteyiz.

¹⁰⁷ Fontrier, s. 114.

¹⁰⁸ Cadoux, s:233.

¹⁰⁹ Cadoux, 2003, s: 234

1.2.2.2 Kutsal Alanlar

Smyrna'da pek çok kulte ait kutsal alan ve tapınakların var olduğundan çeşitli kaynaklarda bahsedilmektedir. Bunun dışında kente ait yazıtlar da kentte hangi kültlerin tapım gördüğünü öğrenmemiz açısından önemli veriler sağlamaktadır.

Smyrna'da bir Asklepios Tapınağının varlığından kesin olarak bilinmektedir. Ancak tapınağın varlığı kabul edilse de bugünkü yeri ve mimarisi hakkındaki bilgilere kuşkuyla yaklaşılmaktadır. Konunun aydınlığa kavuşması için başvurulabilecek en eski kaynak ise antik yazarlardır. Smyrna'daki Asklepios tapınağına ilk olarak Pausanias ve Aelius Aristides'in yaşadığı dönem olarak kabul edilen M.S. 2. Yüzyılda rastlamaktayız.

Pausanias Smyrna'daki Asklepios tapkısının Bergama'dan geldiğini dile getirmiştir.¹¹⁰ Ve kendi zamanında Smyrnalıların yapmış oldukları, Koryphe Tepesi ile içine başka bir suyun akmadığı bir deniz arasındaki Asklepios tapınağının varlığından söz etmiştir.¹¹¹ Aristides ise açıkça dış limana yakın olduğunu belirttiği tapınağın henüz yapım aşamasında olduğunu dile getirmiştir.¹¹² Her iki yazarın kendi dönemini işaret ettiği tapınak için, inşa tarihi belirgin değildir. Antik dönem yazarları dışında Asklepios tapınağının varlığına işaret eden bir diğer yazar Charles Texier'dir. Texier Kadifekale'nin batı yamacı üzerinde görülen yıkıntıları "Asklepius Tapınağı" olarak tanımlamıştır. Yahudi mezarlığının üstünde 1836 yılında yapılan kazılarla büyük taşlarla yapılmış bir bina, uzun bir temel ile bazı mermer kütleleri bulunduğunu aktarmış; bunların tapınağın geriye kalan kısımları olarak nitelendirmiştir.¹¹³ Smyrna'yı 1839'da gezme şansı bulan Charles Fellows "Yahudiler mezar alanları için, mermer kalıntılarında bir tepeye sahiptiler" derken muhtemelen Texier'in sözünü ettiği bu yeri tanımlamaktadır.¹¹⁴ Eski Yahudi mezarlığının üstünde 1895'te evlerle çevrili Koryphe Tepesi, Sir. Charles Wilson tarafından üzerindeki büyük yapıyla Jupiter ya da Asklepion tapınağı olarak

¹¹⁰ Pausanias, s. 143

¹¹¹ Pausanias, s. 11

¹¹² Aristides, Tales, IV -102, s. 276.

¹¹³ Texier, s. 142.

¹¹⁴ Fellows, s.10.

tanımlanmıştır. Wilson burasının baraka yapımlarına malzeme sağlanması adına yok edildiğini de aktarmıştır.¹¹⁵

Texier aktarımlarında yer bulan Yahudi mezarlığının üst kısmı sözü, tapınağın oturduğu iddia edilen ve ilk kez Pausanias'ın dile getirdiği Koryphe tepesinin konumlandırılması açısından kilit bir önem teşkil etmektedir. 1930'lara kadar bazı yazarlar tapınağı Bahribaba parkının üstü ile Değirmen Tepe arasında konumlandırmaya çalışmıştır.¹¹⁶ Bazıları ise gördükleri kalıntılardan ötürü Değirmen Tepenin açıkça Koryphe Tepesi olduğunu dile getirmiştir. Ancak unutulmamalı ki Pausanias Asklepios Tapınağını deniz ile Koryphe Tepesi arasına yerleştirmiştir. Bu durumda Değirmen Tepeyi Koryphe Tepesi olarak görmek ve tapınağı bu tepe üstünde aramak Pausanias'ın anlatımına aykırı olacaktır. Oysa yukarıda Texier'in dile getirdiği mezarlık alanı günümüzde modern şehrin yapıları arasında kalmış tapınağın konumlandırılması açısından bakir kalmayı başarmış bir referans noktasıdır. Yukarıda Pausanias'ın tanımlaması ve Texier'in konumlandırma ile ilgili verdiği referans noktasından hareketle tapınağın oturabileceği alan ile ilgili daha açık bir öngöründe bulunmak mümkündür.

Bugün işlevini yitirmiş bir mezarlık alanını, şehrin modern ihtiyaçlarına göre şekillenen topografyada aramak güçtür. Bu durumun, farklı dönemlerde Smyrna'yı ziyaret eden gözlemcilerin oluşturduğu haritalarla aşılması mümkündür. Kaptan Copeland ve Kumandan Graves'in "Smyrna Körfezindeki Limanlar" haritası bize olası mezarlar hakkında fikir verirken İngiliz Deniz Kuvvetleri için çıkartılan bu harita şehir için çıkartılmış ilk ciddi harita olarak nitelendirilmektedir.¹¹⁷ Teğmen Thomas Graves imzalı bir diğer harita ise "Smyrna Şehri" olarak adlandırılmıştır. Haritada mezarlık alanları ile ilgili fikir sahibi olunabilecek çizimler yer almaktadır. Bir başka harita ise modern kent planı ve şehir haritası olarak en değerli çalışmalardan biridir ve İtalyan mühendis Storari imzalıdır. Bütün bu haritalarda ortak nokta mezarlık alanlarının şekil yönünden benzerlikleridir. (Şekil 46, 47)

Tapınağın konumlanması ile ilgili en önemli çalışma ise 1931 yılında tesadüfen gerçekleşmiştir. Belediye tarafından 1931'de İkiçeşmelik'ten Eşrefpaşa'ya

¹¹⁵ Wilson, s. 74.

¹¹⁶ Fontrier, s. 115.

¹¹⁷ Didier Laroche, "Ports In The Gulf Of Smyrna By Captain Copeland and Commander Graves, 1844", **Smyrna/İzmir Fransız Koleksiyonları Işığında Bir Kentin Portresi Sergi Katalogu**, Çev: Gözde Şakar, İzmir Fransız Kültür Merkezi, İzmir, 2006, s. 102,103.

giden ve bugün Eşrefpaşa Caddesi olarak bilinen yolun tesviyesi sırasında antik döneme ait olduğu anlaşılan mimari blokaja rastlanması sonucu müze durumdan haberdar edilmiştir. 1931'in mart ayı içerisinde yapıldığı anlaşılan sondaj ve gözlemlerin sonucunda elde edilen sonuçların daha önceden var olan diğer verilerle karşılaştırılması sonucunda Asklepios Tapınağı ile ilgili daha belirgin bir konum elde edilebilmektedir. Müzenin ihbar sonucunda çalışmaların yapıldığı Malderesi mevkiine gitmesi beraberinde bir takım tespitleri getirmiştir. Sözü geçen Malderesi bugün gözlemlenmemektedir. Ancak bu yerin varlığı bilinmektedir ve bugün Eşrefpaşa caddesinden İnönü caddesine geçiş sağlayan 349 numaralı sokağın aşığında yer alan durağı isim kaynağı olmuştur. Burası bugün "Dere" durağı olarak bilinmektedir. Buradan kuzeye doğru uzanan ve bugün Eşrefpaşa Caddesi olarak bilinen yol o dönemde adını bu dereden almıştır ve Malderesi olarak bilinmektedir.

Dönemin Müze müdürü Selahattin Kantar ve Arkeolog Haland'ın buldukları bu yerden görüş açıları bugün bizim elde edebileceğimizden çok daha iyiydi. Bu sebeple buldukları konumdan çevreyle ilgili fikir sahibi olmak için baktıklarında ilk dikkatlerini çeken şey insan eliyle oluşturulduğuna inandıkları teras olmuştur. Bu alanın meraklarını cezpt etmesinin bir diğer sebebi ise yukarıda sözünü ettiğimiz Charles Texier'in aktarımları ve 1907 yılında buranın Aristote Fontrier tarafından destek duvarı olarak tanımlanmasıdır.¹¹⁸ Buradan hareketle Asklepios Tapınağı'nın olası konumuyla ilgili açık bir öngöründe bulunmuşlardır. Kantar ve Haland'a göre Asklepios Tapınağı yol çalışmasının yapıldığı mevkiden biraz aşağıda eski Yahudi Mezarlığı ve o zaman diliminde Belediye parkına dönüşen alanın üst tarafındadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus eski Yahudi Mezarlığı ve çalışmayı yaptıkları dönemde sözü edilen alanın üst kısmında yer alan ve 1930'da halen mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılan alandır. Çünkü raporda Asklepios tapınağının bulunduğu nokta olarak düşünülen alan mezarlık olması sebebiyle hiç tetkik edilmemiş olduğu belirtilmiştir. Bu bilgiye dayanarak öngörülen alanın Namık Kemal Mahallesi olabileceği görülmektedir. Terasın altında bir su kanalının geçtiğinin tespit edilmesi de tapınak alanı için yukarıda önerilen mevkiin

¹¹⁸ Fontrier, s. 115.

doğruluğunu bir ispatıdır. Çünkü yukarıdan geldiği söylenen su günümüzde Aliğa camisinin avlusunda akmaya devam etmekte ve avluda görülen su kanalı girişi ile konu hakkındaki görüşü doğrulamaktadır.

Aktarıldığına göre terasın iki yanı Pagos'a doğru, Roma dönemine ait olduğu anlaşılan harçlı duvarlarla çevrelenmiştir ve bu terasın Asklepios Tapınağı için inşa edildiği görüşü ağır basmaktadır. Terasın üst kısmında yol çalışması sırasında Roma dönemine ait olduğu düşünülen kolonad temelleri bulunmuştur. Burada yapılan sondajlarda dayanak olarak adlandırılan ve sütunlara kaide görevi gören duvar ile beyaz ve somaki mermerden (Kızıl veya yeşil renkte, damarlı ve çok sert bir mermer) sütunlar ve Korinth başlıkları bulunmuştur. Buranın hemen güneyinde ise yaklaşık 5,33 m. mesafede bir başka duvarın temelleri tespit edilmiştir. Bu karşı duvarın uzunluğu belirtilmemekle beraber, taşların üzerinde yer alan işaretlerden ve kapı açıklığı göz önünde bulundurularak duvarın uzunluğu boyunca dükkanlar olduğu görüşü savunulmuştur. Bununla birlikte ilk duvara 5 m. mesafede bir başka duvar tespit edilmiştir ki bu duvarın bu kez kuzey yönünde olduğu sonucuna varılabilir. Bu alan ile ilgili görüş binaların arka tarafları olduğu yönündedir. Duvarların arasında binalara ait olduğu düşünülen Dorik ve İonik başlıklarda tespit edilmiştir. Sütunlara temel teşkil eden duvarın karşı paralelinde ise bir benzerinin olduğunu düşündüren izler görülmüştür. Bu iki duvarın arasında ise bir Roma yolunun varlığı söz konusudur.

Raporda sütunlara dayanak ya da temel görevi gördüğü aktarılan bu duvarların boyutları ve yapı malzemesi aktarılmamıştır. Ancak bugün Altın Yol olarak tanımlandığı anlaşılan bu alan için sütun kaidesi ya da postament olmaksızın her iki tarafta kaliteli mermerden sütunların yükseldiği görkemli bir yol düşünülebilir. (Şekil 48) 1931 yılında yapılan ve iki gün süren sondaj çalışmalarına ait bilgiler bunlarla sınırlıdır. Yapılan çalışma sonunda elde edilen bilgiler fotoğraflarla desteklenmiştir. Ancak bu fotoğraflara ulaşmak mümkün olamamıştır. Dolayısıyla plan ve fotoğraflarına ulaşamayan rapor orada bulunmayan biri için açık fikirler verememekte ve aktarımların doğruluğu konusunda sağlama yapılamamaktadır.

Bununla birlikte Aelius Aristides'in Kutsal Metinlerinde Asklepios Tapınağı ile ilgili diğer ilginç bir ayrıntıyı öğrenmekteyiz. Aristides'in aktarımlarında

Asklepios Tapınağının Gymnasion'da yer aldığı belirtilmiştir.¹¹⁹ Bu bir hayli ilginçtir çünkü Gymnasion kompleksinin hemen yanına inşa edilen bir Asklepios Tapınağı'nın varlığına Pergamon'da rastlamaktayız. Bunun, çeviriden kaynaklı bir sorun olabileceği orijinal metin gözden geçirilmeden bilinemez. Başka kaynaklar göz önüne alındığında da Aelius Aristides'in bu aktarımını destekler nitelikte bir sonuca rastlanamamaktadır. Örneğin söylev ustası Herakleides'in, Smyrna'da Asklepios Gymnasion'unda bir yağlanma odasının tavanın altın yıldızla yıldızlanması işine katıldığını bilmekteyiz.¹²⁰ Burada açıkça Asklepios Gymnasion'u vurgulanmaktadır. Bu yapının kısmen Hadrianus'tan kısmen de magistratus ve yurttaşlardan gelen bağışlarla yaptırıldığı bilinmektedir. Yapının güneş banyosuna olanak veren mekanları ve Afyon mermerinden yetmiş iki sütun, Numudia mermerinden yirmi sütun ve altı porfir sütuna sahip yağlanma odası olduğu aktarılmaktadır.¹²¹ Belki de bu görkemli gymnasion kompleksi sebebiyle boyut olarak daha küçük olabileceği düşünülen Tapınak Gymnasion'daki Asklepios olarak tanımlamıştır. Aristides'in sözü geçen Gymnasion ile ilgili kısa bir betimlemesi vardır. Bu anlatıma göre:

“Dokuzuncu gün [14 Ocak] rüyamda bir akşamüstü Smyrna'da Gymnasion'daki Asklepios tapınağına doğru yaklaşıyormuşum, Zenon'la birlikteymişim, tapınak hem daha büyükmüş, hem de portik yola, mozaikten olan tarafa doğru taşmış. Ama aynı zamanda orası tapınağın girişiymiş sanki.”¹²²

Bu anlatıma göre tapınağın önünde bir portik olduğu anlaşılmaktadır. Aktarımdan çıkartılabilecek bir diğer sonuç ise yapının yol ile olan bağlantısıdır. Başka bir bölümde ise Aristides şöyle konuşmuştur:

“Sonra sanki bu pronaosta ben kendi heykelimi inceliyordum: bazen kendi heykelim gibi görüyordum, bazen da Asklepios'ununki gibi geliyordu, uzun boylu ve yakışıklıydı. Sonra yine heykeli sanki Gymnasion'un uzun portiği altındaymış gibi görüyordum.”¹²³

¹¹⁹ Aristides, Tales, I – 13, s. 208.

¹²⁰ Cadoux, s. 267.

¹²¹ Fikret Yegül, **Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkınma**, Çev. Emel Erten, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 271.

¹²² Aristides, Tales, I – 13, s. 208.

¹²³ Aristides, Tales, I – 13, s. 208.

Asklepios Tapınağı'nın pronaosundan söz edilse de giriş ile ilgili ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte Gymnasion'un uzun bir portiğe sahip olduğunu belirtmesi yukarıdaki kompleksin büyüklüğü ile ilgili görüşü destekler niteliktedir.

Smyrna'daki Asklepios Tapınağı'na ve birlikte anıldığı Gymnasion kompleksine dair bilgiler şuan için bunlarla sınırlıdır. Mevcut veriler ışığında Asklepios Tapınağının yerleşmesi gereken nokta yukarıda sözünü ettiğimiz alana tekabül etmektedir. Ancak bu yapı kalıntıları net bir şekilde gözlemlenemediğinden tespitler antik kaynaklar, modern gözlemler ve müze sondaj raporları doğrultusunda yapılmıştır. Tapınak, tek başına düşünüldüğünde mevcut teras yeterli gibi görünse de gymnasion kompleksi ile birlikte düşünüldüğünde bugün gözlemlenen mevcut terasın yetersiz kalabileceği gözlemlenmektedir. Ancak bu noktada yukarıda Pausanias'ın aktarımını göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü ona göre Asklepios kültü Smyrna'ya Pergamondan gelmiştir. Pergamon kentinin iki Asklepios tapınağına sahip olduğu görülür. Bunlardan biri kendisine adanmış kutsal alanla büyük bir sağlık kompleksi görünümü vermektedir. Diğeri ise Pergamon şehrini yamaca inşa edilmiş en güzel kentlerden biri yapan yapı gruplarından Gymnasion içinde yer alanıdır. Smyrna kentinin sınırları, elde veriler ışığında aşağı yukarı belirginlik kazanmıştır. Bu sınırlar içinde Pergamon Asklepios Kutsal alanının bir benzerini barındıran bir alan ortaya çıkmamış ve antik yazarlardan bunu destekler nitelikte bir tanımlamaya ulaşılamamıştır. Bu sebeple ikinci seçenek göz önünde bulundurulmalıdır. Smyrna, Asklepios Tapınağı'nın inşası sırasında uzak komşusu Pergamon'dan pekala etkilenmiş olabilir. Tapınak için öngörülen alan düşünüldüğünde, Pergamon örneğine benzer bir mimari uygulamanın iç limanın üstünde Zeus Akraios'un bulunduğu Değirmen Tepe'nin hemen alt kotunda yamacın el verdiği ölçüde uzunlamasına inşası mümkün gözükmektedir. Ekram Akurgal'ın Pergamon'daki Asklepios Tapınağına dair planı mevcut terasa apliedilebilecek nitelik ve ölçüleri barındırmaktadır. Tapınak ilk olarak dor düzeninde inşa edilmiştir ve 9x16 metrelik bir prostylostur. Ancak daha sonra onarımla İon düzeninde olması

sağlanmışır.¹²⁴ M.S. 2. Yüzyılın ortasında geçirdiği tadilatla Smyrna'daki tapınağın inşası arasındaki zamanlama da dikkat çekicidir.

Ancak Altın Yolun bulunduğu alan ve konumu göz önüne alındığında yapının inşası için bugün gözlemlenen terasın İpekyolu düğün salonunun oturduğu alanı da kapsayacak kadar geniş olması gereklidir. Aksi takdirde kuzeydoğu güneybatı eksenli gymnasion kompleksi ve beraberinde inşa edilen Asklepios Tapınağı için uzunlamasına geniş bir alan kalırken yapı Altın Yol ile Namık Kemal Mahallesi arasında sıkışacaktır. Müze raporu bu konuda açık değildir. Terasın boyutları aktarılmadığından, terası kuzey yönünde sınırlayan düğün salonunun antik yapıya ya da ikinci bir terasa zarar verip vermediğinin tespiti güçtür. Bununla birlikte Aristides'in rüyası için yaptığı tanımlamalarında portikonun yola doğru taşması durumu Tapınağa ve Gymnasion kompleksine giriş ile ilgili varsayımların çeşitliliğini arttırmaktadır. Güney yönünde Altın Yola bitişik bir giriş düşünülebileceği gibi, uzun portikonun sonunda yani Zeus Akraios'a uzanan yolun güneybatısında da bir girişin varlığı pekala aranabilir.

Smyrna'nın bugün izlenemeyen bir diğer önemli kutsal alanı da Dionysos'a aittir. Smyrna adına Aristides tarafından yapılmış ve kenti oldukça lirik ancak bir o kadar detaylı olarak algılamamızı sağlayan konuşmasında Asya valisinin kente gelmesi onuruna Aristides'in Dionysia kutlamalarındaki konuşmasını takip etme şansı buluyoruz. Aristides söylevi içinde bir bölümde şu şekilde bir bölüm mevcuttur:

“Dionysia'da kutsal trireme Dionysos'un onuruna pazar alanının etrafında taşınırdı. Bu Kiosluların, erkekleri dağ üzerindeki tapınağa gitmek için şehirden uzaklaşmış kenti ele geçirmek için yelken açışlarını betimler. Ve şehrin aşağıya inen erkekleri tarafından görülen Kioslular yalnızca amaçlarını gerçekleştirememekle kalmamışlar aynı zamanda gemilerini de kaybetmişlerdir. Smyrnalılar Dionysos onuruna savaş dansları ve ölümler üstünde Bachus törenleri yapmışlardır”.¹²⁵

Burada Smyrna'nın Kios'a karşı kazandığı bir savaşın yanı sıra Dionysos'un kentte kült yeri ile ilgili bilgi sahibi olmaktayız. Anlatımdan Dionysos'un tapınağının kentin yakınlarında yüksek bir tepe üzerinde kurulduğu anlaşılmaktadır. Şu durumda

¹²⁴ Ekrem Akurgal, **Anadolu Urganlıkları**, Net yayınları, İstanbul, 2001, s.274

¹²⁵ Aristides, Orations , XVII – 6, s. 2

Pagos haricinde denize mesafesi olan ve aynı zamanda kentten çok uzak olmayan yükselti surların hemen dışında, Stadion'un güneyinde Pagos ile Değirmen-tepe arasındaki tepe olmalıdır.¹²⁶

W.M. Calder'in "Smyrna As Described By The Orator Aelius Aristides" adlı makalesinde çok kısa olarak Atina ile ilgili bir benzerlikten söz eder. Aktardığına göre Atina Partenonun'da temsil edilmekte olan Gaia ve Thalatta gurubundaki tutum; Dionysos ve Semele'yi aynı tutum içinde gösteren Smyrna'nın bir sikke türüdür. Ve Calder'e göre bu sikkede Semele'nin yüksek sert dizleri Dionysos tapınağı üzerinde yükselen, yüksek kademeli bir tepe fikrini vermek için tasarlanmıştır.¹²⁷ Şu halde Dionysos tapınağının Pagos'ta olamayacağını fikrine ulaşılabilir. Çünkü kentin yayılım gösterdiği alanda tapınağın Pagos üzerine inşa edilmesi durumunda sikke üzerinde tasvir edilen sahnenin gerçekleşmesi için daha yüksek bir tepe gözlemlenememektedir. Aristides'in aktarımları ve Calder'in sikkeler üzerindeki gözlemi dışında Smyrna'da Dionysos Tapınağı'nın varlığına işaret edecek net bir bilgi yoktur. Mevcut topografya göz önünde bulundurulduğunda kentin yüksek bir köşesinde inşa edildiğini öğrendiğimiz tapınak için en uygun alan Konak, Aziziye Mahallesiindeki yükselti olacaktır.

Zeus Smyrna'da özel olarak tapım gören tanrılardan biriydi ve ona ayrı ayrı sanlar altında tapkı yürütülmekteydi. Aristides ona "Kentin Zeus'u" diye hitap eder. Bugün Zeus Akraios Tapınağının kurulduğu yer Değirmen Tepe olarak kabul görmektedir. Tapınağın yer aldığı düşünülen alandaki yoğun imar faaliyetleri nedeniyle günümüzde tapınaktan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Ancak Cadoux'un aktarımlarına göre bu görkemli tapınak Korinth düzeninde mermer sütunlarla bezenmişti. Yazar uzun kenarlarda yirmi üç, kısa kenarlarda ise onar sütunun yer alması gerektiğini, sütunların Atina'daki Hadrianus tapınağının büyük sütunlarıyla aynı olduğunu ve yapılarının da yine Hadrian dönemine tekabül ettiğini dile getirmektedir.¹²⁸ Cadoux'un aktarımlarının büyük bölümü ise Prokesch von Osten'e dayanmaktadır. Ona göre yapının önemli parçaları 1824 yılına kadar gözlemlenebiliyordu. Ancak daha önce de dile getirildiği gibi böylesi büyük

¹²⁶ Cadoux, s.271.

¹²⁷ Calder, s. 96.

¹²⁸ Cadoux, s. 263.

yapıların taşları şehrin modern ihtiyaçlarının karşılanması adına sökülmiş ve başka alanlarda değerlendirilmiştir.

Smyrna'daki kutsal alanlar ile ilgili bir diğer çalışma Aristote Fontrier'in Aphrodite Stratonikeia kültü üzerine yaptığı değerlendirmedir. Aphrodite Stratonikeia tapkısının Smyrna'daki çıkışı bir hayli ilginçtir. İ.Ö. 254 yılında II. Antiokhos'un annesi Stratonike Sardeis'te ölür. Bunun üzerine Smyrna'lular Delphoi'deki gelecek bildiricisine ölen Stratonike adına Smyrna'da bir tapınak kurulmasının neler getireceğine dair danışılır. Ve kehanet merkezinden aldıkları olumlu yanıtla Aphrodite Stratonikeia adına bir tapınak inşa ederler.¹²⁹ Fontrier Smyrna'da var olduğu düşünülen Aphrodite Stratonikeia kutsal alanını araştırmaya başlamasına sebep olan etkenin aslında Smyrna'da yazılmadığı sonucuna vardığı "Işıklar" yazıtı olduğunu aktarır. Aphrodite Stratonikeia Kutsal Alanının Selekos II. Kallinikus zamanında Sipylos Magnesia'sı ile Smyrna arasında yapılan bir müttefiklik antlaşması sayesinde tanındığını yine Fontrier'den öğreniyoruz. Fontrier, tapınak yapısıyla ilgili herhangi bir bilgi aktarmamakta ancak inşa edildiği yerin kent surları içinde olduğunu düşünmektedir.¹³⁰ Bu düşüncesi Cadoux tarafından da desteklenmiştir.¹³¹ Bununla birlikte Fontrier Aphrodite Stratonikeia'ya ya bağlı ve kent dışında yer alan iki arazinin varlığını belirtir. Bunlardan ilkinin Mortakia'da olduğunu aktarır. Sözü ettiği bu alan Yeşildere nehrinin kuzeydoğuya dönüş yaptığı yerin hemen batısında yer alan Kahramanlar Mahallesi'dir. Diğer alan ise Pınarbaşı ile Işıklar Mahallesi arasında kalmaktadır. Tarım arazileri olduğu aktarılan alanlar tapınak kasasına hizmet etmekteydiler.¹³² İki geniş tarım alanına sahip olduğunu anladığımız tapınağın kent içindeki lokalizasyonu kesinlik arz etmekten uzaktır. Ancak Fontrier tapınağın olası yeri ile ilgili iddialarına dayanak teşkil edeceğine inandığı yazıt parçalarından söz etmektedir. 1877'de yayınlandığını belirttiği bir Smyrna yazıtında Stratonikeia Tapınağına bağlı olan malların kiracıları ile ilgili bir dökümden söz edilmektedir. Fontrier basit bir mantıkla bu malların Mortakia ve Işıklardaki tarım arazilerinden gelen ürünler olacağı sonucuna varmış ve bu kiracılar listesinin Yahudi mahallesinde Yahudi hastanesinin yakınında

¹²⁹ Cadoux, s. 154.

¹³⁰ Aristote Fontrier, "Antiquites D'Ionie, Le Site Du Temple D' Aphrodite Stratonicide", **Revue Des Etudes Anciennes**, Amsterdam, 1902, s. 191.

¹³¹ Cadoux, s.

¹³² Fontrier, s. 191.

bulduğundan tapınağın da bu yakınarda olması gerektiğini eklemiştir.¹³³ Bir diğer yazıt ise Pagos'un eteklerinde bulunduğundan tapınağın yeri için başka bir olasılık sunmaktadır. Ancak Fontrier'e göre, Aphrodite Stratonikeia Tapınağı kutsal malların kiracılarının listesinin görüldüğü yazıtın bulunduğu yerin yakınlarında, Yahudi mahallesinde Yahudi Hastanesi'nin hemen yakınında bulunuyor olmalıydı.¹³⁴

1838'de Smyrna'yı ziyaret etme şansı bulan Charles Fellows şehrin yanında gevşek taşlardan örülmüş bir duvar gözlemlemiştir ve daha önce gözlemlemeye gittiği yörenin yaygın taşlarından daha açık renk olduğunu görmüştür. Bunların tamamı kayaç ya da sıvadanmış gibi gözüken 3 inch (7,62 cm.) kalınlığındaki düz taşlardan ibaretlerdir. Fakat dikkat çekici olan siyah, beyaz ve kırmızıdan süslemeleri olan her parçanın bir mozaığın bütününe ait olmasıdır. Yüzlerce ayak uzunluğunda olması gerektiğini düşündüğü bu yapının bir tapınağa, büyük bir olasılıkla burada olması gerektiği söylenen Demeter Tapınağı'na ya da yakınlardaki bir hamama ait olması gerektiğini anlatmıştır.¹³⁵ Sözünü ettiği alanın tam anlamıyla yeri bilinmemektedir. Fellows tasvir ettiği alanda toprak kazıldığı takdirde mozaığe ait her biri aynı boyda ufak kare mermer parçalarının görülebileceğini dile getirmiştir. Tanımladığı alanın hemen yakınında yüzeyde sütunlar ve onlara ait başlıklarla bir kemerin üst kısmının görüldüğünü dile getirmektedir.¹³⁶

Smyrna'lılar Homeros'un doğduğu ve kutsal Melesin yanında büyüdüğü yer olmakla övünürlerdi. Homeros kent sikkelerinde en sık görülenlerden biriydi ve şehirde Homerion adında bir kutsal alan bulunmaktaydı.¹³⁷ Tapınağın yeri ile ilgili güvenilir ve net bir bilgi yoktur ancak Strabon kamu binalarından birinin içinde "dikdörtgen biçimli bir stoadan ibaret, bir Homeros tapkı yeri ile bir heykelin" varlığından söz etmektedir.¹³⁸ Aristote Fontrier'in 1907'de antik Smyrna üzerine yaptığı araştırmalarda Homerion ile ilgili bir öneriye rastlanmaktadır. Fontrier'e göre Homerion eski Yunan Hastanesinin hemen yanında bulunmaktadır. Bu alan bugün İsmet Kaptan Mahallesi olarak bilinmektedir. Fontrier'in aktardıklarına göre bu alanda bir bina inşa etmek için toprağı kazarken kare şeklinde çok büyük taşlardan

¹³³ Fontrier, s. 192.

¹³⁴ Fontrier, s. 193.

¹³⁵ Fellows, s.11.

¹³⁶ Fellows, s. 11

¹³⁷ Ramsay, s. 262.

¹³⁸ Cadoux, s. 275.

yapılmış bir yapının temellerine rastlanmıştır. Fontrier bu alanı Homerion olarak değerlendirmiş ve görüşünü M.Macridy'nin Kolophon'da bir yazıt sayesinde bir Homerion olduğunu keşfettiği aynı şekilde kare formu olan bir yapının varlığıyla desteklemeye çalışmıştır. Aslında sözü geçen ve bugün İsmet Kaptan Mahallesi olarak bilinen alan kent arkeolojisi açısından bir hayli ilginçtir. Çünkü anlaşıldığı kadarıyla burada yer alan ve olasılıkla büyük bir yapı kompleksine hizmet eden taş bloklar farklı dönemlerde farklı kişilerce birçok kez yeniden keşfedilmiştir. Geçmişe dönük kaynaklar tarandığında bu alanın ilk kez Richard Chandler tarafından kayıt altına alındığı görülmüştür. Chandler, Ermeni mahallesinde, Frenk caddesi yanında üzerinde “v” şeklinde kesikler olan kalın ve kolosal bir duvarın kalıntılarını gördüğünü dile getirmiş ve yapının ilk olarak 1675 yılında ortaya çıkartıldığı ile ilgili bir not düşmüştür. Kendisinin yapı üzerine değerlendirmesi ise bu alanda görülen büyük ve sağlam yapı temellerinin muhtemelen gymnasiuma ait olduğu yönündedir.¹³⁹ Daha sonra yine aynı yapı yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Aristote Fontrier tarafından ilk kez bulunmuş gibi yeniden gözlemlenir. İzmir ve Efes Müzelerinin 29/1/1938 tarihli bir raporuna göre Belediye İtfaiyesinin biraz kuzeyinde Hilal Kereste Fabrikasının önüne isabet eden alanda taş bloklar bulunmuştur. Sözü edilen alandaki itfaiye binası bugün Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesine dönüştürülmüştür ve buranın kuzeyinde kalan alan az önce arz ettiğimiz gibi İsmet Kaptan Mahallesi'dir. 1938 yılında İzmir müzesi bu alanda Smyrna'nın eski limanına ait mermer döşemelerin Belediye tarafından dinamitle kırıldığını ve mermerlerin oturduğu büyük blokların bir kısmının yerlerinden söküldüğünü rapor etmiştir. Bu alan 1938 yılından sonra modern kentteki yapılaşma faaliyetleri içinde kalmış ve üzerine büyük bir bina inşa edilmiştir. Bu binanın 1997 tarihinde işlevini yitirmesi yıkılmasına sebep olmuş ve 1675 senesinden beri bilinen bu alan yeniden açığa çıkartılmıştır.

1997 yılında Çankaya, Şair Eşref Bulvarında 139 pafta, 1027 ada, 22 parselde yer alan ve 3. derece arkeolojik sit olan bu alanda eski binanın yıkımının ardından yapılan temel kazısı sırasında büyük taş bloklara rastlanılmıştır. Müze Müdürlüğünün 6.8.1997 gün ve 768 sayılı yazısı ekinde, I Nolu Koruma Kuruluna dosya halinde gönderilen 31.7.1997 tarihli görevli arkeolog raporuna göre İsmet

¹³⁹ Chandler, s. 78.

Kaptan mahallesinde yer alan ve doğu yüzü Şair Eşref Bulvarına bakan taşınmazda yapılan kazılar sonucunda 385 metrekarelik alanda parselin büyük bölümünde kolosal kesme taş bloklar tespit edilmiştir. Sondaj çalışmalarında görevli arkeologların aktarımlarına göre 3 kat halinde yükselen blokların altlarında yer alan dolgu moloz ile birlikte tabandan itibaren yüksekliği 3,37 m. bulmaktadır. Düzgün kesilmiş olan blokların detaylı incelenmesi sonucunda taşların üst yüzeyinde bir sonraki kat için oyuklar, yan yüzeylerde ise üzerinde “v” şeklinde kurşun olukları tespit edilmiştir. Belirli bir düzen içinde kuzeydoğu güneybatı doğrultulu yerleştirilmiş blokların birbirlerine bu ve benzeri kenetlerle bağlandıkları görülmüştür. Güneydoğu bölümde yer alan boş alanda yapının devamlılığı takip edilmeye çalışılmış ancak sondaj kazısıyla zemine kadar inilmesine karşın niteliksiz moloz taş yığınlarından başka bulgu tespit edilememiştir.

Gözlemci raporunda kuzey ve doğu yönlerde yer alan bazı bölümlerin taş bloklarının olmadığını ve bu boşlukların dolgu ile doldurulduğunu belirtmektedir. Ortaya çıkartılan büyük blok taş kompleksin, insitu durumundaki kazı yapılmayan kimi bölümlerinde orijinal kesme taş blokların olmadığı görülmüştür. Bu taşlar büyük bir ihtimalle İzmir Müzesinin 1938 yılında rapor ettiği, belediyenin buldukları yerlerden alarak kent içinde başka yapılarda değerlendirdiği parçalardır. Sondaj kazıları sonunda görevli arkeolog tarafından 31.07.1997 tarihinde Müze Müdürlüğüne sunulan raporda İsmet Kaptan mahallesi, 22 parselde ortaya çıkarılan kesme taş antik dönem kalıntılarının M.S. 1 ve 2. yüzyıllara tarihlenen Roma Dönemine ait bir Naulokhon (Liman)’a ait olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu büyük blokajın üstünde yer alan yapıyı basit bir kompleksin parçası olarak görmek mümkün değildir. Bu sebeple yapı kalıntısı için yapılan yorumların hepsi de bu mimari strüktürün kaldırabileceği cinstendir. Fakat araştırmacılar tarafından sıklıkla şehrin doğusunda yer aldığı söylenen ve Kervan Köprüsün hemen ilerisindeki büyük moloz yığınlarından ötürü Tepecik’te konumlandırılan Metroon tapınağını bu alanda aramak göz ardı edilmiş gözükmektedir. Oysa Strabon’un kenti konumlarken dile getirdiği;

“Kentın bir parçası tepededir ve surla çevrilidir, fakat büyük bir kısmı ovada limanın, Metroon’un ve Gymnasion’un yakınındadır”¹⁴⁰ sözleri değerlendirilirse

¹⁴⁰ Strabon, s.165.

İsmet Kaptan Mahallesindeki bu blokajın hem konum olarak hem de boyutlarındaki kolasallıkla Metroon tapınağına temel teşkil edebileceği sonucuna varılabilir.

Smyrna ile ilgili yazılar kaleme almış yazarların bir kısmı Yanus tapınağından söz etmektedirler. Yanus (İanus) tapınağıyla ilgili ilk emareye Dreux'un "*Voyage en Turquie et en Grece*" kitabında rastlanmaktadır. Ziyareti sırasında Yanus tapınağı olarak adlandırdığı bir yapı gördüğünü kaydetmiştir. Bir şapele benzettiği tapınağın bütünüyle görülebildiğini, yapının taşları arasındaki harçlar düştüğü için içeri ışığın sızdığını belirtmiştir. Yazar, yapıya ait oldukça büyük bir tonozdan ve üzerine çıkılmasını sağlayan bir merdivenin varlığından söz edilmiştir.¹⁴¹ Ancak sözünü ettiği yapının antik döneme ait bir tapınak mı yoksa strüktüründe antik dönem unsurlarını barındıran bir kilise mi olduğu açık değildir.

1667'de Dreux'un gözlemlediği yapı 1671 yılında bu kez Thomas Smith tarafından görülerek değerlendirilme imkanı bulmuştur. Smith kitabında Yanus (İanus) tapınağını şehirden bir mil uzakta olarak tarif etmiştir. Smith'e göre Yanus tapınağı dedikleri tapınak bir kilisenin kalıntısına aittir ve aziz Yuhanna'ya ithaf edilmiştir.¹⁴² Kendisi yapıya verilen isim konusunda bir yanlışlık yapıldığı görüşünü savunmaktadır.

1675'te Smyrna ile ilgili izlenimlerini kaleme alan Jacob Spon Pagos'ta yer alan sur kalıntılarında söz ederken bir caminin varlığını kayda geçmiştir. Bu caminin aslında Aziz Yuhanna'ya adanmış bir kilise olduğunu ve avlusunda Korinth üslubunda sütunlar gördüğünü belirtmiştir.¹⁴³ Bu noktada yukarıda Smith'in şehrin dışına yerleştirdiği kilise ile Spon'un sözünü ettiği yapının her ikisi de Aziz Yuhanna kilisesi olarak adlandırılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Smith şehrin dışında yer alan tapınakla Pagos'ta yer alan kilise kalıntısı konusunda yanlışlığa düşmüştür. Yuhanna kilisesi Olfierti Dapper tarafından da Pagos üzerinde değerlendirilmiş ve girişte yer alan sütunlara ve bir kitabenin varlığına değinilmiştir. Daha sonra Jacop Spon'un 1724 baskısı Fransızca kitabında inceleme imkanı bulunan yazıtta şu ifade yer almaktadır: "Smyrna Neokorileri ve halkı, konsüller arasında Markus Attilius Bradua'yı saygıyla anmaktadır: Markus Aurelius Perperus ile silah arkadaşlığı

¹⁴¹ Pınar, s. 68.

¹⁴² Pınar, s. 68

¹⁴³ Jacob Spon, *Voyagie door Italien, Dalmatien, Griekenland, en de Levant*, Jan Ten Hoorn, Amsterdam, 1689, s. 133.

yaptığı zamandan". Spon'un kitabında açıklama olarak Markus Attilius Bradua'nın, İmparator Traian zamanında İ.S. 108'de konsül olduğunu; fakat aynı adı taşıyan ve imparator Commodus zamanında yani İ.S. 185'te konsüllük yapan bir kişi daha olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴ Bu yazıtın tam olarak nerede bulunduğu belli değildir. Yapıya sütunlar gibi sonradan getirilebileceği akla gelmektedir. Aksi bir durum bu kiliseden önce inşa edilmiş bir başka yapının tarihlenmesi açısından son derece önemli olacaktır.

Kentlerin içinde yer alan bölge ve mahallerin geçmişe dönük isimler almaları sıkça rastlanan bir durum olmasa da örnekleri vardır. İanos tapınağı için yürütülen bu var sayım verilerin yetersiz olması sebebiyle bugün için kesinlik arz etmemektedir.

Bununla birlikte Yanus(İanus) tapınağı adına yapılmış gözlemlerin en detaylısı ulaşılabilir kaynaklar göz önüne alındığında Spon'a aittir. Ancak Spon'da Smyrna seyahati sırasında yerinde yaptığı gözlemlerde yanılığa düşmüştür. Spon zeytin ağaçları arasında halkın Jani ismini verdiği, şehirden bir mil uzaklıktaki bir tapınağın kalıntılarını gördüğünü dile getirmiştir. Strabon'un Homerion'un olduğu yerde bir geçidin varlığına işaret ettiği ve bu geçitte Homeros'un bir tasvirinin olduğu yönündeki aktarımlarından yola çıkarak yapıyı Homeros'a atfetmeye çalışmış bu yapıda 1675'te küçük bir geçidi, doğu ve batı yönlerde ise iki kapının varlığını tespit etmiştir. Yapının büyük taşlardan ve harçsız inşa edildiğini aktararak, Homeros'un tasvirinin doğu tarafta olmasına kanaat getirmiştir.¹⁴⁵ Oysa kısa bir süre sonra kendisine ulaştırılan mektupta bu alanda yapılan bir kazı sonucunda iki tarafında İanos'un yüzünün tasvirinin olduğu bir sütun bulunmuştur. Bu da yapının İanos'a aidiyetini kuvvetlendirmiştir. Bununla birlikte Spon'un ziyaretinden kısa bir süre sonra meydana gelen depremler yapıdan arta kalanların büyük ölçüde yok olmasına sebep olmuştur.

1777'deki seyahatinde Tournefort'a göre Magnesia yolu üzerinde sol tarafta, bir arazinin ortasında, Melesin diğer yakasına yaklaşık 1 mil mesafede, hala kalıntıları görülebilen ve kimilerince Janus olarak adlandırılan, M.Spon tarafından Homeros'a ait olduğu sanılan tapınak, gezginin ayrılışından sonra tamamen

¹⁴⁴ Jacob Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece, et du Levant*, R. Alberts, Paris, 1724, s. 322

¹⁴⁵ Spon, s. 133.

yıkılmıştır. Tournefort bu alanın kaliteli antik taşlarla dolu olduğunu söylemektedir.¹⁴⁶

1843'te Smyrna'yı ziyaret eden F.V.J. Arundell Diana Hamamları olarak adlandırılan yere doğru ilerlerken, yolun sol tarafında artık izlenemediğini ifade ettiği, ipucu vermeyen ve yüzyıldan kısa süre önce mükemmel olduğunu dile getirdiği yapının anlamsız şekilde Janus'un tapınağı olarak adlandırılan bir anıt mezar olduğunu dile getirmiştir. Bu yaklaşım da bir hayli ilginçtir. Spon'un detaylı olarak tasvir ettiği yapı 1843'te tamamen yıkılmış olmalıdır. Yapıyı bir tapınaktan bir anıt mezara indirgemek bu konu hakkında ciddi bir bilgiye sahip olunmasını ya da gözlemlenebilir yapısal unsurların çeşitliliğini gerekli kılmaktadır. Oysa Arundell'in de en başta söylediği gibi yapı net bir şekilde izlenememekte ve fazlaca bir fikir verememektedir.¹⁴⁷

Richard Chandler da F.V.J. Arundell ile hemfikirdir. Chandler'a göre antik mezarlar bilhassa şehrin dışında idiler. Bunlardan biri Meles'in ötesinde Magnesia'ya giden yolun solunda kalıyordu ve anlamsız bir şekilde Janus tapınağı sanılmaktaydı. Chandler mezarın boş bir arazide zeytin ağaçlarının arasında olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸

1.2.2.3 Nekropol Alanları

Kemer istasyonunun güneybatısında Kervan Köprüsünün hemen güneyinde yer alan Konak, Kocakapı Semtinde, müzenin 21/8/1941 tarihli ve 588 sayılı yazısına göre Roma Dönemine ait mezarlar bulunmuştur. Bu alan bugün Kervan köprüsüne doğru uzanan ve Gaziler caddesinin altında olan antik yolun her iki yanında yer aldığı düşünülen mezarlardan biridir. Bu görüşe destekleyen bir diğer buluntu 1990 yılında 173 Pafta, 1520 Ada, 1 parselde' de ele geçmiştir. 1990-1991 tarihli ve 710 numaralı dosyada Roma Dönemine tarihlenen bir lahit mezar günümüze kadar koruna gelmiştir ve içinde mezar hediyesi olarak bırakılmış çok sayıda değerli buluntuyu barındırmaktadır.

¹⁴⁶ Tournefort, s. 348.

¹⁴⁷ F.V.J. Arundell, **Discoveries In Asia Minor**, Richard Bently, London, 1834, s. 9.

¹⁴⁸ Chandler, s. 79.

Smyrna kentinin 967 sokakla Anafartalar Caddesi kesişiminde kaldığı düşünülen Magnesia Kapısından başlayarak, Altın Parkta 2009 yılında tespit edilen yolun doğrultusu da göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir sapmaya uğramadan Kervan Köprüsüne doğru uzanan ve bu köprüyü aşarak Tepecik semtine ulaşan yol mezarlar tarafından kuşatılmıştır. Bu kaniya varmamamızı sağlayan unsur ise İzmir ve Efes Müzeler Müdürü Selahattin Kantarın 8/ 09/ 1942 tarihli ve 260 sayılı yazısında Tepecik Zeytinlik mevkiinde yol çalışması esnasında lahit mezarların bulunduğunu rapor etmesidir. İzmir Müzesinin 11/8/99 tarihli ve 714/657 sayılı yazısında ise Konak, Yenişehir Semtindeki Eşrefpaşa hastanesinin yakınlarında yapılan kanal kazılarında mermer parçaları bulunmuştur. Müze raporuna göre çalışma esnasında bu alanda mezar bulunmamıştır. Ancak kanallarda göze çarpan mermer parçalarının, daha önce yukarıda sözünü ettiğimiz sondajlar göze alınarak mezarlık alanın bir parçası olabileceği düşünülmüştür.

1.2.2.4 Liman

W.M. Calder'e göre 20. Yüzyılın başında Gediz nehrinin getirdiği geniş miktarda çamur, ciddi bir şekilde Smyrna limanının girişini bloke etme tehdidi oluşturmuş, şehre su sağlaması için yeni yapılan kanal iptal edilerek, Gediz kendisine ait antik yatağa çekilmiştir ve Smyrna körfezinde daha batıda bir noktaya yönlendirilmiştir. Bu noktada Strabon'un zamanından bizim dönemimize kadar her zaman Smyrna sokaklarının özelliklerden biri olmuş çamur ve atıkların birikmesi durumu kıyıyı kademe kademe antik çizginin epeyce dışına itmiştir.¹⁴⁹ Strabon yine bu dönemde istenildiğinde kapatılabilen bir limanı şehrin özellikleri arasında gösterir.¹⁵⁰ Bu liman İ.S. 1402'de Timurlenk'in Rodos şövalyelerini kuşatması sırasında limanı bloke etmesine kadar kullanılıyordu. Liman bundan sonra hizmet verememiş ve bir süre sonrada tıkanmıştır. Pockocke'ye göre İ.S. 1745'e kadar küçük tekneler limana giriş yapabiliyorlardı.¹⁵¹

Bu liman şimdi şehrin ortasında kalmaktadır; üzerinde imara gidilmiştir ve bütün izler yok olmuştur. Kıyı şeridinin genel görünümüne ait eski haritalardan ve

¹⁴⁹ Calder, s. 100.

¹⁵⁰ Strabon, s.165.

¹⁵¹ Pınar, s. 66.

bugünkü uydu fotoğraflarından yararlanarak Smyrna limanının modern kent altında kalan dış çeperini belirlemek mümkündür. Genel görüş antik liman dış çizgisini belirleyen unsurun Anafartalar Caddesi yayı olduğudur. Gerçektende hava fotoğrafları üzerinden incelenen profil antik kıyı çizgisi hakkında fikir sahibi olunmasını sağlayacak ipuçlarını vermektedir. (Şekil 49)

2009 yılında Güzelyurt Mahallesi, Anafartalar Caddesinde bulunan 23M-IIa Pafta, 199 Ada 57 parseldeki Küçük Karaosmanoğlu Hanı'nda İzmir Müzesi tarafından sondaj kazıları gerçekleştirilmiştir. Yapılan kazı çalışmaları arazinin kent içindeki konumundan ötürü bir hayli önemlidir. Çünkü yukarıda dile getirdiğimiz antik kıyı çizgisinde yer almaktadır. Burada gerçekleştirilmiş olan kazılar sonucunda kentin antik dönem iç limanına ilişkin herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Bunun sonucunda kent planında açıkça eski kıyı çizgisinde yer alan arazi, genel olarak üzerinde uzlaşılan kıyı çizgisinin daha doğuda belki de 967 numaralı sokağın yay düzleminde aranması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ancak bugün kabul ettiğimiz kıyı hattının, kent haritasındaki konumu göze alındığında sondaj çalışmalarının belki de çok yukarı kotlarda kaldığını düşünmekte mümkündür.

İzmir içinde gerçekleştirilen müze sondajları içerisinde dikkat çeken bir diğer yer Dr. Faik Muhittin Adam Caddesi üzerinde yer alan yapı adasıdır. 27/02/1995 tarihli ve 216 sayılı rapordan elde edilen bilgilere göre bu alanda yapılan hafriyat sırasında Roma Dönemi sütun başlıkları ve sütunlara ait 18 adet gövde parçası tespit edilmiştir. 187 Ada, 32 Pafta, 75 Parsel'de yer bulan alan antik liman çizgisinin hemen kıyısındaki pozisyonuyla dikkat çekicidir. Yine 187 numaralı adada yer alan bitişik 73 numaralı parselde de eserler rapor edilmiştir. Sütun, sütun başlığı ve kaidelerin kayda geçtiği alanda insitu eserlerin varlığı tespit edilmiştir. Müteahhittin 187 Ada, 32 Pafta, 75 Parsel'de usulsüzlük yapması üzerine yeniden tetkik edilen alanda bir adet sütun kaidesi ve iki adet mermer kompozit başlık bulunmuştur. Ancak ele geçmiş olan buluntuların tamamı göze alındığında yapısal işleve ait net bir yorum yapılması mümkün gözükmemektedir. Bulunduğu alan düşünüldüğünde yapının antik iç limanın bir parçası olabileceği akla gelmektedir.

2. COĞRAFI BİLGİ SİTEMİ (CBS) VE ARKEOLOJİK ALANLARA UYGULANMASI

2.1 Coğrafi Bilgi Sistemi Nedir?

Bugün arazi ölçümlerinde kesin olarak doğru sözcüğüyle kast edilmek istenen şey nedir? Örneğin, ölçümler 4 cm. kalınlığında bir arazi çubuğundan yapılıyorsa; ölçümler bu arazi kazağının ucundan mı alınacak yoksa merkezden mi; eğer ölçümler tabandan alınmadılarsa, kazık doğru olacak şekilde dik konumda mı; ölçüm yapılan kazıkla ölçüm haritasında yer alan röper kazığı aynı mı? Bu yöntemlerle arazi paftalarında kesin doğruluğu sağlayacak basit cevaplar vermek mümkün değil gibi gözükmektedir.¹⁵²

Coğrafi bilgi sistemleri nispeten yeni bir teknoloji olmasına karşın şuan ki görünümü pek çok disiplin tarafından büyük bir çeşitlilik içinde kullanıldığıdır. Bugün pratik uygulamalardan ormancılık ve şehir planlama sistemleri içinde geniş bir alanda kullanılmaktadır. Ne yazık ki Coğrafi Bilgi Sistemi, hassas ya da anlamlı bir şekilde tanımlama yapmak için zor bir tetkiktir. Belki de bu sebepten farklı disiplinler onu kendi spesifik ihtiyaçlarına adapte etmişlerdir.¹⁵³

Her ne kadar Coğrafi Bilgi Sistemleri şuan ki mevcudiyetini NASA ve Amerikan ordusunun izleme ve haritalama girişimlerine borçlu olsa da modern “GIS”in temelleri yukarıda da sözünü ettiğimiz dijital atılım ve safhaların etkisiyle gelişen bilgisayar destekli haritacılığa dayanmaktadır. Bu sistemin ilk ve en basit örneği 1960’larda Kanada tarafından kullanılmaya başlanmış olup hizmet ettiği alan orman ve çevre birimleri olmuştur. Sistem 1970’lerde Amerika’da farklı sektörlerde kullanılmaya ve gelişmeye devam etmiştir. Bugün onlarca farklı şirketin sunduğu Coğrafi Bilgi Sistemlerinden faydalanıyoruz.

¹⁵² C. Gaffney and J. Gater, **Revealing the Buried Past: Geophysics for Archaeologists**, Tempus Publishing, Stroud, 2003, 85.

¹⁵³ David Wheatley and Mark Gillings, **Spatial technology and archaeologythe archaeological applications of GIS**, Taylor & Francis, New York, 2002, s. 9

2.2 Coğrafi Bilgi Sisteminin Arkeolojik Alanlara Uygulanması

Bugün neyin Coğrafi Bilgi Sistemini tanımladığı üstüne pek az fikir birliği vardır. Bu durum akademik platformlarda farklı görüşlerle irdelenmektedir. Ancak bütün bunların ötesinde arkeoloji bilimi veri tasnifi ve analizi mümkün kılan “G.I.S” yazılımlar bütününü son derece kullanışlı bulmuştur. “GIS”in Coğrafi Bilgi Sistemi olarak tanımlanması kullanıcılarının büyük bir bölümünü tatmin edebilir. Ancak devrim niteliğindeki sistemi kavramak için mevcut tanımlamaları açmak ve genişletmek gerekmektedir. Bu yolla sistemin çalışma mantığı anlaşabileceği gibi kullanılacağı alanlarında çeşitliliği arttırabilir. Pek çok kitapta sistem, ana görevi coğrafi bir alan hakkında mevcut bilgilerin arşivlenmesi işlenmesi ve analiz edilmesi olarak tanımlar. Bu tanımlamadan hareket edersek Coğrafi Bilgi Sistemini bir araya getiren unsurların aslında bize yabancı olmadığını görürüz. Son zamanlarda arkeoloji disiplininde popüler olan sistem dışarıdan bakıldığında yepyeni bir teknoloji olarak gözükse de aslında temel unsurları yıllardır hayatımızın içindedir. Bu unsurlara örnek olarak bilgisayar destekli dizayn (CAD) programları ve veri tabanı idare sistemleri (DBMS) gösterilebilir. Ama Coğrafi Bilgi Sistemi bu tanımlamaların ötesine taşıyan unsur onu var eden farklı programların kombinasyonlarını tek bir çatı altında toplamasıdır. Bu yönüyle sistem elinde bulundurduğu mekansal araçları bütün disiplinlerin hizmetine sunmuştur.¹⁵⁴

Coğrafi Bilgi Sistemlerini mevcut programlardan ve sistemlerden ayıran bir diğer özellik ise uzaysal veritabanıdır. Uzaysal veritabanlarında yer alan veriler farklı semboller ve katmanlar halinde depolanırlar. Açıklık getirmek gerekirse mevcut çalışma alanları ile ilgili oluşturulmuş haritalar, arkeolojik alanlar için alınmış rölöveler, antik yapı kalıntıları ve ele geçen eserlerin analiz dökümleri sistem dahilinde çalışılmıyorsa farklı depolama birimlerini gerekli kılacaktır. Örneğin arazi rölövelerinin yüzlerce örneği için dosyalar, değer taşıyan mimari blokaj için kataloglar ve seramik analizleri için arşivleme programları. Oysa Coğrafi Bilgi Sistemleri dahilinde veritabanı yukarıda adı geçen tüm arşive tek bir noktadan ulaşmayı ve düzenlemeyi olanaklı kılar. Ayrıca bu sistemin uygulanmaya başlandığı kazılarda eski veri dökümlerinin kaybının önüne geçilmesi ve geçmiş belgelerin

¹⁵⁴ Wheatley and Gillings, s. 10

yeniden kaydedilmesinin çok zaman alacağı durumlarda veritabanı yönetim sistemlerine köprü kurarak programla ilişkilendirme yapmak mümkündür. Bir sektörde farklı ölçeklerde çalışma ve detaylandırma gerektiği durumlarda ve ya farklı dönem unsurlarının mimari kayıt altına alındığı durumlarda mevcut veritabanı sistemi tüm unsurları katmanlamamızı olanaklı kılarak bize daha geniş bir görüş kazandırmaktadır. (Şekil 50)

3. SMYRNA KENTİ ARKEOLOJİK HARİTASININ COĞRAFI BİLGİ SİSTEMİ İLE OLUŞTURULMASI

Smyrna kazılarında kullanılan projeksiyon ve koordinat sistemi UTM 35 s WGS 1984 olarak belirlenmiştir. Universal Transversal Mercator (UTM) projeksiyonu ikinci dünya savaşından sonra Amerika Birleşik Devletlerinin AR-GE çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkışı sebebi ise dünya üstünde ortak bir harita izdüşümünün oluşturulmasıdır. UTM diğer data sistemleri ile tam uyumluluk sağlayan, tahmini bir evrensel sistemdir. Yerel başka bir sistemin kullanılması hava fotoğraflarının üç boyutlu topografya üzerine kaplanması ve başka veri birimlerinin çalışmaya dahil edilmesini komplike hale getirebilirdi. Bununla birlikte UTM dataları arazide nokta ve referans belirlemede kullanılan Gps birimlerine aktarılabilir ve gerekli görüldüğü durumlarda kolaylıkla başka projeksiyon sistemlerine adapte edilebilir. Bugün yerel koordinat sistemleri Coğrafi Bilgi Sistemlerindeki gelişmeler sayesinde bağlı kalınması gereken bir unsur olarak gözükmemekle birlikte interdisipliner çalışmaların gerçekleştirildiği kazı çalışmalarında elde edilen verilerin paylaşımı ve uyumluluğu öne çıkmaktadır. Smyrna'daki GIS uygulaması başladığı sırada İzmir Büyük Şehir Belediyesine bağlı harita ofisinde henüz bu sistem oturtulmamıştı. Bu sebeple yapılan çalışmaların uyumluluğu ve ileride başka birimler ve disiplinlerce kullanımı için en yaygın sistemlerden biri olan UTM tercih edilmiştir.

Smyrna kazılarında uygulanmaya çalışılan Coğrafi Bilgi Sistemi projesi için Leica firmasının 1105 modeli total station'ı kullanılmıştır. Araziden toplanan verilerin değerlendirilmesinde ve bir veritabanı iskeletinin oluşmasında ise Esri firmasının Arcgis adlı programının 9.2 versiyonu tercih edilmiştir.

Total Station yardımıyla ölçülen araziden elde edilen noktasal değerler X,Y ve Z koordinat düzleminde ArcGis'e yüklenerek, elde edilen plan modeli üstündeki çizimler için poligonal ve Polyline olarak adlandırılan (çoklu çizgi) çizgi birimleri uygulanmıştır. Poligonal çizgiler duvarların ve büyük taş blokların yüzey çizimleri için kullanıldı. Polyline ise bir yapının dış konturlarının belirlenmesinde ve yolların harita üstündeki konumlandırılmasında kullanılmıştır. Çizilen veriler Smyrna için oluşturulan coğrafi veritabanında arşivlenmiştir. Elde edilen Coğrafi veritabanının

düzenlenmesi Smyrna Kazıları dahilindeki alanların arazi ölçümleri halen devam etmektedir. Ölçümü tamamlanan alanlarda ise elde edilen verilerin dönemsel, yapı karakterinde kullanılan malzeme, üslup ve varsa onarım yönünden sınıflandırılması yapılmaya çalışılmıştır. Uygulanmaya çalışılan aşamalar Smyrna kenti için oluşturulan modelleme, topografya ve bugün bizim için çok değerli olan kentsel gelişimin izlenmesini olanaklı kılmak adınadır.

Bugün yaşayan ve ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli gelişen bir kentin merkezinde yer alan Smyrna kazıları, modern çağın çalışılması en zor kazı alanlarından biridir. Çünkü kazı ekibi yalnızca doğayla değil aynı zaman yaşayan bir kentle mücadele etmek zorundadır. Bu bağlamda sistemli kazıların sağladığı verilerin korunması ve mümkün olduğunca çabuk bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Elde edilen verilerin görsellik kazanması hem antik kentin plan özelliklerini gözler önüne serecek hem de ileriki yıllar için yapılması düşünülen çalışmaların programlanması ve koordinasyonuna yardımcı olacaktır. Bugün şehrin modern unsurlarının arasında kalan antik mimarinin kent içindeki bütününün izlenmesini mümkün kılacaktır.

SONUÇ

Smyrna kenti üzerine yapılan bu çalışma yalnızca görülebilir antik kalıntıların tespiti ve konumlandırılması adına yapılmamıştır. Yapılan çalışmayı farklı kılan mevcut verilerin, Smyrna üzerine yazılan ve antik dönemden başlayarak günümüze kadar ulaşan görüş ve saptamalarla kesiştirilerek bugün takibi mümkün olmayan yapılar bütünü oluşturduğu kent modelinin izlenebilir hale getirilmesidir. Bugüne kadar antik kent üstüne yapılmış onlarca yorum ve gözlem vardır. Ancak kentin genel görünüm ve planı hakkında her biri farklı dönemlere dayanan verilerin bir bütün olarak ele alındığı net bir çalışma yoktur. Seyyahların çalışmaları gözlemler ve aktarımlar üzerinden şekillenirken pek çok araştırmacının çalışmaları genel itibariyle kendi döneminde tespit ettiği unsurlarla sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma göstermiştir ki yıllardır kent üstüne yapılan araştırmalardan elde edilen veriler birbirlerinden koptuktur ve tek başlarına anlam ifade etmemektedirler. Günümüz müze araştırma ve sondajlarından elde edilen verilerin kent içerisinde konumlandırılması bile başlı başına bir iştir. Çünkü bugün gelişen teknoloji ile her kurum kendine en uygun sistemi belirlemekte ve verileri kendi çalışmalarına yön verecek şekilde arşivlemektedir. Bu durum pek çok konuda dirsek temasında bulunan kurum ve araştırmacıyı birbirine bağlı kılmaktadır çünkü ortak bir veritabanından söz etmek mümkün değildir.

Yapılan çalışmayı iki safhaya ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi bugün gözlemlenebilir yapı kalıntılarının ve bunların altında uzanan topografyanın oluşturulmaya çalışılan üç boyutlu kent haritasının detaylandırılması adına ölçümlenerek dijital ortama aktarılmasının sağlandığı arazi çalışmalarıdır. Smyrna antik kentine ait yapıların ve üzerinde buldukları arazinin 3 boyutlu ortamda yeniden oluşturulmaları çalışmanın hedef ve amaçları arasındaydı. Bu bağlamda gerçekleştirilen yüzey ölçümleri ve 3 boyutlu modellemeler için kazı alanının tamamına poligon noktaları yerleştirilmiştir. Yapılan ölçümlerde polygon noktaları esas alınarak, oluşturulan modelde hata payı en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Kazı alanında yapılan tüm ölçümlerde doğruluk +/- 5 cm., bireysel alanlarda ise +/- 3 cm. olarak hedeflenmiştir. Gerçekleştirilen arazi çalışmalarında Leica 1105 tipi total

station kullanılmış olup, toplanan veriler kazı evinde ArcGis 9.2 programıyla değerlendirilmiştir.

Çalışmalarda bir diğer safha ise Smyrna kenti ile ilgili araştırma ve tespitlerin kronolojik olarak değerlendirilmesi ve bunların eldeki verilerle karşılaştırılması suretiyle kentsel gelişimin izlenmesidir. Bu kronolojik değerlendirme sonunda Smyrna'daki yapısal tahribatın çok gerilere gittiği, şiddetli depremlerle yüzleşen ve her seferinde yenide imar edilen kentin modernleşen toplumun ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen imar faaliyetlerine karşı kendini koruyamadığı gözlemlenmiştir. 17. Yüzyılda başlayan tahribat hız kesmeden sürmüş ve kent Metroon Tapınağı, Tiyatro, Stadion, Hamam-Gymnasion gibi anıtsal yapılarını kaybetmiştir. Pek çok yapı, han ve bedesten inşaatlarında yapı malzemesi olarak kullanılmak üzere sökülüştür. Dolayısıyla kent içindeki tahribat sanılanın aksine yalnızca cumhuriyet dönemi imar faaliyetlerinin bir eseri değildir.

Çalışmanın başlangıcında öngörülen amaçların tamamına ulaşılmıştır. Smyrna kentinin bütün ana yapıları ölçüm altına alınmış ve hassas bir dijital plan yaratılmıştır. Arazi çalışmaları sonucunda elde edilen veriler detaylı incelemelerin ardından Smyrna Coğrafi Veri Tabanına aktarılmıştır. Binaların güncel fotoğrafları ve mimari çizimleri yapılan dijital ölçüm ve modelleme çalışmalarıyla birleştirilerek kentin bütünü oluşturulan unsurların tek bir program altında denetlenmesi olanaklı kılınmıştır. Bu sayede Smyrna kentinin şehrsel gelişiminin genel görünümü ve topografik detayları üzerinde daha ayrıntılı veriler elde edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında başlatılan Coğrafi Veri Tabanı projesiyle Smyrna Kazıları ileriki yıllarda arkeolojik kontekst, arşiv, mimari planlama ve analitik değerlendirme çalışmalarına entegre olabilecek bir veri tabanına sahip olmuştur.

KAYNAKLAR

- AKARCA, Aşkıldil. **Şehir ve Savunması**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1987.
- AKURGAL, Ekrem. **Anadolu Urganlıkları**, Net yayınları, İstanbul, 2001.
- ARSTİDES, P.Aelius. “Orations”, **The Complete Works**, Volume 2, çev: A. Charles Behr, E.J.Brill, Leiden, 1981 (Orations)
- ARSTİDES, P.Aelius. **The Sacred Tales**, çev: Charles A. Behr, Adolf M. Hakkert, Amsterdam, 1968. (Tales)
- ARUNDELL, F.V.J. **Discoveries In Asia Minor**, Richard Bently, London, 1834.
- BEAN, George E. **Eski Çağda Ege Bölgesi**, çev. İnci Delemen, Arion Yayınevi, İstanbul, 2001.
- CADOUX, Cecil John. **İlk Çağda İzmir**, çev. Bilge Umar, İstanbul, 2003.
- CALDER, William M. , “Smyrna As Described By The Orator Aelius Aristides”, **Studies In The History And Art Of The Eastern Provinces Of The Roman Empire**, Aberdeen University Press, Scotland, 1906
- CHANDLER, Richard. **Travels in Asia Minor and Greece**, Oxford, Clarendon Press, Oxford, 1825,.
- DOĞER, Ersin. **İzmir’in Smyrna’sı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- FELLOWS, Charles. **A journal written during an excursion in Asia Minor**, John Murray, London, 1838.

FONTRIER, Aristote. , “Antiquites D’Ionie, Topographie De Smyrne, La Fontaine Kaleon , Le Meles”, **Revue Des Etudes Anciennes**, Amsterdam, 1907. (Kaleon)

FONTRIER, Aristote. “Antiquites D’Ionie, Le Site Du Temple D’ Aphrodite Stratonicide”, **Revue Des Etudes Anciennes**, Amsterdam, 1902

GAFFNEY, J.Gater. **Revealing the Buried Past: Geophysics for Archaeologists**, Tempus Publishing, Stroud, 2003

LAROCHE, Didier. , “Ports In The Gulf Of Smyrna By Captain Copeland and Commander Graves, 1844”, **Smyrna/İzmir Fransız Koleksiyonları Işığında Bir Kentin Portresi Sergi Katalogu**, Çev: Gözde Şakar, İzmir Fransız Kültür Merkezi, İzmir, 2006.

MİLTNER, F. Selahattin Kantar. “İzmir’de Roma Devrine Ait Forumda Yapılan Hafriyat Hakkında İhvari Rapor”, **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, Sayı: 12, 1934, ss.219 – 242.

NAUMANN, Rodolf,, Selahattin Kantar. “İzmir’de Roma Devrine Ait İyon Agorasında Yapılan Hafriyat Hakkında İkinci İhvari Rapor”, **Bellekten**, Cilt VII, Sayı: 26, 1943, ss.213 – 225. (Rapor)

NAUMANN, Rodolf,, Selahattin Kantar. “Die Agora von Smyrna. Bericht über die in den Jahren 1932-1941 auf dem Friedhof Namazgah zu Izmir von der Museumsleitung in Verbindung mit der türkischen Geschichts-kommission durchgeführten Ausgrabungen” **Istanbul Forschungen** 17, Berlin 1950, (Die Agora von Smyrna)

OWENS, E.J. **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**, çev. Cana Bilsel, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.

PAUSANIAS, **Description Of Greece, VII 5**, (Vol II), çev. Arthur Richard Shilleto, George Bell and Sons, George Bell and Sons, London, 1886.

PINAR, İlhan. **Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler Ve İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001

RAMSAY, William Mitchell. **The Letters to the Seven Churches of Asia: And Their Place in the Plan of the Apocalypse**, Hodder & Stoughton, London, 1904.

SALTUK, Secda. Arkeoloji Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993

TEXİER, Charles. **Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, Çev: Ali Suat, 2. Cilt Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.

TOURNEFORT, Joseph Pitton. **A Voyage Into The Levant**, D. Midwinter, London, 1741.

SPON, Jacob. **Voyage door Italien, Dalmatien, Grieeckenland, en de Levant**, Jan Ten Hoorn, Amsterdam, 1689

SPON, Jacob. **Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece, et du Levant**, R. Alberts, Paris, 1724

STRABON, **Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası, XIV 37**, çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.

VİTRUVİUS, Marcus, Pollio. **Vitruvius On Architecture**, Çev: Frank Granger, Harvard University Press, London, 1931.

VON RİCHTER, Otto Friedrichs. **Wallfahrten im Morganlande, aus seinen Tagebüchern und Briefen dargestellt**, Berlin, 1822.

WALTER, Otto, Otto Berg, “İzmir’de Roma Tiyatrosu” çev. Süleyman Namık, **İzmir Hakkında Tetkikat**, Asarâtika Muhipleri Cemiyeti Neşriyatı, İzmir, 1932.

WHEATLEY, David, Mark Gillings, **Spatial technology and archaeologythe archeological applications of GIS**, Taylor & Francis, New York, 2002

WILSON, Charles. **Handbook For Travellers In Asia Minor, Transcaucasia, Persia, Etc**,1.Bölüm, John Murray, London, 1895.

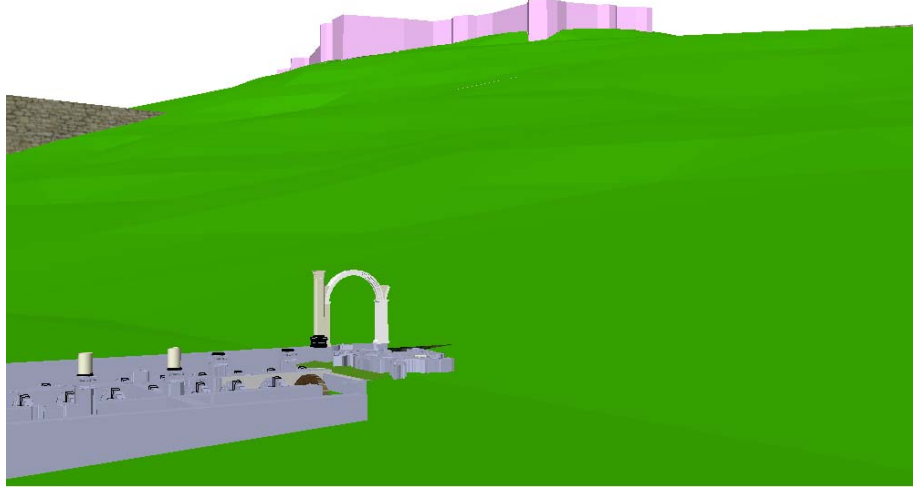
YEGÜL, Fikret. **Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma**, Çev. Emel Erten, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul, 2006.

ŞEKİLLER

Kaynak: Smyrna Kazı Arşivi

Şekil 1

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 2

Şekil 3

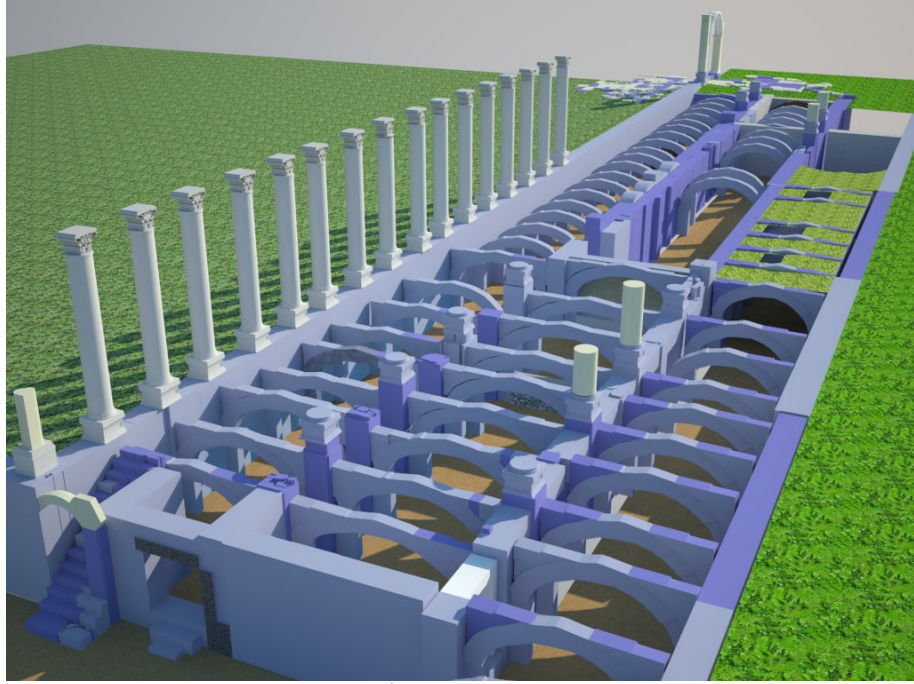

Şekil 4

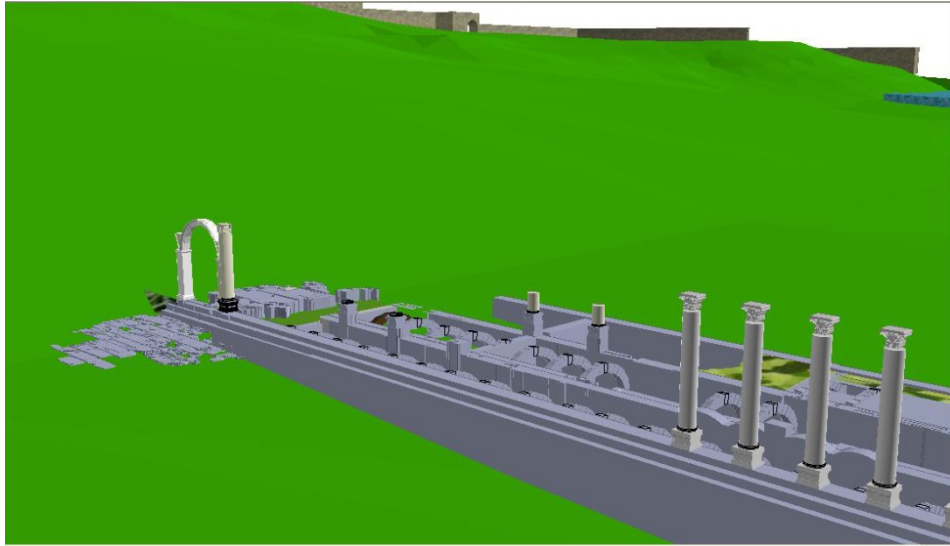
Kaynak : Smyrna Kazı Arşivi

Şekil 5

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 6

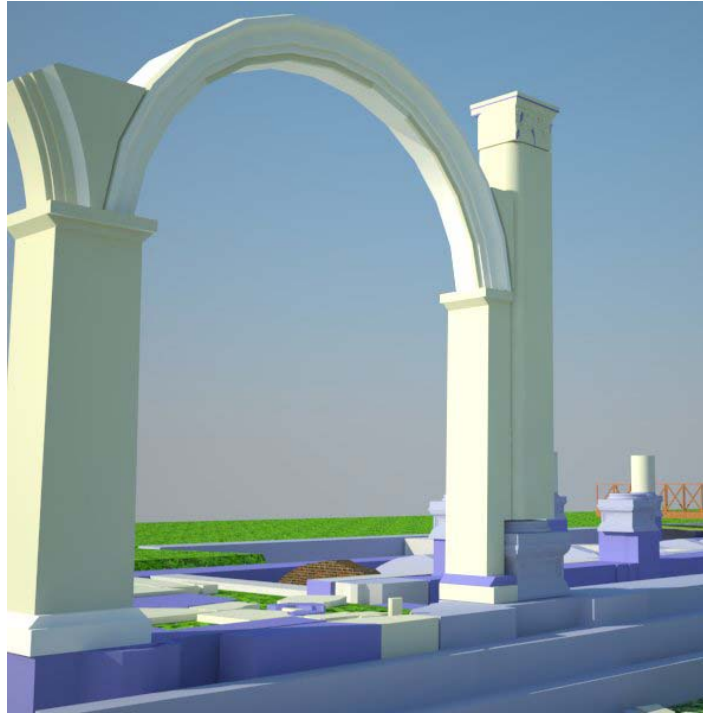
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 7

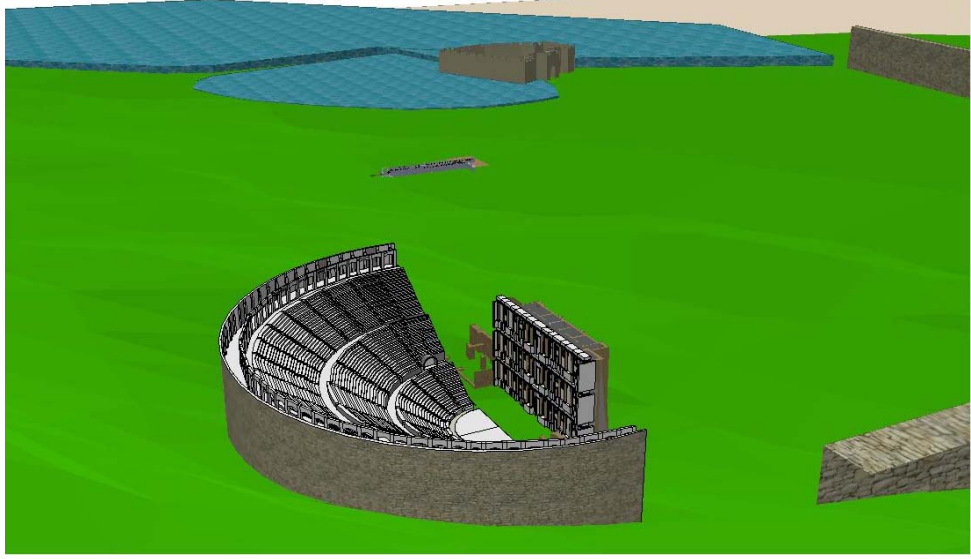
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 8

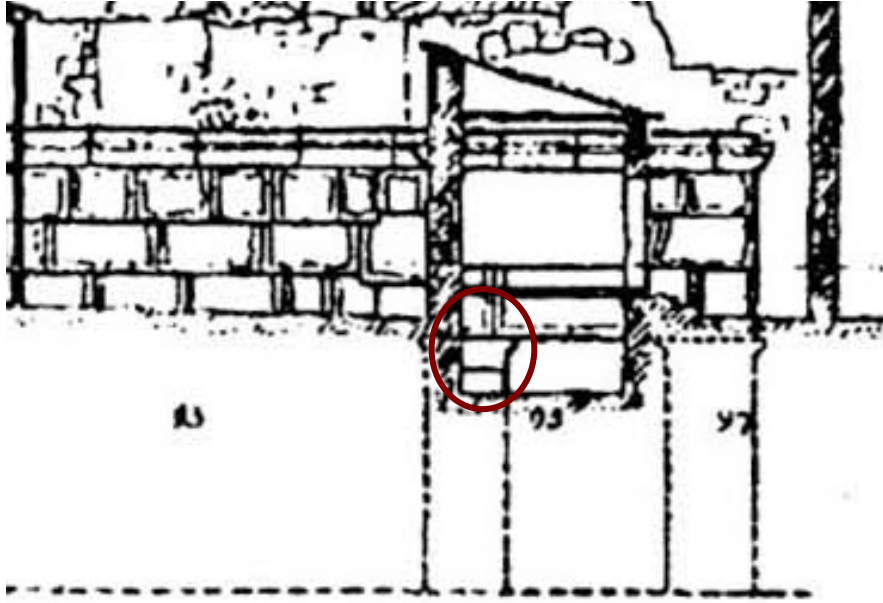
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 9

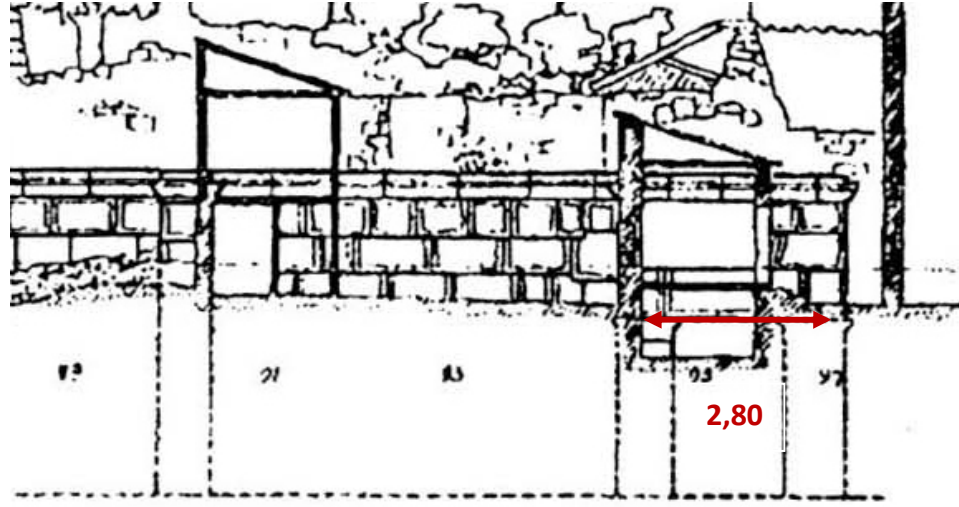
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 10

Kaynak: Walter ve Berg

Şekil 11

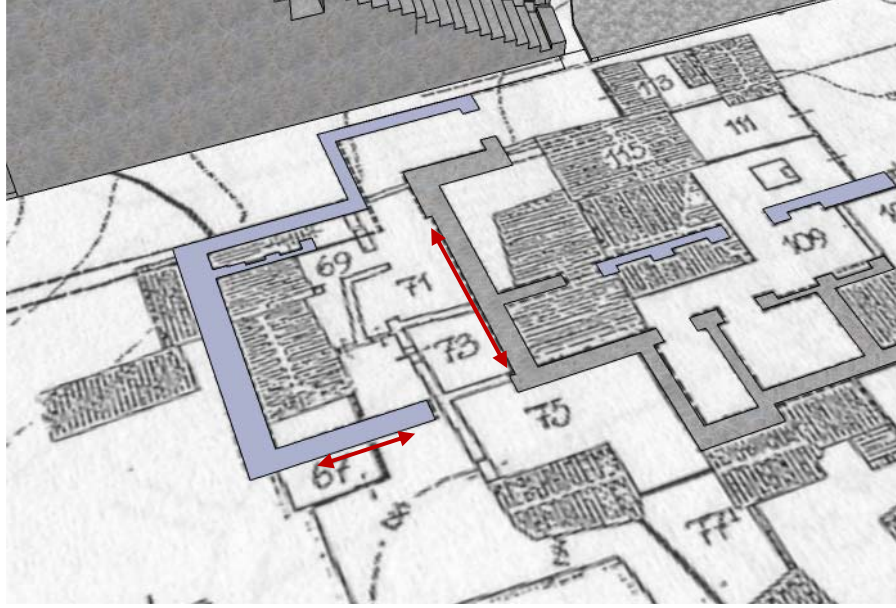
Kaynak: Walter ve Berg

Şekil 12

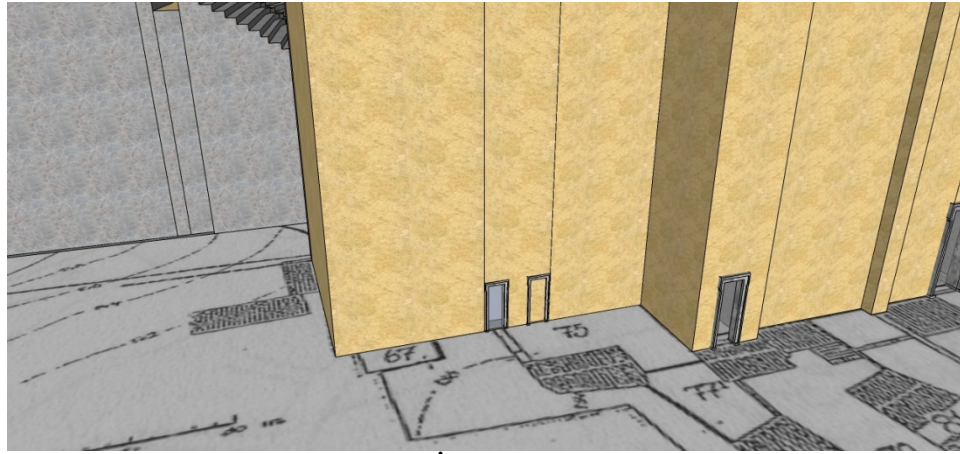
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 13

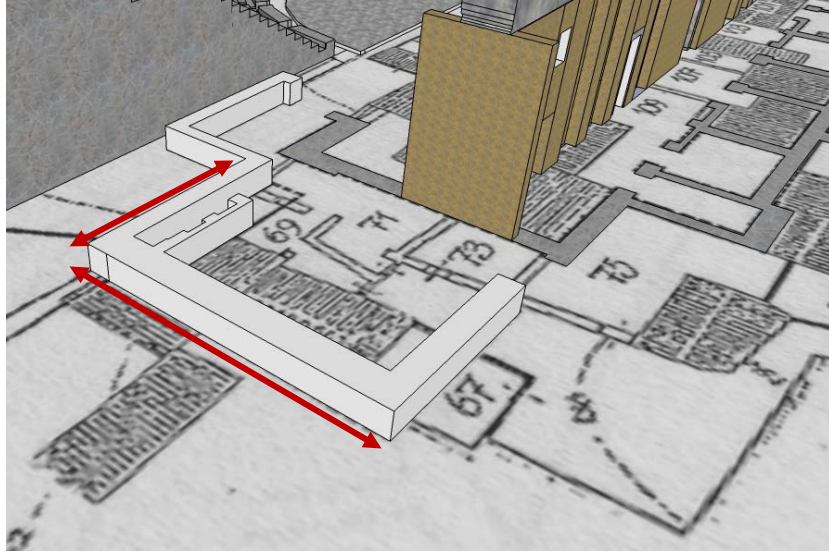
Kaynak: Walter ve Berg

Şekil 14

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 15

Kaynak: Walter ve Berg Modelleme: Sarp ALATEPELİ Şekil 16

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 17

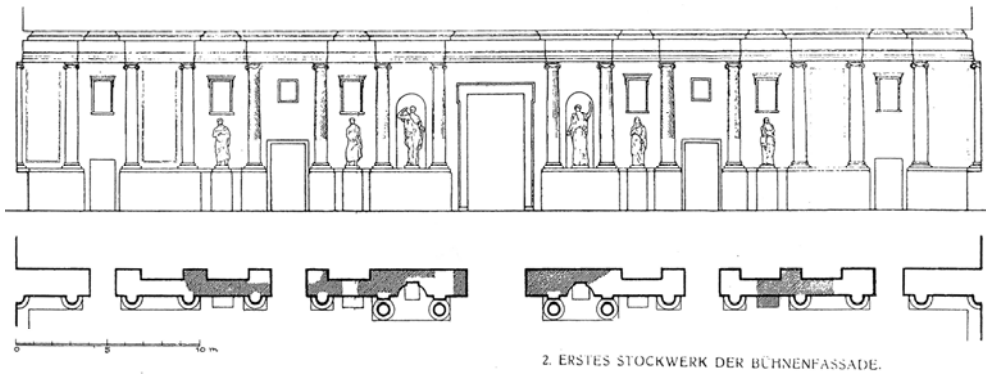

George E. Bean

Şekil 18

Şekil 19

Kaynak: Walter ve Berg

Şekil 20

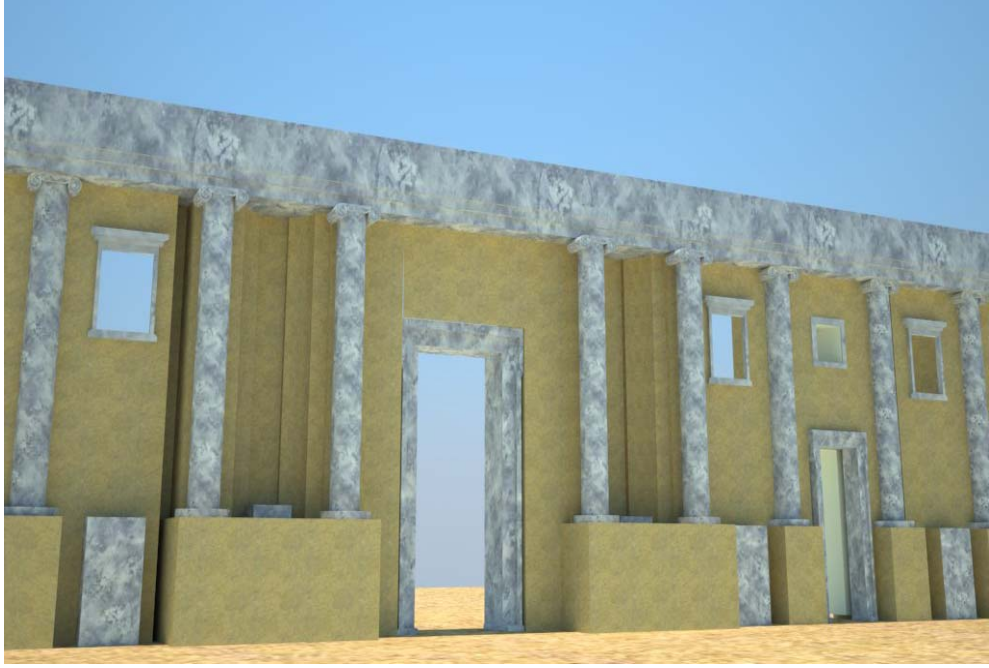
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 21

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 22

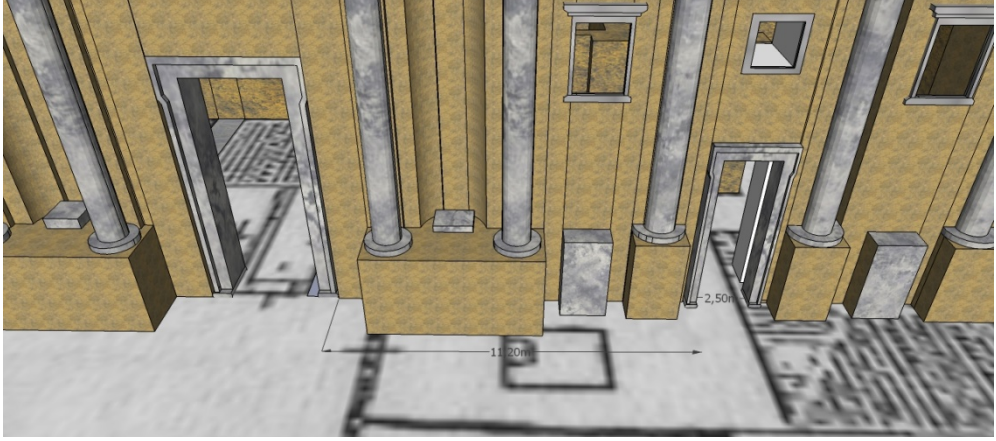
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 23

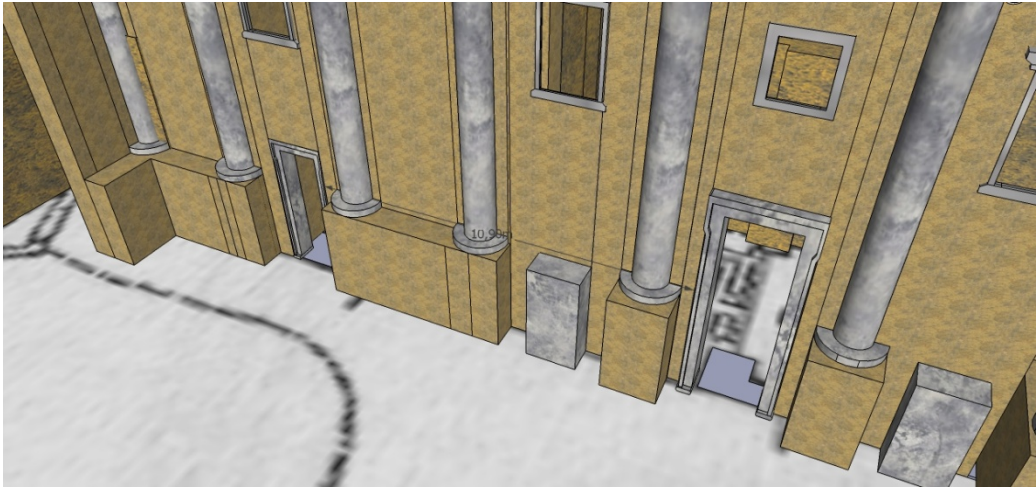
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 24

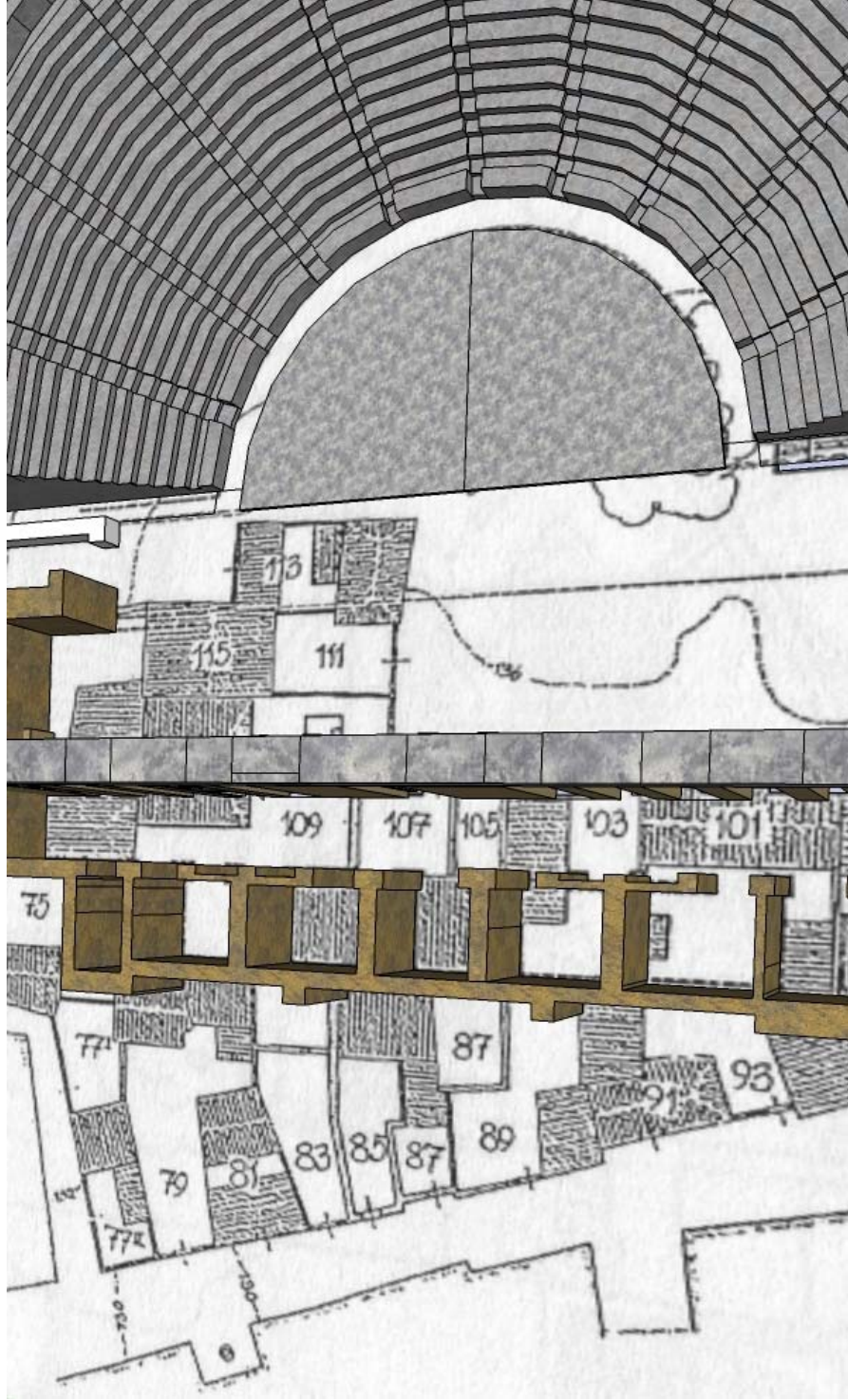
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 25

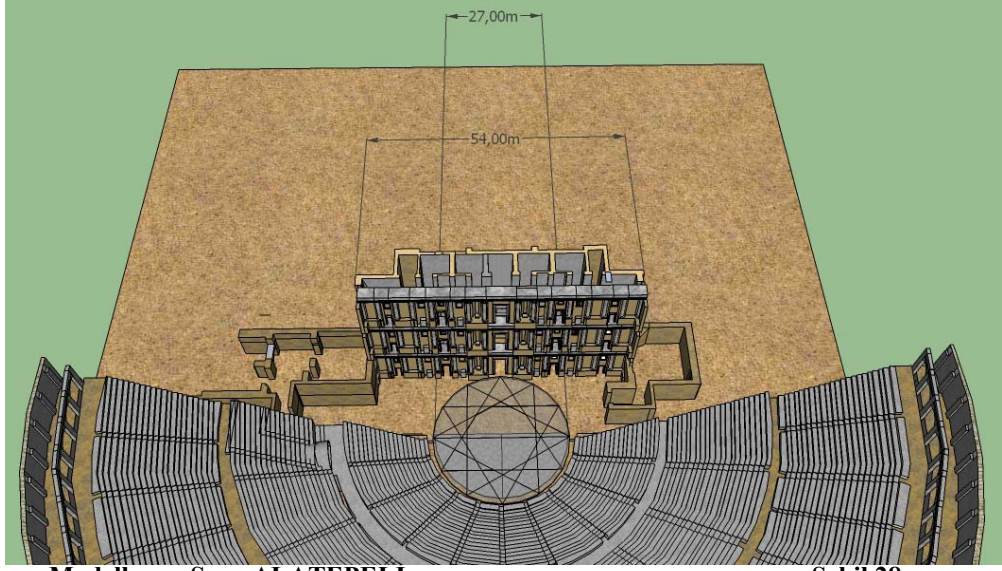

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 26

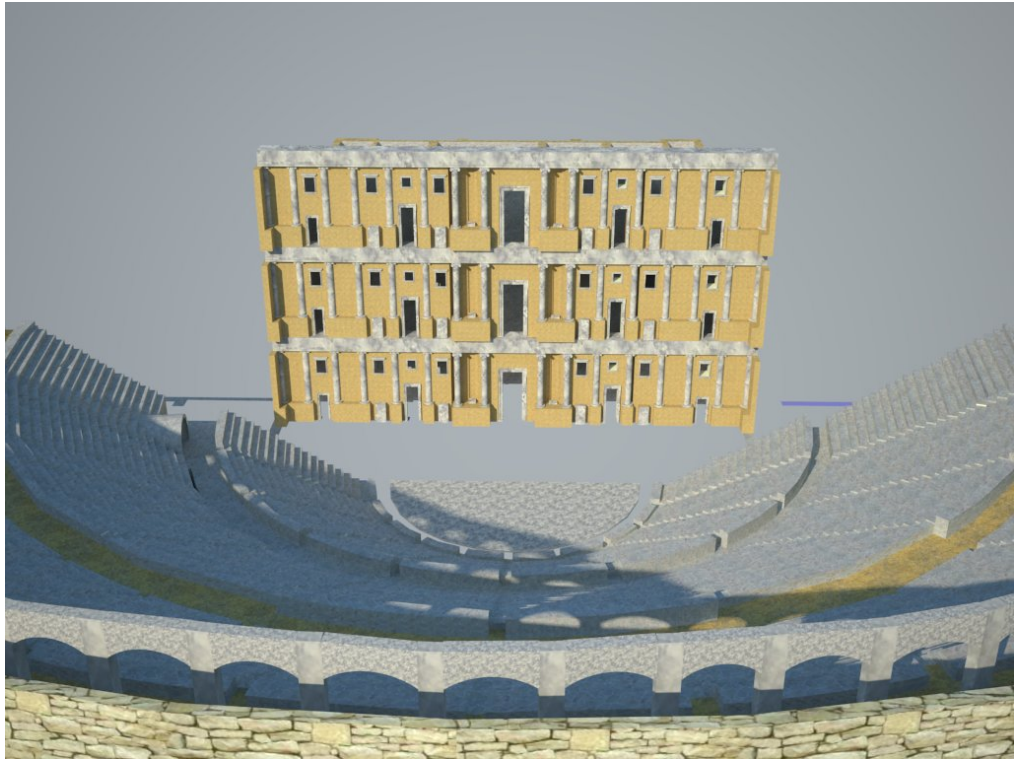

Kaynak: Walter ve Berg Modelleme: Sarp ALATEPELİ Şekil 27

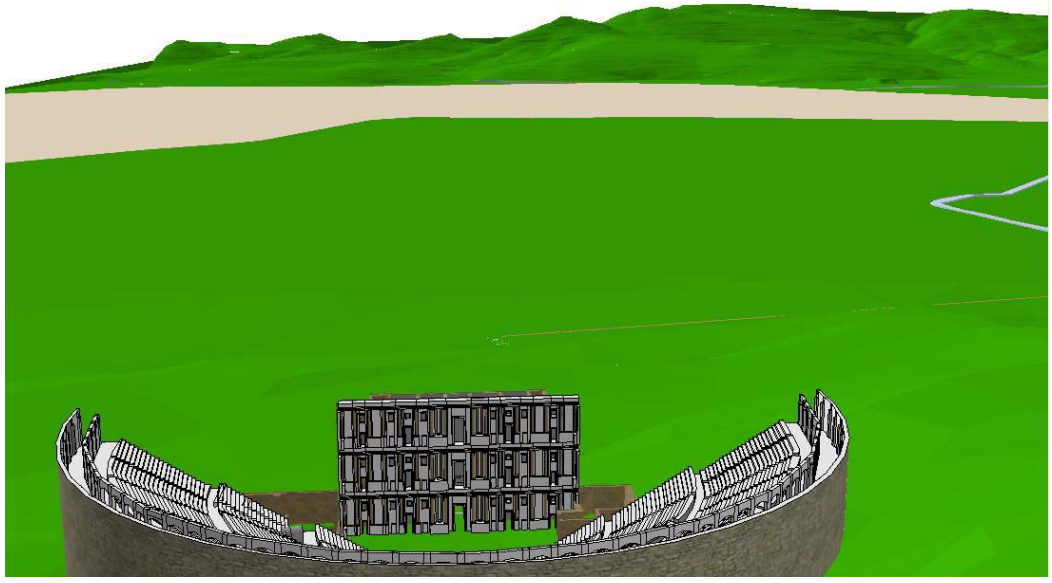
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 28

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 29

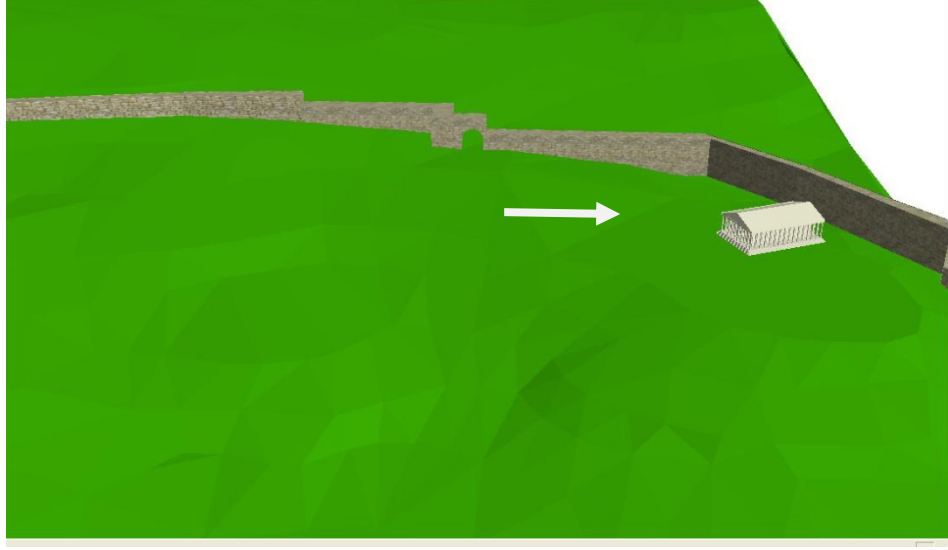

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 30

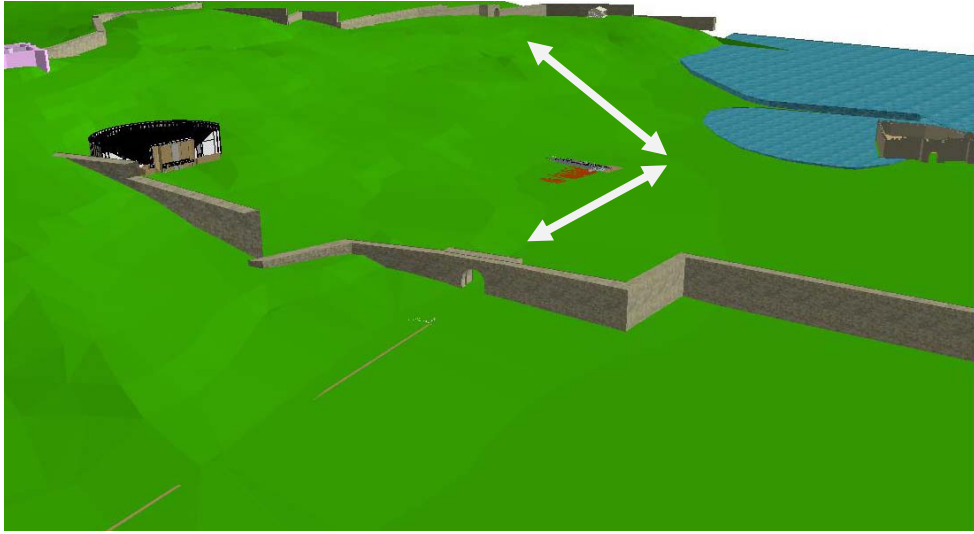

Şekil 31

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 32

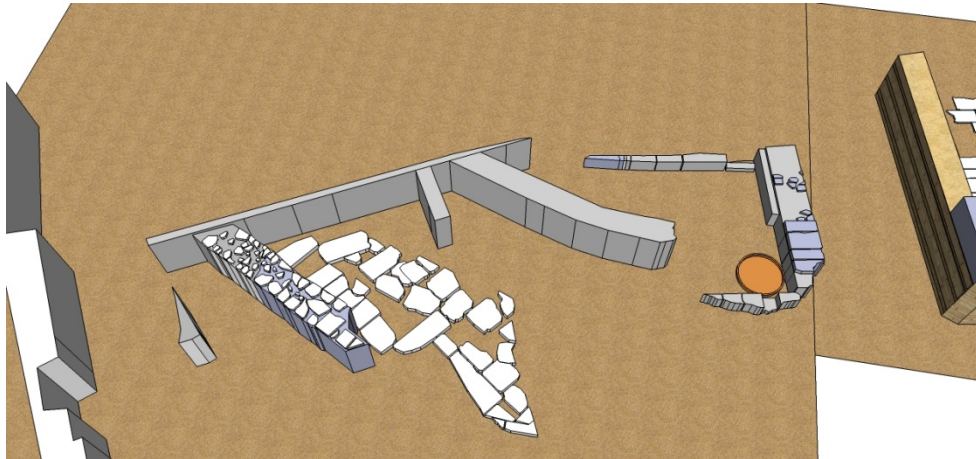
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 33

Kaynak: Aristote Fontrier

Şekil 34

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 35

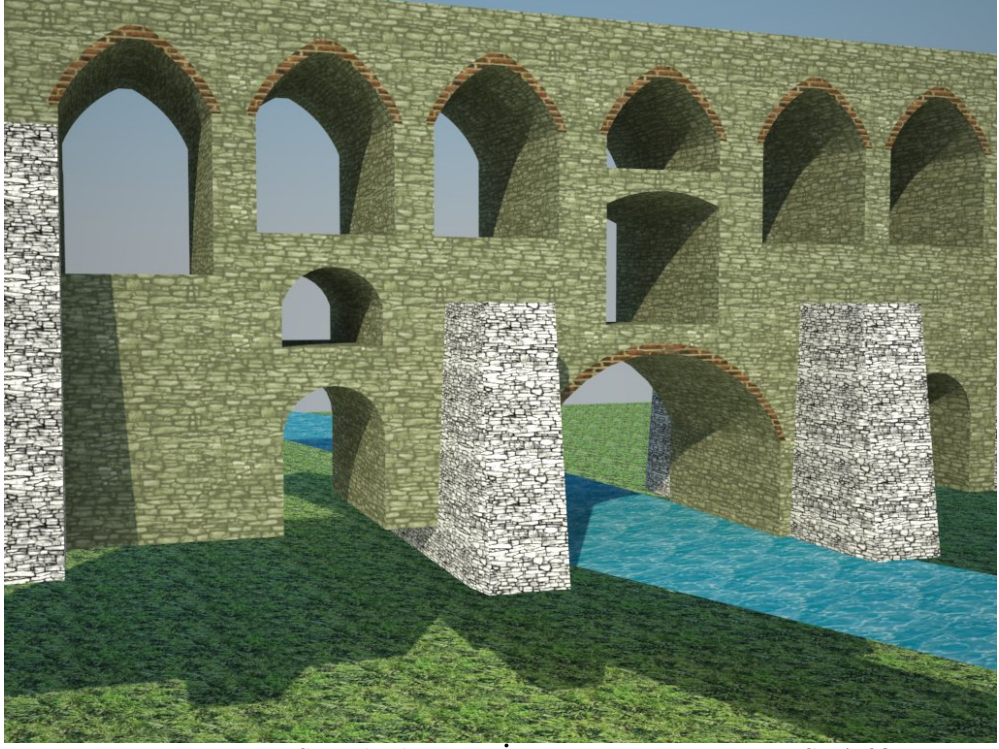
Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 36

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 37

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 38

Kaynak: Aristote Fonrier

Şekil 39

Şekil 40

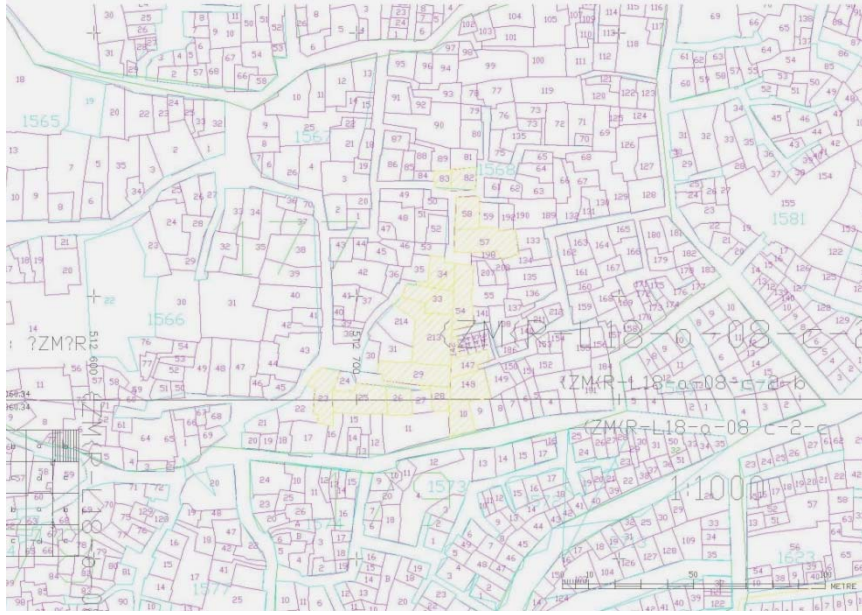
Şekil 41

Şekil 42

Şekil 43

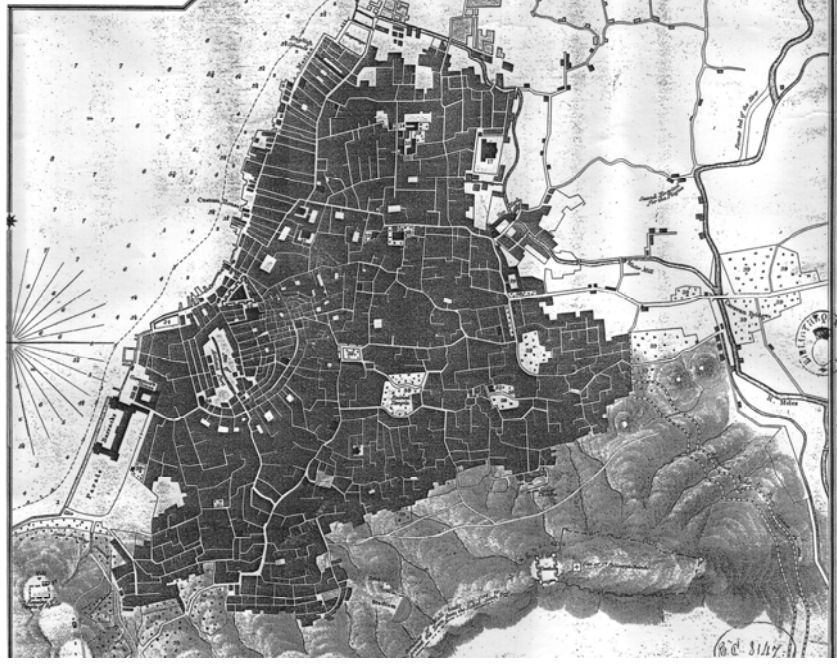
Kaynak: Smyrna Kazı Arşivi

Şekil 44

Kaynak: Doğer

Şekil 45

Kaynak: İzmir Sergi Katalogu

Şekil 46

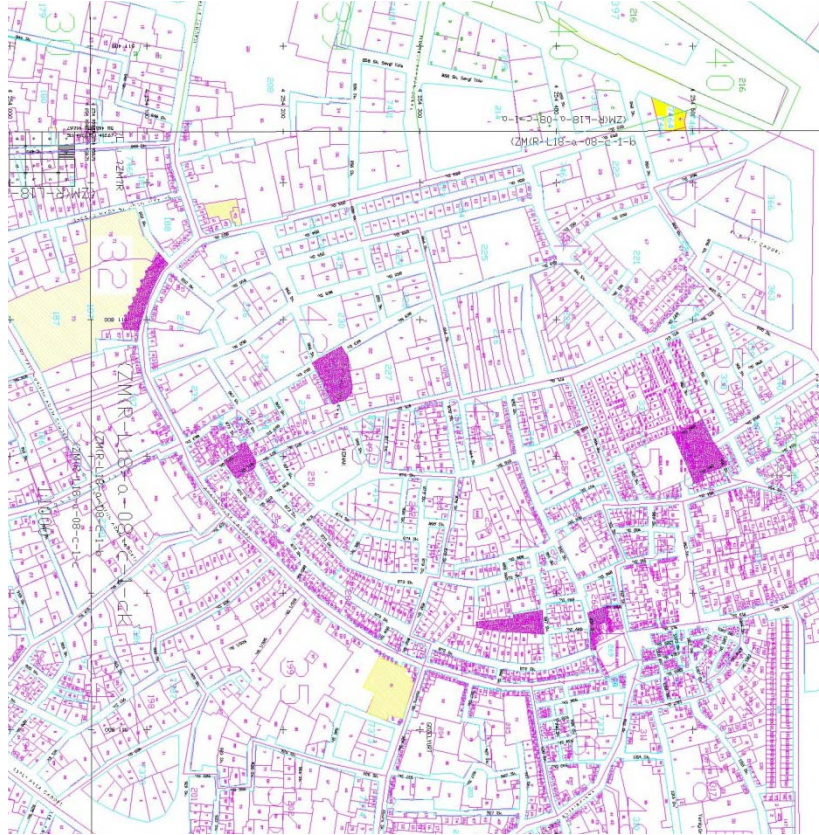

Kaynak: İzmir Sergi Katalogu

Şekil 47

Şekil 48

Kaynak: Smyrna Kazı Arşivi

Şekil 49

Modelleme: Sarp ALATEPELİ

Şekil 50